LUCAIN

LA PHARSALE (8053 vers)

PH_1

Bella per Emathios plus quam civilia campos,
jusque datum sceleri canimus, populumque potentem
in sua victrici conversum viscera dextra
cognatasque acies, et rupto foedere regni
certatum totis concussi viribus orbis
in commune nefas, infestisque obvia signis
signa, pares aquilas et pila minantia pilis.
Quis furor, o cives, quae tanta licentia ferri
gentibus invisis Latium praebere cruorem !
Cumque superba foret Babylon spolianda trophaeis
Ausoniis umbraque erraret Crassus inulta,
bella geri placuit nullos habitura triumphos ?
Heu quantum terrae potuit pelagique parari
hoc quem civiles hauserunt sanguine dextrae,
unde venit Titan, et nox ubi sidera condit,
quaque dies medius flagrantibus aestuat horis
et qua bruma rigens ac nescia vere remitti
astringit Scythico glacialem frigore pontum !
Sub juga jam Seres, jam barbarus isset Araxes,
et gens siqua jacet nascenti conscia Nilo.
Tum, si tantus amor belli tibi, Roma, nefandi,
totum sub Latias leges cum miseris orbem,
in te verte manus ; nondum tibi defuit hostis.
At nunc semirutis pendent quod moenia tectis
urbibus Italiae lapsisque ingentia muris
saxa jacent nulloque domus custode tenentur
rarus et antiquis habitator in urbibus errat,
horrida quod dumis multosque inarata per annos
Hesperia est desuntque manus poscentibus arvis,
non tu, Pyrrhe ferox, nec tantis cladibus auctor
Poenus erit ; nulli penitus descendere ferro
contigit ; alta sedent civilis volnera dextrae.
Quod si non aliam venturo fata Neroni
invenere viam magnoque aeterna parantur
regna deis caelumque suo servire Tonanti
non nisi saevorum potuit post bella gigantum,
jam nihil, o superi, querimur, scelera ipsa nefasque
hac mercede placent ; diros Pharsalia campos
inpleat et Poeni saturentur sanguine manes ;
ultima funesta concurrant proelia Munda ;
his, Caesar, Perusina fames Mutinaeque labores
accedant fatis et quas premit aspera classes
Leucas et ardenti servilia bella sub Aetna :
multum Roma tamen debet civilibus armis,
quod tibi res acta est. Te, cum statione peracta
astra petes serus ; praelati regia caeli
excipiet gaudente polo ; seu sceptra tenere,

seu te flammigeros Phoebi conscendere currus,
telluremque nihil mutato sole timentem
igne vago lustrare juvet, tibi numine ab omni
cedetur, jurisque tui natura relinquet,
quis deus esse velis, ubi regnum ponere mundi.
Sed neque in Arctoo sedem tibi legeris orbe,
nec polus aversi calidus qua vergitur Austri,
unde tuam videas obliquo sidere Romam.
Aetheris inmensi partem si presseris unam,
sentiet axis onus. Librati pondera caeli
orbe tene medio ; pars aetheris illa sereni
tota vacet nullaeque obstent a Caesare nubes.
Tum genus humanum positis sibi consulat armis,
inque vicem gens omnis amet ; pax missa per orbem
ferrea belligeri conpescat limina Jani.
Sed mihi jam numen, nec, si te pectore vates
accipio, Cirrhaea velim secreta moventem
sollicitare deum Bacchumque avertere Nysa :
tu satis ad vires Romana in carmina dandas.
   Fert animus causas tantarum expromere rerum,
inmensumque aperitur opus, quid in arma furentem
inpulerit populum, quid pacem excusserit orbi :
invida fatorum series summisque negatum
stare diu nimioque graves sub pondere lapsus
nec se Roma ferens. Sic, cum conpage soluta
saecula tot mundi suprema coegerit hora,
antiquum repetens iterum chaos, omnia mixtis
sidera sideribus concurrent, ignea pontum
astra petent, tellus extendere litora nolet
excutietque fretum, fratri contraria Phoebe
ibit et obliquum bigas agitare per orbem
indignata diem poscet sibi, totaque discors
machina divolsi turbabit foedera mundi.
In se magna ruunt ; laetis hunc numina rebus
crescendi posuere modum. Nec gentibus ullis
commodat in populum terrae pelagique potentem
invidiam Fortuna suam : tu causa malorum
facta tribus dominis communis, Roma, nec umquam
in turbam missi feralia foedera regni.
O male concordes nimiaque cupidine caeci !
Quid miscere juvat vires orbemque tenere
in medio ? Dum terra fretum terramque levabit
aer et longi volvent Titana labores
noxque diem caelo totidem per signa sequetur,
nulla fides regni sociis, omnisque potestas
inpatiens consortis erit. Nec gentibus ullis
credite, nec longe fatorum exempla petantur :
fraterno primi maduerunt sanguine muri.
Nec pretium tanti tellus pontusque furoris
tunc erat : exiguum dominos commisit asylum.
   Temporis angusti mansit concordia discors,
paxque fuit non sponte ducum ; nam sola futuri
Crassus erat belli medius mora. Qualiter undas
qui secat et geminum gracilis mare separat Isthmos
nec patitur conferre fretum, si terra recedat,
Ionium Aegaeo frangat mare : sic ubi saeva
arma ducum dirimens miserando funere Crassus
Assyrias Latio maculavit sanguine Carrhas,

Parthica Romanos solverunt damna furores.
Plus illa vobis acie, quam creditis, actum est,
Arsacidae : bellum victis civile dedistis.
Dividitur ferro regnum, populique potentis,
quae mare, quae terras, quae totum possidet orbem
non cepit fortuna duos. Nam pignora juncti
sanguinis et diro ferales omine taedas
abstulit ad manes Parcarum Julia saeva
intercepta manu. Quod si tibi fata dedissent
majores in luce moras, tu sola furentem
inde virum poteras atque hinc retinere parentem
armatasque manus excusso jungere ferro,
ut generos soceris mediae junxere Sabinae.
Morte tua discussa fides bellumque movere
permissum ducibus. Stimulos dedit aemula virtus :
tu, nova ne veteres obscurent acta triumphos
et victis cedat piratica laurea Gallis,
Magne, times ; te jam series ususque laborum
erigit inpatiensque loci fortuna secundi.
Nec quemquam jam ferre potest Caesarve priorem
Pompeiusve parem. Quis justius induit arma ?
scire nefas ; magno se judice quisque tuetur :
victrix causa deis placuit, sed victa Catoni.
Nec coiere pares. Alter vergentibus annis
in senium longoque togae tranquillior usu
dedidicit jam pace ducem, famaeque petitor
multa dare in vulgus, totus popularibus auris
inpelli, plausuque sui gaudere theatri,
nec reparare novas vires, multumque priori
credere fortunae. Stat, magni nominis umbra,
qualis frugifero quercus sublimis in agro
exuvias veteris populi sacrataque gestans
dona ducum ; nec jam validis radicibus haeret,
pondere fixa suo est, nudosque per aera ramos
effundens, trunco non frondibus efficit umbram ;
sed quamvis primo nutet casura sub Euro,
tot circum silvae firmo se robore tollant,
sola tamen colitur. Sed non in Caesare tantum
nomen erat nec fama ducis, sed nescia virtus
stare loco, solusque pudor non vincere bello ;
acer et indomitus, quo spes quoque ira vocasset
ferre manum et numquam temerando parcere ferro,
successus urguere suos, instare favori
numinis, inpellens quidquid sibi summa petenti
obstaret gaudensque viam fecisse ruina.
Qualiter expressum ventis per nubila fulmen
aetheris inpulsi sonitu mundique fragore
emicuit rupitque diem populosque paventes
terruit obliqua praestringens lumina flamma ;
in sua templa furit, nullaque exire vetante
materia magnamque cadens magnamque revertens
dat stragem late sparsosque recolligit ignes.
Hae ducibus causae ; suberant sed publica belli
semina, quae populos semper mersere potentis.
Namque ut opes nimias mundo fortuna subacto
intulit et rebus mores cessere secundis,
praedaque et hostiles luxum suasere rapinae,
non auro tectisve modus, mensasque priores

aspernata fames ; cultus gestare decoros
vix nuribus rapuere mares ; fecunda virorum
paupertas fugitur totoque accersitur orbe
quo gens quaeque perit : tum longos jungere fines
agrorum, et quondam duro sulcata Camilli
vomere et antiquos Curiorum passa ligones
longa sub ignotis extendere rura colonis.
Non erat is populus quem pax tranquilla juvaret,
quem sua libertas inmotis pasceret armis.
Inde irae faciles et, quod suasisset egestas,
vile nefas magnumque decus ferroque petendum,
plus patria potuisse sua, mensuraque juris
vis erat ; hinc leges et plebis scita coactae
et cum consulibus turbantes jura tribuni ;
hinc rapti fasces pretio sectorque favoris
ipse sui populus letalisque ambitus Urbi
annua venali referens certamina Campo ;
hinc usura vorax avidumque in tempora faenus
et concussa fides et multis utile bellum.

Jam gelidas Caesar cursu superaverat Alpes
ingentisque animo motus bellumque futurum
ceperat. Ut ventum est parvi Rubiconis ad undas,
ingens visa duci patriae trepidantis imago
clara per obscuram voltu maestissima noctem,
turrigero canos effundens vertice crines,
caesarie lacera nudisque adstare lacertis
et gemitu permixta loqui : "Quo tenditis ultra ?
Quo fertis mea signa, viri ? Si jure venitis,
si cives, huc usque licet." Tum perculit horror
membra ducis, riguere comae gressumque coercens
languor in extrema tenuit vestigia ripa.
Mox ait : "O magnae qui moenia prospicis urbis
Tarpeia de rupe, Tonans, Phrygiique penates
gentis Iuleae et rapti secreta Quirini
et residens celsa Latiaris Juppiter Alba
Vestalesque foci summique o numinis instar,
Roma, fave coeptis. Non te furialibus armis
persequor ; en adsum, victor terraque marique,
Caesar, ubique tuus (liceat modo), nunc quoque, miles.
Ille erit, ille nocens, qui me tibi fecerit hostem."
Inde moras solvit belli tumidumque per amnem
signa tulit propere ; sicut squalentibus arvis
aestiferae Libyes viso leo comminus hoste
subsedit dubius, totam dum colligit iram ;
mox ubi se saevae stimulavit verbere caudae
erexitque jubam et vasto grave murmur hiatu
infremuit, tum torta levis si lancea Mauri
haereat aut latum subeant venabula pectus,
per ferrum tanti securus volneris exit.

Fonte cadit modico parvisque inpellitur undis
puniceus Rubicon, cum fervida canduit aestas,
perque imas serpit valles et Gallica certus
limes ab Ausoniis disterminat arva colonis.
Tum vires praebebat hiemps atque auxerat undas
tertia jam gravido pluvialis Cynthia cornu
et madidis Euri resolutae flatibus Alpes.
Primus in obliquum sonipes opponitur amnem
excepturus aquas ; molli tum cetera rumpit

turba vado faciles jam fracti fluminis undas.
Caesar, ut adversam superato gurgite ripam
attigit Hesperiae vetitis et constitit arvis,
"Hic", ait, "hic pacem temerataque jura relinquo ;
te, Fortuna, sequor ; procul hinc jam foedera sunto.
Credidimus fatis, utendum est judice bello."
Sic fatus noctis tenebris rapit agmina ductor
inpiger ; et torto Balearis verbere fundae
ocior et missa Parthi post terga sagitta
vicinumque minax invadit Ariminum, et ignes
solis Lucifero fugiebant astra relicto.
Jamque dies primos belli visura tumultus
exoritur ; seu sponte deum, seu turbidus Auster
inpulerat, maestam tenuerunt nubila lucem.
Constitit ut capto jussus deponere miles
signa foro, stridor lituum clangorque tubarum
non pia concinuit cum rauco classica cornu.
Rupta quies populi, stratisque excita juventus
deripuit sacris adfixa penatibus arma
quae pax longa dabat ; nuda jam crate fluentis
invadunt clipeos curvataque cuspide pila
et scabros nigrae morsu robiginis enses.
Ut notae fulsere aquilae Romanaque signa
et celsus medio conspectus in agmine Caesar,
deriguere metu ; gelidos pavor occupat artus,
et tacito mutos volvunt in pectore questus :
"O male vicinis haec moenia condita Gallis,
o tristi damnata loco ! Pax alta per omnes
et tranquilla quies populos ; nos praeda furentum
primaque castra sumus. Melius, Fortuna, dedisses
orbe sub Eoo sedem gelidaque sub Arcto
errantisque domos, Latii quam claustra tueri.
Nos primi Senonum motus Cimbrumque ruentem
vidimus et Martem Libyes cursumque furoris
Teutonici ; quotiens Romam fortuna lacessit,
hac iter est bellis." Gemitu sic quisque latenti,
non ausus timuisse palam ; vox nulla dolori
credita ; sed quantum, volucres cum bruma coercet,
rura silent mediusque tacet sine murmure pontus,
tanta quies. Noctis gelidas lux solverat umbras,
ecce faces belli dubiaeque in proelia menti
urguentes addunt stimulos cunctasque pudoris
rumpunt fata moras ; justos Fortuna laborat
esse ducis motus et causas invenit armis :
expulit ancipiti discordes urbe tribunos
victo jure minax jactatis curia Gracchis.
Hos jam mota ducis vicinaque signa petentes
audax venali comitatur Curio lingua,
vox quondam populi libertatemque tueri
ausus et armatos plebi miscere potentes.
Utque ducem varias volventem pectore curas
conspexit : "Dum voce tuae potuere juvari,
Caesar," ait "partes, quamvis nolente senatu,
traximus imperium, tunc cum mihi rostra tenere
jus erat et dubios in te transferre Quirites.
At postquam leges bello siluere coactae,
pellimur e patriis laribus patimurque volentes
exilium : tua nos faciet victoria cives.

Dum trepidant nullo firmatae robore partes,
tolle moras ; semper nocuit differre paratis.
Par labor atque metus pretio majore petuntur :
bellantem geminis tenuit te Gallia lustris,
pars quota terrarum ? facili si proelia pauca
gesseris eventu, tibi Roma subegerit orbem.
Nunc neque te longi remeantem pompa triumphi
excipit aut sacras poscunt Capitolia laurus ;
livor edax tibi cuncta negat, gentesque subactas
vix inpune feres. Socerum depellere regno
decretum genero est ; partiri non potes orbem,
solus habere potes." Sic postquam fatus, et ipsi
in bellum prono tantum tamen addidit irae
accenditque ducem, quantum clamore juvatur
Eleus sonipes, quamvis jam carcere clauso
inmineat foribus pronusque repagula laxet.
Convocat armatos extemplo ad signa maniplos,
utque satis trepidum turba coeunte tumultum
conposuit voltu dextraque silentia jussit :
"Bellorum o socii, qui mille pericula Martis
mecum" ait "experti decimo jam vincitis anno,
hoc cruor Arctois meruit diffusus in arvis
volneraque et mortes hiemesque sub Alpibus actae ?
Non secus ingenti bellorum Roma tumultu
concutitur quam si Poenus transcenderit Alpes
Hannibal : inplentur validae tirone cohortes ;
in classem cadit omne nemus ; terraque marique
jussus Caesar agi. Quid ? si mihi signa jacerent
Marte sub adverso ruerentque in terga feroces
Gallorum populi ? Nunc cum fortuna secundis
mecum rebus agat superique ad summa vocantes,
temptamur. Veniat longa dux pace solutus
milite cum subito partesque in bella togatae
Marcellusque loquax et nomina vana, Catones.
Scilicet extremi Pompeium emptique clientes
continuo per tot satiabunt tempora regno !
Ille reget currus nondum patientibus annis ;
ille semel raptos numquam dimittet honores.
Quid jam rura querar totum suppressa per orbem
ac jussam servire famem ? Quis castra timenti
nescit mixta foro, gladii cum triste micantes
judicium insolita trepidum cinxere corona,
atque auso medias perrumpere milite leges,
Pompeiana reum clauserunt signa Milonem ?
Nunc quoque, ne lassum teneat privata senectus,
bella nefanda parat suetus civilibus armis
et docilis Sullam scelerum vicisse magistrum ;
utque ferae tigres numquam posuere furorem,
quas nemore Hyrcano matrum dum lustra secuntur,
altus caesorum pavit cruor armentorum,
sic et Sullanum solito tibi lambere ferrum
durat, Magne, sitis. Nullus semel ore receptus
pollutas patitur sanguis mansuescere fauces.
Quem tamen inveniet tam longa potentia finem ?
Quis scelerum modus est ? Ex hoc jam te, inprobe, regno
ille tuus saltem doceat descendere Sulla.
Post Cilicasne vagos et lassi Pontica regis
proelia barbarico vix consummata veneno

ultima Pompeio dabitur provincia Caesar,
quod non victrices aquilas deponere jussus
paruerim ? Mihi si merces erepta laborum est,
his saltem longi non cum duce praemia belli
reddantur ; miles sub quolibet iste triumphet.
Conferet exanguis quo se post bella senectus ?
Quae sedes erit emeritis ? Quae rura dabuntur,
quae noster veteranus aret ? Quae moenia fessis ?
An melius fient piratae, Magne, coloni ?
Tollite jam pridem victricia, tollite, signa ;
viribus utendum est quas fecimus. Arma tenenti
omnia dat qui justa negat. Nec numina derunt ;
nam neque praeda meis neque regnum quaeritur armis :
detrahimus dominos Urbi servire paratae."
   Dixerat ; at dubium non claro murmure volgus
secum incerta fremit. Pietas patriique penates
quamquam caede feras mentes animosque tumentes
frangunt ; sed diro ferri revocantur amore
ductorisque metu. Summi tum munera pili
Laelius emeritique gerens insignia doni,
servati civis referentem praemia quercum,
"Si licet," exclamat "Romani maxime rector
nominis, et jus est veras expromere voces,
quod tam lenta tuas tenuit patientia vires
conquerimur. Deratne tibi fiducia nostri ?
Dum movet haec calidus spirantia corpora sanguis,
et dum pila valent fortes torquere lacerti,
degenerem patiere togam regnumque senatus ?
Usque adeo miserum est civili vincere bello ?
Duc age per Scythiae populos, per inhospita Syrtis
litora, per calidas Libyae sitientis harenas :
haec manus, ut victum post terga relinqueret orbem,
Oceani tumidas remo conpescuit undas,
fregit et Arctoo spumantem vertice Rhenum.
Jussa sequi tam posse mihi quam velle necesse est.
Nec civis meus est in quem tua classica, Caesar,
audiero. Per signa decem felicia castris
perque tuos juro quocumque ex hoste triumphos :
pectore si fratris gladium juguloque parentis
condere me jubeas plenaeque in viscera partu
conjugis, invita peragam tamen omnia dextra ;
si spoliare deos ignemque inmittere templis,
numina miscebit castrensis flamma monetae ;
castra super Tusci si ponere Thybridis undas,
Hesperios audax veniam metator in agros ;
tu quoscumque voles in planum effundere muros,
his aries actus disperget saxa lacertis,
illa licet, penitus tolli quam jusseris urbem,
Roma sit." His cunctae simul adsensere cohortes
elatasque alte, quaecumque ad bella vocaret,
promisere manus. It tantus ad aethera clamor
quantus, piniferae Boreas cum Thracius Ossae
rupibus incubuit, curvato robore pressae
fit sonus aut rursus redeuntis in aethera silvae.
   Caesar, ut acceptum tam prono milite bellum
fataque ferre videt, ne quo languore moretur
fortunam, sparsas per Gallica rura cohortes
evocat et Romam motis petit undique signis.

Deseruere cavo tentoria fixa Lemanno
castraque quae Vosegi curvam super ardua ripam
pugnaces pictis cohibebant Lingonas armis.
Hi vada liquerunt Isarae, qui gurgite ductus
per tam multa suo, famae majoris in amnem
lapsus, ad aequoreas nomen non pertulit undas.
Solvuntur flavi longa statione Ruteni ;
mitis Atax Latias gaudet non ferre carinas
finis et Hesperiae, promoto limite, Varus ;
quaque sub Herculeo sacratus nomine portus
urguet rupe cava pelagus (non Corus in illum
jus habet aut Zephyrus ; solus sua litora turbat
Circius et tuta prohibet statione Monoeci) ;
quaque jacet litus dubium quod terra fretumque
vindicat alternis vicibus, cum funditur ingens
Oceanus vel cum refugis se fluctibus aufert.
Ventus ab extremo pelagus sic axe volutet
destituatque ferens, an sidere mota secundo
Tethyos unda vagae lunaribus aestuet horis,
flammiger an Titan, ut alentes hauriat undas,
erigat Oceanum fluctusque ad sidera ducat,
quaerite, quos agitat mundi labor ; at mihi semper
tu, quaecumque moves tam crebros causa meatus,
ut superi voluere, late. Tum rura Nemetis
qui tenet et ripas Atyri, qua litore curvo
molliter admissum claudit Tarbellicus aequor,
signa movet, gaudetque amoto Santonus hoste
et Biturix longisque leves Suessones in armis.
optimus excusso Leucus Remusque lacerto,
optima gens flexis in gyrum Sequana frenis,
et docilis rector monstrati Belga covinni
Arvernique ausi Latio se fingere fratres
sanguine ab Iliaco populi nimiumque rebellis
Nervius et caesi pollutus foedere Cottae
et qui te laxis imitantur, Sarmata, bracis,
Vangiones, Batavique truces, quos aere recurvo
stridentes acuere tubae ; qua Cinga pererrat
gurgite, qua Rhodanus raptum velocibus undis
in mare fert Ararim, qua montibus ardua summis
gens habitat cana pendentes rupe Cebennas.
Tu quoque laetatus converti proelia, Trevir,
et nunc tonse Ligur, quondam per colla decore
crinibus effusis toti praelate Comatae,
et quibus inmitis placatur sanguine diro
Teutates horrensque feris altaribus Esus
et Taranis Scythicae non mitior ara Dianae.
Vos quoque, qui fortes animas belloque peremptas
laudibus in longum vates dimittitis aevum,
plurima securi fudistis carmina, bardi.
Et vos barbaricos ritus moremque sinistrum
sacrorum, Druidae, positis repetistis ab armis.
Solis nosse deos et caeli numina vobis
aut solis nescire datum ; nemora alta remotis
incolitis lucis ; vobis auctoribus umbrae
non tacitas Erebi sedes Ditisque profundi
pallida regna petunt : regit idem spiritus artus
orbe alio ; longae, canitis si cognita, vitae
mors media est. Certe populi quos despicit Arctos

felices errore suo, quos ille timorum
maximus haut urguet leti metus. Inde ruendi
in ferrum mens prona viris animaeque capaces
mortis, et ignavum rediturae parcere vitae.
Et vos crinigeros bellis arcere Caycos
oppositi petitis Romam Rhenique feroces
deseritis ripas et apertum gentibus orbem.
Caesar, ut inmensae conlecto robore vires
audendi majora fidem fecere, per omnem
spargitur Italiam vicinaque moenia conplet.
Vana quoque ad veros accessit fama timores
inrupitque animos populi clademque futuram
intulit et velox properantis nuntia belli
innumeras solvit falsa in praeconia linguas.
Est qui, tauriferis ubi se Mevania campis
explicat audaces ruere in certamina turmas
adferat, et qua Nar Tiberino inlabitur amni
barbaricas saevi discurrere Caesaris alas ;
ipsum omnes aquilas conlataque signa ferentem
agmine non uno densisque incedere castris.
Nec qualem meminere vident : majorque ferusque
mentibus occurrit victoque inmanior hoste.
Hunc inter Rhenum populos Alpemque jacentes,
finibus Arctois patriaque a sede revolsos,
pone sequi, jussamque feris a gentibus Urbem
Romano spectante rapi. Sic quisque pavendo
dat vires famae, nulloque auctore malorum,
quae finxere timent. Nec solum volgus inani
percussum terrore pavet, sed curia ; et ipsi
sedibus exiluere patres, invisaque belli
consulibus fugiens mandat decreta senatus.
Tunc quae tuta petant et quae metuenda relinquant
incerti : quo quemque fugae tulit impetus, urget
praecipitem populum, serieque haerentia longa
agmina prorumpunt ; credas aut tecta nefandas
corripuisse faces aut jam quatiente ruina
nutantes pendere domos ; sic turba per urbem
praecipiti lymphata gradu, velut unica rebus
spes foret adflictis patrios excedere muros,
inconsulta ruit. Qualis, cum turbidus Auster
repulit a Libycis inmensum Syrtibus aequor
fractaque veliferi sonuerunt pondera mali,
desilit in fluctus deserta puppe magister
navitaque et nondum sparsa conpage carinae
naufragium sibi quisque facit ; sic urbe relicta
in bellum fugitur. Nullum jam languidus aevo
evaluit revocare parens conjunxve maritum
fletibus, aut patrii, dubiae dum vota salutis
conciperent, tenuere lares ; nec limine quisquam
haesit, et extremo tunc forsitan urbis amatae
plenus abit visu ; ruit inrevocabile vulgus.
O faciles dare summa deos eademque tueri
difficiles ! Urbem populis victisque frequentem
gentibus et generis, coeat si turba, capacem
humani facilem venturo Caesare praedam
ignavae liquere manus. Cum pressus ab hoste
clauditur externis miles Romanus in oris,
effugit exiguo nocturna pericula vallo,

et subitus rapti munimine caespitis agger
praebet securos intra tentoria somnos :
tu tantum audito bellorum nomine, Roma,
desereris ; nox una tuis non credita muris.
Danda tamen venia est tantorum danda pavorum :
Pompeio fugiente timent. Tum ne qua futuri
spes saltem trepidas mentes levet, addita fati
pejoris manifesta fides, superique minaces
prodigiis terras inplerunt, aethera, pontum.
Ignota obscurae viderunt sidera noctes
ardentemque polum flammis caeloque volantes
obliquas per inane faces crinemque timendi
sideris et terris mutantem regna cometen.
Fulgura fallaci micuerunt crebra sereno
et varias ignis denso dedit aere formas :
nunc jaculum longo, nunc sparso lumine lampas
emicuit caelo. Tacitum sine nubibus ullis
fulmen et Arctois rapiens de partibus ignem
percussit Latiare caput, stellaeque minores
per vacuum solitae noctis decurrere tempus
in medium venere diem, cornuque coacto
jam Phoebe toto fratrem cum redderet orbe,
terrarum subita percussa expalluit umbra.
Ipse caput medio Titan cum ferret Olympo,
condidit ardentis atra caligine currus
involvitque orbem tenebris gentesque coegit
desperare diem ; qualem fugiente per ortus
sole Thyesteae noctem duxere Mycenae.
Ora ferox Siculae laxavit Mulciber Aetnae,
nec tulit in caelum flammas sed vertice prono
ignis in Hesperium cecidit latus. Atra Charybdis
sanguineum fundo torsit mare. Flebile saevi
latravere canes. Vestali raptus ab ara
ignis et ostendens confectas flamma Latinas
scinditur in partes geminoque cacumine surgit
Thebanos imitata rogos. Tum cardine tellus
subsedit, veteremque jugis nutantibus Alpes
discussere nivem. Tethys majoribus undis
Hesperiam Calpen summumque inplevit Atlanta.
Indigetes flevisse deos, Urbisque laborem
testatos sudore Lares delapsaque templis
dona suis dirasque diem foedasse volucres
accipimus, silvisque feras sub nocte relictis
audaces media posuisse cubilia Roma.
Tum pecudum faciles humana ad murmura linguae,
monstrosique hominum partus numeroque modoque
membrorum, matremque suus conterruit infans ;
diraque per populum Cumanae carmina vatis
volgantur. Tum, quos sectis Bellona lacertis
saeva movet, cecinere deos, crinemque rotantes
sanguineum populis ulularunt tristia Galli.
Conpositis plenae gemuerunt ossibus urnae.
Tum fragor armorum magnaeque per avia voces
auditae nemorum et venientes comminus umbrae,
quique colunt junctos extremis moenibus agros,
diffugiunt. Ingens urbem cingebat Erinys
excutiens pronam flagranti vertice pinum
stridentisque comas, Thebanam qualis Agaven

impulit aut saevi contorsit tela Lycurgi
Eumenis, aut qualem jussu Junonis iniquae
horruit Alcides, viso jam Dite, Megaeram.
Insonuere tubae, et quanto clamore cohortes
miscentur, tantum nox atra silentibus auris
edidit. E medio visi consurgere Campo
tristia Sullani cecinere oracula manes,
tollentemque caput gelidas Anienis ad undas
agricolae Marium fracto fugere sepulchro.
   Haec propter placuit Tuscos de more vetusto
acciri vates. Quorum qui maximus aevo
Arruns incoluit desertae moenia Lucae,
fulminis edoctus motus venasque calentes
fibrarum et monitus errantis in aere pinnae,
monstra jubet primum, quae nullo semine discors
protulerat natura, rapi sterilique nefandos
ex utero fetus infaustis urere flammis.
Mox jubet et totam pavidis a civibus urbem
ambiri et, festo purgantes moenia lustro,
longa per extremos pomeria cingere fines
pontifices, sacri quibus est permissa potestas.
Turba minor ritu sequitur succincta Gabino,
Vestalemque chorum ducit vittata sacerdos,
Trojanam soli cui fas vidisse Minervam ;
tunc qui fata deum secretaque carmina servant
et lotam parvo revocant Almone Cybeben,
et doctus volucres augur servare sinistras
septemvirque epulis festus Titiique sodales
et Salius laeto portans ancilia collo
et tollens apicem generoso vertice flamen.
Dumque illi effusam longis anfractibus urbem
circumeunt, Arruns dispersos fulminis ignes
colligit et terrae maesto cum murmure condit
datque locis numen ; sacris tunc admovet aris
electa cervice marem. Jam fundere Bacchum
coeperat obliquoque molas inducere cultro,
inpatiensque diu non grati victima sacri,
cornua succincti premerent cum torva ministri,
deposito victum praebebat poplite collum.
Nec cruor emicuit solitus, sed volnere laxo
diffusum rutilo dirum pro sanguine virus.
Palluit attonitus sacris feralibus Arruns
atque iram superum raptis quaesivit in extis.
Terruit ipse color vatem ; nam pallida taetris
viscera tincta notis gelidoque infecta cruore
plurimus asperso variabat sanguine livor.
Cernit tabe jecur madidum venasque minaces
hostili de parte videt. Pulmonis anheli
fibra latet parvusque secat vitalia limes.
Cor jacet et saniem per hiantis viscera rimas
emittunt produntque suas omenta latebras.
Quodque nefas nullis inpune apparuit extis,
ecce, videt capiti fibrarum increscere molem
alterius capitis ; pars aegra et marcida pendet,
pars micat et celeri venas movet inproba pulsu.
His ubi concepit magnorum fata malorum,
exclamat : "Vix fas, superi, quaecumque movetis,
prodere me populis ; nec enim tibi, summe, litavi,

Juppiter, hoc sacrum, caesique in pectora tauri
inferni venere dei. Non fanda timemus,
sed venient majora metu. Di visa secundent,
et fibris sit nulla fides, sed conditor artis
finxerit ista Tages." Flexa sic omina Tuscus
involvens multaque tegens ambage canebat.
At Figulus, cui cura deos secretaque caeli
nosse fuit, quem non stellarum Aegyptia Memphis
aequaret visu numerisque sequentibus astra,
"Aut hic errat", ait, "nulla cum lege per aevum
mundus et incerto discurrunt sidera motu,
aut, si fata movent, Urbi generique paratur
humano matura lues. Terraene dehiscent
subsidentque urbes, atollet fervidus aer
temperiem, segetes tellus infida negabit,
omnis an infusis miscebitur unda venenis ?
Quod cladis genus, o superi, qua peste paratis
saevitiam ? Extremi multorum tempus in unum
convenere dies. Summo si frigida caelo
stella nocens nigros Saturni accenderet ignis,
Deucalioneos fudisset Aquarius imbres,
totaque diffuso latuisset in aequore tellus.
Si saevum radiis Nemeaeum, Phoebe, Leonem
nunc premeres, toto fluerent incendia mundo,
succensusque tuis flagrasset curribus aether.
Hi cessant ignes. Tu qui flagrante minacem
Scorpion incendis cauda chelasque peruris,
quid tantum, Gradive, paras ? Nam mitis in alto
Juppiter occasu premitur, Venerisque salubre
sidus hebet, motuque celer Cyllenius haeret,
et caelum Mars solus habet. Cur signa meatus
deseruere suos mundoque obscura feruntur,
ensiferi nimium fulget latus Orionis ?
Inminet armorum rabies ferrique potestas
confundet jus omne manu scelerique nefando
nomen erit virtus multosque exibit in annos
hic furor. Et superos quid prodest poscere finem ?
cum domino pax ista venit. Duc, Roma, malorum
continuam seriem clademque in tempora multa
extrahe civili tantum jam libera bello."
Terruerant satis haec pavidam praesagia plebem ;
sed majora premunt. Nam qualis vertice Pindi
Edonis Ogygio decurrit plena Lyaeo,
talis et attonitam rapitur matrona per urbem
vocibus his prodens urguentem pectora Phoebum :
"Quo feror, o Paean ? Qua me super aethera raptam
constituis terra ? Video Pangaea nivosis
cana jugis latosque Haemi sub rupe Philippos.
Quis furor hic, o Phoebe, doce, quae tela ? Manusque
Romanae miscent acies bellumque sine hoste est !
Quo diversa feror ? Primos me ducis in ortus
qua mare Lagei mutatur gurgite Nili :
hunc ego, fluminea deformis truncus harena
qui jacet, agnosco. Dubiam super aequora Syrtim
arentemque feror Libyen, quo tristis Enyo
transtulit Emathias acies. Nunc desuper Alpis
nubiferae colles atque aeriam Pyrenen
abripimur. Patriae sedes remeamus in urbis,

inpiaque in medio peraguntur bella senatu.
Consurgunt partes iterum, totumque per orbem
rursus eo. Nova da mihi cernere litora ponti
telluremque novam : vidi jam, Phoebe, Philippos."
Haec ait et lasso jacuit deserta furore.

PH_2

  Jamque irae patuere deum, manifestaque belli
signa dedit mundus legesque et foedera rerum
praescia monstrifero vertit natura tumultu
indixitque nefas. Cur hanc tibi, rector Olympi,
sollicitis visum mortalibus addere curam,
noscant venturas ut dira per omina clades ?
Sive parens rerum, cum primum informia regna
materiamque rudem flamma cedente recepit,
fixit in aeternum causas qua cuncta coercet,
se quoque lege tenens, et saecula jussa ferentem
fatorum inmoto divisit limite mundum ;
sive nihil positum est, sed fors incerta vagatur
fertque refertque vices et habet mortalia casus :
sit subitum quodcumque paras ; sit caeca futuri
mens hominum fati ; liceat sperare timenti.
  Ergo ubi concipiunt quantis sit cladibus orbi
constatura fides superum, ferale per urbem
justitium, latuit plebeio tectus amictu
omnis honos, nullos comitata est purpura fasces.
Tum questus tenuere suos, magnusque per omnis
erravit sine voce dolor. Sic funere primo
attonitae tacuere domus, cum corpora nondum
conclamata jacent nec mater crine soluto
exigit ad saevos famularum bracchia planctus,
sed cum membra premit fugiente rigentia vita
voltusque exanimes oculosque in morte minaces ;
necdum est ille dolor nec jam metus : incubat amens
miraturque malum. Cultus matrona priores
deposuit maestaeque tenent delubra catervae.
Hae lacrimis sparsere deos, hae pectora duro
ad fixere solo lacerasque in limine sacro
attonitae fudere comas votisque vocari
adsuetas crebris feriunt ululatibus aures.
Nec cunctae summi templo jacuere Tonantis :
divisere deos, et nullis defuit aris
invidiam factura parens, quarum una madentis
scissa genas, planctu liventis atra lacertos :
"Nunc", ait, "o miserae, contundite pectora, matres,
nunc laniate comas neve hunc differte dolorem
et summis servate malis ; nunc flere potestas
dum pendet fortuna ducum ; cum vicerit alter,
gaudendum est." His se stimulis dolor ipse lacessit.
Nec non bella viri diversaque castra petentes
effundunt justas in numina saeva querellas :
"O miserae sortis, quod non in Punica nati
tempora Cannarum fuimus Trebiaeque juventus !
Non pacem petimus, superi ; date gentibus iras,
nunc urbes excite feras, conjuret in arma

mundus, Achaemeniis decurrant Medica Susis
agmina, Massageten Scythicus non adliget Hister,
fundat ab extremo flavos Aquilone Suevos
Albis et indomitum Rheni caput ; omnibus hostes
reddite nos populis : civile avertite bellum ;
hinc Dacus, premat inde Getes ; occurrat Hiberis
alter, ad Eoas hic vertat signa pharetras ;
nulla vacet tibi, Roma, manus. Vel perdere nomen
si placet Hesperium, superi, conlatus in ignes
plurimus ad terram per fulmina decidat aether.
Saeve parens, utrasque simul partesque ducesque,
dum nondum meruere, feri. Tantone novorum
proventu scelerum quaerunt uter imperet Urbi ?
Vix tanti fuerat civilia bella movere
ut neuter." Talis pietas peritura querellas
egerit. At miseros angit sua cura parentes,
oderuntque gravis vivacia fata senectae
servatosque iterum bellis civilibus annos ;
atque aliquis magno quaerens exempla timori :
"Non alios", inquit, "motus tum fata parabant,
cum post Teutonicos victor Libycosque triumphos
exul limosa Marius caput abdidit ulva.
Stagna avidi texere soli laxaeque paludes
depositum, Fortuna, tuum ; mox vincula ferri
exedere senem longusque in carcere paedor :
consul et eversa felix moriturus in Urbe
poenas ante dabat scelerum. Mors ipsa refugit
saepe virum, frustraque hosti concessa potestas
sanguinis invisi. Primo qui caedis in actu
deriguit ferrumque manu torpente remisit :
viderat inmensam tenebroso in carcere lucem
terribilisque deos scelerum Mariumque futurum
audieratque pavens : "Fas haec contingere non est
colla tibi ; debet multas hic legibus aevi
ante suam mortes ; vanum depone furorem.
Si libet ulcisci deletae funera gentis,
hunc, Cimbri, servate senem. Non ille favore
numinis, ingenti superum protectus ab ira
vir ferus et Romam cupienti perdere fato
sufficiens." Idem pelago delatus iniquo
hostilem in terram vacuisque mapalibus actus
nuda triumphati jacuit per regna Jugurthae
et Poenos pressit cineres. Solacia fati
Carthago Mariusque tulit, pariterque jacentes
ignovere deis. Libycas ibi colligit iras :
ut primum fortuna redit, servilia solvit
agmina ; conflato saevas ergastula ferro
exeruere manus. Nulli gestanda dabantur
signa ducis, nisi qui scelerum jam fecerat usum
adtuleratque in castra nefas. Pro fata ! Quis ille,
quis fuit ille dies, Marius quo moenia victor
corripuit, quantoque gradu mors saeva cucurrit !
Nobilitas cum plebe perit, lateque vagatus
ensis, et a nullo revocatum pectore ferrum.
Stat cruor in templis multaque rubentia caede
lubrica saxa madent. Nulli sua profuit aetas :
non senis extremum piguit vergentibus annis
praecepisse diem, nec primo in limine vitae

infantis miseri nascentia rumpere fata.
Crimine quo parvi caedem potuere mereri ?
Sed satis est jam posse mori. Trahit ipse furoris
impetus, et visum lenti quaesisse nocentem.
In numerum pars magna perit, rapuitque cruentus
victor ab ignota voltus cervice recisos,
dum vacua pudet ire manu. Spes una salutis
oscula pollutae fixisse trementia dextrae.
Mille licet gladii mortis nova signa sequantur,
degener o populus, vix saecula longa decorum
sic meruisse viris, nedum breve dedecus aevi
et vitam, dum Sulla redit. Cui funera volgi
flere vacet ? Vix te sparsum per viscera, Baebi,
innumeras inter carpentis membra coronae
discessisse manus ; aut te, praesage malorum
Antoni, cujus laceris pendentia canis
ora ferens miles festae rorantia mensae
inposuit. Truncos laceravit Fimbria Crassos ;
saeva tribunicio maduerunt robora tabo ;
te quoque neclectum violatae, Scaevola, dextrae
ante ipsum penetrale deae semperque calentis
mactavere focos ; parvom set fessa senectus
sanguinis effudit jugulo flammisque pepercit.
Septimus haec sequitur repetitis fascibus annus.
Ille fuit vitae Mario modus, omnia passo
quae pejor fortuna potest, atque omnibus uso
quae melior, mensoque hominis quid fata paterent.
Jam quot apud Sacri cecidere cadavera Portum,
aut Collina tulit stratas quot porta catervas,
tum cum paene caput mundi rerumque potestas
mutavit translata locum, Romanaque Samnis
ultra Caudinas speravit volnera Furcas !
Sulla quoque immensis accessit cladibus ultor.
Ille quod exiguum restabat sanguinis Urbi
hausit ; dumque nimis jam putria membra recidit,
excessit medicina modum, nimiumque secuta est,
qua morbi duxere, manus. Periere nocentes,
sed cum jam soli possent superesse nocentes.
Tum data libertas odiis, resolutaque legum
frenis ira ruit. Non uni cuncta dabantur,
sed fecit sibi quisque nefas. Semel omnia victor
jusserat. Infandum domini per viscera ferrum
exegit famulus ; nati maduere paterno
sanguine ; certatum est cui cervix caesa parentis
cederet ; in fratrum ceciderunt praemia fratres.
Busta repleta fuga, permixtaque viva sepultis
corpora, nec populum latebrae cepere ferarum.
Hic laqueo fauces elisaque guttura fregit,
hic se praecipiti jaculatus pondere dura
dissiluit percussus humo, mortesque cruento
victori rapuere suas ; hic robora busti
exstruit ipse sui necdum omni sanguine fuso
desilit in flammas et, dum licet, occupat ignes.
Colla ducum pilo trepidam gestata per urbem
et medio congesta foro ; cognoscitur illic
quidquid ubique jacet. Scelerum non Thracia tantum
vidit Bistonii stabulis pendere tyranni,
postibus Antaei Libye, nec Graecia maerens

tot laceros artus Pisaea flevit in aula.
Cum jam tabe fluunt confusaque tempore multo
amisere notas, miserorum dextra parentum
colligit et pavido subducit cognita furto.
Meque ipsum memini caesi deformia fratris
ora rogo cupidum vetitisque inponere flammis
omnia Sullanae lustrasse cadavera pacis,
perque omnis truncos cum qua cervice recisum
conveniat quaesisse caput. Quid sanguine manes
placatos Catuli referam ? Cum victima tristis
inferias Marius forsan nolentibus umbris
pendit, inexpleto non fanda piacula busto,
cum laceros artus aequataque volnera membris
vidimus et toto quamvis in corpore caeso
nil animae letale datum moremque nefandae
dirum saevitiae, pereuntis parcere morti.
Avolsae cecidere manus exsectaque lingua
palpitat et muto vacuum ferit aera motu.
Hic aures, alius spiramina naris aduncae
amputat ; ille cavis evolvit sedibus orbes,
ultimaque effodit spectatis lumina membris.
Vix erit ulla fides tam saevi criminis unum
tot poenas cepisse caput. Sic mole ruinae
fracta sub ingenti miscentur pondere membra,
nec magis informes veniunt ad litora trunci,
qui medio periere freto. Quid perdere fructum
juvit et ut vilem Marii confundere voltum ?
Ut scelus hoc Sullae caedesque ostensa placeret,
agnoscendus erat. Vidit Fortuna colonos
Praenestina suos cunctos simul ense recepto
unius populum pereuntem tempore mortis.
Tum flos Hesperiae, Latii jam sola juventus
concidit et miserae maculavit ovilia Romae.
Tot simul infesto juvenes occumbere leto
saepe fames pelagique furor subitaeque ruinae
aut terrae caelique lues aut bellica clades,
numquam poena fuit. Densi vix agmina volgi
inter et exangues inmissa morte catervas
victores movere manus. Vix caede peracta
procumbunt, dubiaque labant cervice ; sed illos
magna premit strages, peraguntque cadavera partem
caedis : viva graves elidunt corpora trunci.
Intrepidus tanti sedit securus ab alto
spectator sceleris ; miseri tot milia volgi
non timuit jussisse mori. Congesta recepit
omnia Tyrrhenus Sullana cadavera gurges.
In fluvium primi cecidere, in corpora summi.
Praecipites haesere rates, et strage cruenta
interruptus aquae fluxit prior amnis in aequor,
ad molem stetit unda sequens. Jam sanguinis alti
vis sibi fecit iter campumque effusa per omnem
praecipitique ruens Tiberina in flumina rivo
haerentis adjuvit aquas, nec jam alveus amnem
nec retinent ripae, redditque cadavera campo.
Tandem Tyrrhenas vix eluctatus in undas
sanguine caeruleum torrenti dividit aequor.
Hisne salus rerum, felix his Sulla vocari,
his meruit tumulum medio sibi tollere Campo ?

Haec rursus patienda manent, hoc ordine belli
ibitur, hic stabit civilibus exitus armis.
Quamquam agitant graviora metus, multumque coitur
humani generis majore in proelia damno.
Exulibus Mariis bellorum maxima merces
Roma recepta fuit, nec plus victoria Sullae
praestitit invisas penitus quam tollere partes.
Hos alio, Fortuna, vocas, olimque potentes
concurrunt. Neuter civilia bella moveret,
contentus quo Sulla fuit." Sic maesta senectus
praeteritique memor flebat metuensque futuri.
   At non magnanimi percussit pectora Bruti
terror et in tanta pavidi formidine motus
pars populi lugentis erat ; sed nocte sopora,
Parrhasis obliquos Helice cum verteret axes,
atria cognati pulsat non ampla Catonis.
Invenit insomni volventem publica cura
fata virum casusque urbis cunctisque timentem
securumque sui, farique his vocibus orsus :
"Omnibus expulsae terris olimque fugatae
virtutis jam sola fides, quam turbine nullo
excutiet fortuna tibi, tu mente labantem
derige me, dubium certo tu robore firma.
Namque alii Magnum vel Caesaris arma sequantur :
dux Bruto Cato solus erit. Pacemne tueris
inconcussa tenens dubio vestigia mundo ?
An placuit ducibus scelerum populique furentis
cladibus inmixtum civile absolvere bellum ?
Quemque suae rapiunt scelerata in proelia causae :
hos polluta domus legesque in pace timendae,
hos ferro fugienda fames mundique ruinae
permiscenda fides. Nullum furor egit in arma :
castra petunt magna victi mercede ; tibi uni
per se bella placent ? Quid tot durare per annos
profuit inmunem corrupti moribus aevi ?
Hoc solum longae pretium virtutis habebis ?
Accipient alios, facient te bella nocentem.
Ne tantum, o superi, liceat feralibus armis,
has etiam movisse manus, nec pila lacertis
missa tuis caeca telorum in nube ferantur,
nec tanta in cassum virtus eat. Ingeret omnis
se belli fortuna tibi. Quis nolet in isto
ense mori, quamvis alieno volnere labens,
et scelus esse tuum ? Melius tranquilla sine armis
otia solus ages, sicut caelestia semper
inconcussa suo volvuntur sidera lapsu,
fulminibus propior terrae succenditur aer ;
imaque telluris ventos tractusque coruscos
flammarum accipiunt, nubes excedit Olympus.
Lege deum minimas rerum discordia turbat,
pacem magna tenent. Quam laetae Caesaris aures
accipient tantum venisse in proelia civem !
Nam praelata suis numquam diversa dolebit
castra ducis Magni. Nimium placet ipse Catoni,
si bellum civile placet. Pars magna senatus
et duce privato gesturus proelia consul
sollicitant proceresque alii ; quibus adde Catonem
sub juga Pompei, toto jam liber in orbe

solus Caesar erit. Quod si pro legibus arma
ferre juvat patriis libertatemque tueri,
nunc neque Pompei Brutum neque Caesaris hostem,
post bellum victoris habes." Sic fatur, at illi
arcano sacras reddit Cato pectore voces :
"Summum, Brute, nefas civilia bella fatemur ;
sed quo fata trahunt, virtus secura sequetur ;
crimen erit superis et me fecisse nocentem.
Sidera quis mundumque velit spectare cadentem
expers ipse metus ? Quis, cum ruat arduus aether,
terra labet mixto coeuntis pondere mundi,
compressas tenuisse manus ? Gentesne furorem
Hesperium ignotae Romanaque bella sequentur
diductique fretis alio sub sidere reges,
otia solus agam ? Procul hunc arcete furorem,
o superi, motura Dahas ut clade Getasque
securo me Roma cadat. Ceu morte parentem
natorum orbatum longum producere funus
ad tumulos jubet ipse dolor, juvat ignibus atris
inseruisse manus constructoque aggere busti
ipsum atras tenuisse faces, non ante revellar
exanimem quam te conplectar, Roma ; tuumque
nomen, Libertas, et inanem persequar umbram.
Sic eat : inmites Romana piacula divi
plena ferant, nullo fraudemus sanguine bellum.
O utinam caelique deis Erebique liceret
hoc caput in cunctas damnatum exponere poenas !
Devotum hostiles Decium pressere catervae :
me geminae figant acies, me barbara telis
Rheni turba petat, cunctis ego pervius hastis
excipiam medius totius volnera belli.
Hic redimat sanguis populos, hac caede luatur
quidquid Romani meruerunt pendere mores.
Ad juga cur faciles populi, cur saeva volentes
regna pati pereunt ? Me solum invadite ferro,
me frustra leges et inania jura tuentem.
Hic dabit hic pacem jugulus finemque malorum
gentibus Hesperiis : post me regnare volenti
non opus est bello. Quin publica signa ducemque
Pompeium sequimur ? Nec, si fortuna favebit,
hunc quoque totius sibi jus promittere mundi
non bene conpertum est : ideo me milite vincat
ne sibi se vicisse putet." Sic fatur et acris
irarum movit stimulos juvenisque calorem
excitat in nimios belli civilis amores.
   Interea Phoebo gelidas pellente tenebras
pulsatae sonuere fores, quas sancta relicto
Hortensi maerens inrupit Marcia busto ;
quondam virgo toris melioris juncta mariti,
mox, ubi conubii pretium mercesque soluta est
tertia jam suboles, alios fecunda penates
inpletura datur geminas et sanguine matris
permixtura domos. Sed postquam condidit urna
supremos cineres, miserando concita voltu,
effusas laniata comas contusaque pectus
verberibus crebris cineresque ingesta sepulchri,
non aliter placitura viro, sic maesta profatur :
"Dum sanguis inerat, dum vis materna, peregi

jussa, Cato, et geminos excepi feta maritos ;
visceribus lassis partuque exhausta revertor
jam nulli tradenda viro. Da foedera prisci
inlibata tori, da tantum nomen inane
conubii, liceat tumulo scripsisse : "Catonis
Marcia" ; nec dubium longo quaeratur in aevo,
mutarim primas, expulsa an tradita, taedas.
Non me laetorum sociam rebusque secundis
accipis : in curas venio partemque laborum.
Da mihi castra sequi. Cur tuta in pace relinquor
et sit civili propior Cornelia bello ? "
Hae flexere virum voces, et tempora quamquam
sint aliena toris jam, fato in bella vocante,
foedera sola tamen vanaque carentia pompa
jura placent sacrisque deos admittere testes.
Festa coronato non pendent limine serta,
infulaque in geminos discurrit candida postes,
legitimaeque faces, gradibusque adclinis eburnis
stat torus et picto vestes discriminat auro,
turritaque premens frontem matrona corona
translata vitat contingere limina planta ;
non timidum nuptae leviter tectura pudorem
lutea demissos velarunt flammea voltus,
balteus aut fluxos gemmis astrinxit amictus,
colla monile decens umerisque haerentia primis
suppara nudatos cingunt angusta lacertos.
Sicut erat, maesti servat lugubria cultus
quoque modo natos hoc est amplexa maritum.
Obsita funerea celatur purpura lana.
Non soliti lusere sales, nec more Sabino
excepit tristis convicia festa maritus.
Pignora nulla domus, nulli coiere propinqui :
junguntur taciti contentique auspice Bruto.
Ille nec horrificam sancto dimovit ab ore
caesariem duroque admisit gaudia voltu,
(ut primum tolli feralia viderat arma,
intonsos rigidam in frontem descendere canos
passus erat maestamque genis increscere barbam :
uni quippe vacat studiis odiisque carenti
humanum lugere genus). Nec foedera prisci
sunt temptata tori ; justo quoque robur amori
restitit. Hi mores, haec duri inmota Catonis
secta fuit, servare modum finemque tenere
naturamque sequi patriaeque inpendere vitam
nec sibi sed toti genitum se credere mundo.
Huic epulae vicisse famem ; magnique penates
summovisse hiemem tecto ; pretiosaque vestis
hirtam membra super Romani more Quiritis
induxisse togam, Venerisque hic maximus usus,
progenies ; Urbi pater est urbique maritus,
justitiae cultor, rigidi servator honesti,
in commune bonus ; nullosque Catonis in actus
subrepsit partemque tulit sibi nata voluptas.
Interea trepido discedens agmine Magnus
moenia Dardanii tenuit Campana coloni.
Haec placuit belli sedes, hinc summa moventem
hostis in occursum sparsas extendere partis,
umbrosis mediam qua collibus Appenninus

erigit Italiam nulloque a vertice tellus
altius intumuit propiusque accessit Olympo.
Mons inter geminas medius se porrigit undas
inferni superique maris, collesque coercent
hinc Tyrrhena vado frangentes aequora Pisae,
illinc Dalmaticis obnoxia fluctibus Ancon.
Fontibus hic vastis inmensos concipit amnes
fluminaque in gemini spargit divortia ponti.
In laevum cecidere latus veloxque Metaurus
Crustumiumque rapax et iuncto Sapis Isauro
Senaque et Hadriacas qui verberat Aufidus undas,
quoque magis nullum tellus se solvit in amnem,
Eridanus fractas devolvit in aequora silvas
Hesperiamque exhaurit aquis. Hunc fabula primum
populea fluvium ripas umbrasse corona,
cumque diem pronum transverso limite ducens
succendit Phaethon flagrantibus aethera loris,
gurgitibus raptis penitus tellure perusta,
hunc habuisse pares Phoebeis ignibus undas.
Non minor hic Nilo, si non per plana iacentis
Aegypti Libycas Nilus stagnaret harenis ;
non minor hic Histro, nisi quod, dum permeat orbem
Hister casuros in quaelibet aequora fontes
accipit et Scythicas exit non solus in undas.
Dexteriora petens montis declivia Thybrim
unda facit Rutubamque cavum. Delabitur inde
Vulturnusque celer nocturnaeque editor aurae
Sarnus et umbrosae Liris per regna Maricae
Vestinis inpulsus aquis radensque Salerni
tecta Siler nullasque vado qui Macra moratus
alnos vicinae procurrit in aequora Lunae.
Longior educto qua surgit in aera dorso,
Gallica rura videt devexasque excipit Alpes.
Tunc Umbris Marsisque ferax domitusque Sabello
vomere, piniferis amplexus rupibus omnis
indigenas Latii populos, non deserit ante
Hesperiam, quam cum Scyllaeis clauditur undis
extenditque suas in templa Lacinia rupes,
longior Italia, donec confinia pontus
solveret incumbens terrasque repelleret aequor.
At postquam gemino tellus elisa profundo est,
extremi colles Siculo cessere Peloro.
Caesar in arma furens nullas nisi sanguine fuso
gaudet habere vias, quod non terat hoste vacantis
Hesperiae fines vacuosque inrumpat in agros
atque ipsum non perdat iter consertaque bellis
bella gerat. Non tam portas intrare patentis
quam fregisse iuvat, nec tam patiente colono
arva premi quam si ferro populetur et igni ;
concessa pudet ire via civemque videri.
Tunc urbes Latii dubiae varioque favore
ancipites, quamquam primo terrore ruentis
cessurae belli, denso tamen aggere firmant
moenia et abrupto circumdant undique vallo
saxorumque orbes et quae super eminus hostem
tela petant altis murorum turribus aptant.
Pronior in Magnum populus, pugnatque minaci
cum terrore fides ; ut cum mare possidet Auster

flatibus horrisonis, hunc aequora tota secuntur ;
si rursus tellus pulsu laxata tridentis
Aeolii tumidis inmittat fluctibus Eurum,
quamvis icta novo, ventum tenuere priorem
aequora, nubiferoque polus cum cesserit Euro,
vindicat unda Notum. Facilis sed vertere mentes
terror erat dubiamque fidem fortuna ferebat.
Gens Etrusca fuga trepidi nudata Libonis,
jusque sui pulso jam perdidit Umbria Thermo.
Nec gerit auspiciis civilia bella paternis
Caesaris audito conversus nomine Sulla.
Varus, ut admotae pulsarunt Auximon alae,
per diversa ruens neclecto moenia tergo,
qua silvae, qua saxa, fugit. Depellitur arce
Lentulus Asculea ; victor cedentibus instat
devertitque acies, solusque ex agmine tanto
dux fugit et nullas ducentia signa cohortes.
Tu quoque nudatam commissae deseris arcem,
Scipio, Nuceriae, quamquam firmissima pubes
his sedeat castris, jam pridem Caesaris armis
Parthorum seducta metu, qua Gallica damna
supplevit Magnus dumque ipse ad bella vacaret,
donavit socero Romani sanguinis usum.
At te Corfini validis circumdata muris
tecta tenent, pugnax Domiti ; tua classica servat
oppositus quondam polluto tiro Miloni.
Ut procul inmensam campo consurgere nubem
ardentisque acies percussis sole corusco
conspexit telis : "Socii, decurrite", dixit,
"fluminis ad ripas undaeque inmergite pontem.
Et tu montanis totus nunc fontibus exi
atque omnis trahe, gurges, aquas, ut spumeus alnos
discussa conpage feras. Hoc limite bellum
haereat, hac hostis lentus terat otia ripa.
Praecipitem cohibete ducem ; victoria nobis
hic primum stans Caesar erit." Nec plura locutus
devoluit rapidum nequiquam moenibus agmen.
Nam prior e campis ut conspicit amne soluto
rumpi Caesar iter calida prolatus ab ira :
"Non satis est muris latebras quaesisse pavori ?
Obstruitis campos fluviisque arcere paratis,
ignavi ! Non si tumido me gurgite Ganges
summoveat, stabit jam flumine Caesar in ullo
post Rubiconis aquas. Equitum properate catervae,
ite simul pedites, ruiturum ascendite pontem."
Haec ubi dicta, levis totas accepit habenas
in campum sonipes, crebroque simillima nimbo
trans ripam validi torserunt tela lacerti.
Ingreditur pulsa fluvium statione vacantem
Caesar et ad tutas hostis conpellitur arces.
Et jam moturas ingentia pondera turris
erigit, et mediis subrepit vinea muris :
ecce, nefas belli, reseratis agmina portis
captivum traxere ducem, civisque superbi
constitit ante pedes. Voltu tamen alta minaci
nobilitas recta ferrum cervice poposcit.
Scit Caesar poenamque peti veniamque timeri :
"Vive, licet nolis, et nostro munere", dixit,

"cerne diem. Victis jam spes bona partibus esto
exemplumque mei. Vel, si libet, arma retempta,
et nihil hac venia, si viceris, ipse paciscor."
Fatur et astrictis laxari vincula palmis
imperat. Heu, quanto melius vel caede peracta
parcere Romano potuit fortuna pudori !
Poenarum extremum civi, quod castra secutus
sit patriae Magnumque ducem totumque senatum,
ignosci. Premit ille gravis interritus iras
et secum : "Romamne petes pacisque recessus
degener ? In medios belli non ire furores
jam dudum moriture paras ? Rue certus et omnis
lucis rumpe moras et Caesaris effuge munus."
   Nescius interea capti ducis arma parabat
Magnus, ut inmixto firmaret robore partis.
Jamque secuturo jussurus classica Phoebo
temptandasque ratus moturi militis iras
adloquitur tacitas veneranda voce cohortes :
"O scelerum ultores melioraque signa secuti,
o vere Romana manus, quibus arma senatus
non privata dedit, votis deposcite pugnam.
Ardent Hesperii saevis populatibus agri,
Gallica per gelidas rabies effunditur Alpes,
jam tetigit sanguis pollutos Caesaris enses.
Di melius, belli tulimus quod damna priores :
coeperit inde nefas, jam jam me praeside Roma
supplicium poenamque petat. Neque enim ista vocari
proelia justa decet, patriae sed vindicis iram ;
nec magis hoc bellum est, quam quom Catilina paravit
arsuras in tecta faces sociusque furoris
Lentulus exertique manus vaesana Cethegi.
O rabies miseranda ducis ! Cum fata Camillis
te, Caesar, magnisque velint miscere Metellis,
ad Cinnas Mariosque venis. Sternere profecto
ut Catulo jacuit Lepidus, nostrasque securis
passus Sicanio tegitur qui Carbo sepulchro,
quique feros movit Sertorius exul Hiberos.
Quamquam, siqua fides, his te quoque jungere, Caesar,
invideo nostrasque manus quod Roma furenti
opposuit. Parthorum utinam post proelia sospes
et Scythicis Crassus victor remeasset ab oris,
ut simili causa caderes qua Spartacus hostis.
Te quoque, si superi titulis accedere nostris
jusserunt, valet en torquendo dextera pilo,
fervidus haec iterum circa praecordia sanguis
incaluit ; disces non esse ad bella fugaces,
qui pacem potuere pati. Licet ille solutum
defectumque vocet, ne vos mea terreat aetas :
dux sit in his castris senior, dum miles in illis.
Quo potuit civem populus perducere liber,
ascendi supraque nihil nisi regna reliqui.
Non privata cupis, Romana quisquis in urbe
Pompeium transire paras. Hinc consul uterque,
hinc acies statura ducum est. Caesarne senatus
victor erit ? Non tam caeco trahis omnia cursu,
teque nihil, Fortuna, pudet. Multisne rebellis
Gallia jam lustris aetasque inpensa labori
dant animos ? Rheni gelidis quod fugit ab undis

Oceanumque vocans incerti stagna profundi
territa quaesitis ostendit terga Britannis ?
An vanae tumuere minae quod fama furoris
expulit armatam patriis e sedibus urbem ?
Heu demens ! non te fugiunt, me cuncta secuntur.
Qui cum signa tuli toto fulgentia ponto,
ante bis exactum quam Cynthia conderet orbem,
omne fretum metuens pelagi pirata reliquit
angustaque domum terrarum in sede poposcit.
Idem per Scythici profugum divortia ponti
indomitum regem Romanaque fata morantem
ad mortem Sulla felicior ire coegi.
Pars mundi mihi nulla vacat ; sed tota tenetur
terra meis, quocumque jacet sub sole, tropaeis :
hinc me victorem gelidas ad Phasidos undas
Arctos habet ; calida medius mihi cognitus axis
Aegypto atque umbras nusquam flectente Syene ;
occasus mea jura timent Tethynque fugacem
qui ferit Hesperius post omnia flumina Baetis.
Me domitus cognovit Arabs, me Marte feroces
Heniochi notique erepto vellere Colchi.
Cappadoces mea signa timent et dedita sacris
incerti Judaea dei mollisque Sophene.
Armenios Cilicasque feros Taurumque subegi.
Quod socero bellum praeter civile reliqui ? "
Verba ducis nullo partes clamore secuntur
nec matura petunt promissae classica pugnae.
Sensit et ipse metum Magnus, placuitque referri
signa nec in tantae discrimina mittere pugnae
jam victum fama non visi Caesaris agmen.
Pulsus ut armentis primo certamine taurus
silvarum secreta petit vacuosque per agros
exul in adversis explorat cornua truncis
nec redit in pastus, nisi cum cervice recepta
excussi placuere tori ; mox reddita victor
quoslibet in saltus comitantibus agmina tauris
invito pastore trahit ; sic viribus inpar
tradidit Hesperiam profugusque per Apula rura
Brundisii tutas concessit Magnus in arces.
Urbs est Dictaeis olim possessa colonis,
quos Creta profugos vexere per aequora puppes
Cecropiae, victum mentitis Thesea velis.
Hanc latus angustum jam se cogentis in artum
Hesperiae tenuem producit in aequora linguam,
Hadriacas flexis claudit quae cornibus undas.
Nec tamen hoc artis inmissum faucibus aequor
portus erat, si non violentos insula Coros
exciperet saxis lassasque refunderet undas.
Hinc illinc montes scopulosae rupis aperto
opposuit natura mari flatusque removit,
ut tremulo starent contentae fune carinae.
Hinc late patet omne fretum, seu vela ferantur
in portus, Corcyra, tuos, seu laeva petatur
Illyris Ionias vergens Epidamnos in undas.
Hoc fuga nautarum, cum totas Hadria vires
movit et in nubes abiere Ceraunia cumque
spumoso Calaber perfunditur aequore Sason.
Ergo ubi nulla fides rebus post terga relictis

nec licet ad duros Martem convertere Hiberos,
cum mediae jaceant inmensis tractibus Alpes,
tum subole e tanta natum, cui firmior aetas,
adfatur : "Mundi jubeo temptare recessus
Euphraten Nilumque move, quo nominis usque
nostri fama venit, quas est volgata per urbes
post me Roma ducem. Sparsos per rura colonos
redde mari Cilicas ; Pharios hinc concute reges
Tigranemque meum. Nec Pharnacis arma relinquas,
admoneo, nec tu populos utraque vagantis
Armenia Pontique feras per litora gentis
Riphaeasque manus et quas tenet aequore denso
pigra palus Scythici patiens Maeotia plaustri,
et... Quid plura moror ? Totos mea, nate, per ortus
bella feres totoque urbes agitabis in orbe
perdomitas ; omnes redeant in castra triumphi.
At vos, qui Latios signatis nomine fastus,
primus in Epirum Boreas agat ; inde per arva
Graiorum Macetumque novas adquirite vires,
dum paci dat tempus hiemps." Sic fatur et omnes
jussa gerunt solvuntque cavas a litore puppes.
   At numquam patiens pacis longaeque quietis
armorum, nequid fatis mutare liceret,
adsequitur generique premit vestigia Caesar.
Sufficerent aliis primo tot moenia cursu
rapta, tot oppressae depulsis hostibus arces,
ipsa caput mundi, bellorum maxima merces,
Roma capi facilis ; sed Caesar in omnia praeceps,
nil actum credens cum quid superesset agendum,
instat atrox et adhuc, quamvis possederit omnem
Italiam, extremo sedeat quod litore Magnus,
communem tamen esse dolet nec rursus aperto
vult hostes errare freto sed molibus undas
obstruit et latum dejectis rupibus aequor.
Cedit in inmensum cassus labor : omnia pontus
haurit saxa vorax montesque inmiscet harenis ;
ut maris Aeolii medias si celsus in undas
depellatur Eryx, nullae tamen aequore rupes
emineant, vel si convolso vertice Gaurus
decidat in fundum penitus stagnantis Averni.
Ergo ubi nulla vado tenuit sua pondera moles,
tunc placuit caesis innectere vincula silvis
roboraque inmensis late religare catenis.
Talis fama canit tumidum super aequora Xersen
construxisse vias, multum cum pontibus ausus
Europamque Asiae Sestonque admovit Abydo
incessitque fretum rapidi super Hellesponti,
non Eurum Zephyrumque timens, cum vela ratisque
in medium deferret Athon. Sic ora profundi
artantur casu nemorum ; tunc aggere multo
surgit opus, longaeque tremunt super aequora turres.
   Pompeius tellure nova conpressa profundi
ora videns curis animum mordacibus angit,
ut reseret pelagus spargatque per aequora bellum.
Saepe Noto plenae tensisque rudentibus actae
ipsa maris per claustra rates fastigia molis
discussere salo spatiumque dedere carinis
tortaque per tenebras validis ballista lacertis

multifidas jaculata faces. Ut tempora tandem
furtivae placuere fugae, ne litora clamor
nauticus exagitet, ne bucina dividat horas,
ne tuba praemonitos perducat ad aequora nautas,
praecepit sociis. Jam coeperat ultima Virgo
Phoebum laturas ortu praecedere Chelas,
cum tacitas solvere rates. Non anchora voces
movit, dum spissis avellitur uncus harenis ;
dum juga curvantur mali dumque ardua pinus
erigitur, pavidi classis siluere magistri,
strictaque pendentes deducunt carbasa nautae
nec quatiunt validos, ne sibilet aura, rudentes.
Dux etiam votis hoc te, Fortuna, precatur,
quam retinere vetas, liceat sibi perdere saltem
Italiam. Vix fata sinunt ; nam murmure vasto
inpulsum rostris sonuit mare, fluctuat unda,
totque carinarum permixtis aequora sulcis.
   Ergo hostes portis, quas omnis solverat urbis
cum fato conversa fides, murisque recepti
praecipiti cursu flexi per cornua portus
ora petunt pelagusque dolent contingere classi.
Heu pudor ! exigua est fugiens victoria Magnus.
Angustus puppes mittebat in aequora limes
artior Euboica, qua Chalcida verberat, unda.
Hic haesere rates geminae, classique paratae
excepere manus, tractoque in litora bello
hic primum rubuit civili sanguine Nereus.
Cetera classis abit summis spoliata carinis :
ut, Pagasaea ratis peteret cum Phasidos undas,
Cyaneas tellus emisit in aequora cautes,
rapta puppe minor subducta est montibus Argo,
vanaque percussit pontum Symplegas inanem
et statura redit. Jam Phoebum urguere monebat
non idem Eoi color aetheris, albaque nondum
lux rubet et flammas propioribus eripit astris,
et jam Plias hebet, flexi jam plaustra Bootae
in faciem puri redeunt languentia caeli,
majoresque latent stellae, calidumque refugit
Lucifer ipse diem. Pelagus jam, Magne, tenebas
non ea fata ferens, quae cum super aequora toto
praedonem sequerere mari : lassata triumphis
descivit Fortuna tuis. Cum conjuge pulsus
et natis totosque trahens in bella penates
vadis adhuc ingens populis comitantibus exul.
Quaeritur indignae sedes longinqua ruinae.
Non quia te superi patrio privare sepulchro
maluerint Phariae busto damnantur harenae :
parcitur Hesperiae ; procul hoc et in orbe remoto
abscondat Fortuna nefas, Romanaque tellus
inmaculata sui servetur sanguine Magnus.

PH_3

   Propulit ut classem velis cedentibus Auster
incumbens mediumque rates movere profundum,
omnis in Ionios spectabat navita fluctus ;
solus ab Hesperia non flexit lumina terra

Magnus, dum patrios portus, dum litora numquam
ad visus reditura suos tectumque cacumen
nubibus et dubios cernit vanescere montis.
Inde soporifero cesserunt languida somno
membra ducis ; diri tum plena horroris imago
visa caput maestum per hiantis Julia terras
tollere et accenso furialis stare sepulchro.
"Sedibus Elysiis campoque expulsa piorum
ad Stygias, inquit, tenebras manesque nocentis
post bellum civile trahor. Vidi ipsa tenentis
Eumenidas, quaterent quas vestris lampadas armis ;
praeparat innumeras puppes Acherontis adusti
portitor ; in multas laxantur Tartara poenas,
vix operi cunctae dextra properante sorores
sufficiunt, lassant rumpentis stamina Parcas.
Conjuge me laetos duxisti, Magne, triumphos :
fortuna est mutata toris semperque potentis
detrahere in cladem fato damnata maritos
innupsit tepido paelex Cornelia busto.
Haereat illa tuis per bella, per aequora signis,
dum non securos liceat mihi rumpere somnos
et nullum vestro vacuum sit tempus amori,
sed teneat Caesarque dies et Julia noctes.
Me non Lethaeae, conjunx, oblivia ripae
inmemorem fecere tui, regesque silentum
permisere sequi. Veniam te bella gerente
in medias acies. Numquam tibi, Magne, per umbras
perque meos manes genero non esse licebit.
Abscidis frustra ferro tua pignora : bellum
te faciet civile meum." Sic fata refugit
umbra per amplexus trepidi dilapsa mariti.
   Ille, dei quamvis cladem manesque minentur,
major in arma ruit certa cum mente malorum
et "Quid", ait, "vani terremur imagine visus ?
Aut nihil est sensus animis a morte relictum
aut mors ipsa nihil." Titan jam pronus in undas
ibat et igniferi tantum demerserat orbis,
quantum desse solet lunae, seu plena futura est
seu jam plena fuit : tunc obtulit hospita tellus
puppibus accessus faciles ; legere rudentes
et posito remis petierunt litora malo.
   Caesar, ut emissas venti rapuere carinas,
absconditque fretum classes, et litore solus
dux stetit Hesperio, non illum gloria pulsi
laetificat Magni ; queritur quod tuta per aequor
terga ferant hostes. Neque enim jam sufficit ulla
praecipiti fortuna viro, nec vincere tanti,
ut bellum differret, erat. Tum pectore curas
expulit armorum pacique intentus agebat,
quoque modo vanos populi conciret amores
gnarus et irarum causas et summa favoris
annona momenta trahi. Namque adserit urbes
sola fames emiturque metus, cum segne potentes
volgus alunt : nescit plebes jejuna timere.
Curio Sicanias transcendere jussus in urbes,
qua mare tellurem subitis aut obruit undis
aut scidit et medias fecit sibi litora terras ;
vis illic ingens pelagi, semperque laborant

aequora ne rupti repetant confinia montes,
bellaque Sardoas etiam sparguntur in oras.
Utraque frugiferis est insula nobilis arvis ;
nec prius Hesperiam longinquis messibus ullae
nec Romana magis conplerunt horrea terrae.
Ubere vix glaebae superat cessantibus Austris,
cum medium nubes Borea cogente sub axem
effusis magnum Libye tulit imbribus annum.
   Haec ubi sunt provisa duci, tunc agmina victor
non armata trahens sed pacis habentia voltum,
tecta petit patriae. Pro, si remeasset in urbem,
Gallorum tantum populis Arctoque subacta
quam seriem rerum longa praemittere pompa,
quas potuit belli facies ! ut vincula Rheno
Oceanoque daret, celsos ut Gallia currus
nobilis et flavis sequeretur mixta Britannis !
Perdidit o qualem vincendo plura triumphum !
Non illum laetis vadentem coetibus urbes,
sed tacitae videre metu, nec constitit usquam
obvia turba duci. Gaudet tamen esse timori
tam magno populis et se non mallet amari.
   Jamque et praecipitis superaverat Anxuris arces,
et qua Pomptinas via dividit uda paludes,
qua sublime nemus, Scythicae qua regna Dianae,
quaque iter est Latiis ad summam fascibus Albam ;
excelsa de rupe procul jam conspicit urbem
Arctoi toto non visam tempore belli
miratusque suae sic fatur moenia Romae :
"Tene, deum sedes, non ullo Marte coacti
deseruere viri ? Pro qua pugnabitur urbe ?
Di melius, quod non Latias Eous in oras
nunc furor incubuit nec juncto Sarmata velox
Pannonio Dacisque Getes admixtus : habenti
tam pavidum tibi, Roma, ducem fortuna pepercit,
quod bellum civile fuit." Sic fatur et urbem
attonitam terrore subit. Namque ignibus atris
creditur ut captae rapturus moenia Romae
sparsurusque deos. Fuit haec mensura timoris :
velle putant quodcumque potest. Non omina festa,
non fictas laeto voces simulare tumultu,
vix odisse vacat. Phoebea Palatia conplet
turba patrum nullo cogendi jure senatus
e latebris educta suis ; non consule sacrae
fulserunt sedes, non, proxima lege potestas,
praetor adest, vacuaeque loco cessere curules :
omnia Caesar erat ; privatae curia vocis
testis adest. Sedere patres censere parati,
si regnum, si templa sibi jugulumque senatus
exiliumque petat. Melius, quod plura jubere
erubuit quam Roma pati. Tamen exit in iram :
viribus an possint obsistere jura, per unum
libertas experta virum. Pugnaxque Metellus,
ut videt ingenti Saturnia templa revelli
mole, rapit gressus et Caesaris agmina rumpens
ante fores nondum reseratae constitit aedis,
(usque adeo solus ferrum mortemque timere
auri nescit amor. Pereunt discrimine nullo
amissae leges ; sed, pars vilissima rerum,

certamen movistis, opes) prohibensque rapina
victorem clara testatur voce tribunus :
"Non nisi per nostrum vobis percussa patebunt
templa latus, nullasque feres nisi sanguine sacro
sparsas, raptor, opes. Certe violata potestas
invenit ista deos, Crassumque in bella secutae
saeva tribuniciae voverunt proelia dirae.
Detege jam ferrum ; neque enim tibi turba verenda est
spectatrix scelerum : deserta stamus in urbe.
Non feret e nostro sceleratus praemia miles.
Sunt quos prosternas populi, quae moenia dones.
Pacis ad exutae spolium non cogit egestas :
bellum, Caesar, habes." His magnam victor in iram
vocibus accensus : "Vanam spem mortis honestae
concipis : haud", inquit, "jugulo se polluet isto
nostra, Metelle, manus. Dignum te Caesaris ira
nullus honor faciet. Te vindice tuta relicta est
libertas ? Non usque adeo permiscuit imis
longus summa dies ut non, si voce Metelli
servantur leges, malint a Caesare tolli."

Dixerat, et nondum foribus cedente tribuno
acrior ira subit : saevos circumspicit enses
oblitus simulare togam. Tum Cotta Metellum
conpulit audaci nimium desistere coepto.
"Libertas", inquit, "populi quem regna coercent,
libertate perit, cujus servaveris umbram,
si quidquid jubeare velis. Tot rebus iniquis
paruimus victi ; venia est haec sola pudoris
degenerisque metus, nullam potuisse negari.
Ocius avertat diri mala semina belli.
Damna movent populos, siquos sua jura tuentur.
Non sibi, sed domino gravis est, quae servit, egestas."
Protinus abducto patuerunt templa Metello.
Tunc rupes Tarpeia sonat magnoque reclusas
testatur stridore fores ; tum conditus imo
eruitur templo multis non tactus ab annis
Romani census populi, quem Punica bella,
quem dederat Perses, quem victi praeda Philippi,
quod tibi, Roma, fuga Pyrrhus trepidante reliquit
(quo te Fabricius regi non vendidit auro),
quidquid parcorum mores servastis avorum,
quod dites Asiae populi misere tributum,
victorique dedit Minoia Creta Metello,
quod Cato longinqua vexit super aequora Cypro.
Tunc Orientis opes captorumque ultima regum
quae Pompeianis praelata est gaza triumphis,
egeritur ; tristi spoliantur templa rapina,
pauperiorque fuit tum primum Caesare Roma.

Interea totum Magni fortuna per orbem
secum casuras in proelia moverat urbes.
Proxima vicino vires dat Graecia bello.
Phocaicas Amphissa manus scopulosaque Cirrha
Parnasosque jugo misit desertus utroque.
Boeoti coiere duces, quos inpiger ambit
fatidica Cephisos aqua Cadmeaque Dirce,
Pisaeaeque manus populisque per aequora mittens
Sicaniis Alpheos aquas. Tum Maenala liquit
Arcas et Herculeam miles Trachinius Oeten.

Thesproti Dryopesque ruunt, quercusque silentis
Chaonio veteres liquerunt vertice Selloe.
Exhausit totas quamvis dilectus Athenas,
exiguae Phoebea tenent navalia puppes,
tresque petunt veram credi Salamina carinae.
Jam dilecta Jovi centenis venit in arma
Creta vetus populis Cnososque agitare pharetras
docta nec Eois pejor Gortyna sagittis.
Tunc qui Dardaniam tenet Oricon et vagus altis
dispersus silvis Athaman et nomine prisco
Encheliae versi testantes funera Cadmi,
Colchis et Hadriaca spumans Absyrtos in unda ;
Penei qui rura colunt, quorumque labore
Thessalus Haemoniam vomer proscindit Iolcon.
(Inde lacessitum primo mare, cum rudis Argo
miscuit ignotas temerato litore gentes
primaque cum ventis pelagique furentibus undis
conposuit mortale genus, fatisque per illam
accessit mors una ratem.) Tum linquitur Haemus
Thracius et populum Pholoe mentita biformem.
Deseritur Strymon tepido committere Nilo
Bistonias consuetus aves et barbara Cone,
Sarmaticas ubi perdit aquas sparsamque profundo
multifidi Peucen unum caput adluit Histri,
Moesiaque et gelido tellus perfusa Caico
Idalis et nimium glaebis exilis Arisbe ;
quique colunt Pitanen, et quae tua munera, Pallas,
lugent damnatae Phoebo victore Celaenae,
qua celer et rectis descendens Marsya ripis
errantem Maeandron adit mixtusque refertur,
passaque ab auriferis tellus exire metallis
Pactolon, qua culta secat non vilior Hermus.
Iliacae quoque signa manus perituraque castra
ominibus petiere suis, nec fabula Trojae
continuit Phrygiique ferens se Caesar Iuli.
Accedunt Syriae populi, desertus Orontes
et felix, sic fama, Ninos, ventosa Damascos
Gazaque et arbusto palmarum dives Idume
et Tyros in stabilis pretiosaque murice Sidon.
Has ad bella rates non flexo limite ponti
certior haud ullis duxit Cynosura carinis.
(Phoenices primi, famae si creditur, ausi
mansuram rudibus vocem signare figuris :
nondum flumineas Memphis contexere biblos
noverat et saxis tantum volucresque feraeque
sculptaque servabant magicas animalia linguas.)
Deseritur Taurique nemus Perseaque Tarsos
Coryciumque patens exesis rupibus antrum,
Mallos et extremae resonant navalibus Aegae,
itque Cilix justa, jam non pirata, carina.
   Movit et Eoos bellorum fama recessus,
qua colitur Ganges, toto qui solus in orbe
ostia nascenti contraria solvere Phoebo
audet et adversum fluctus inpellit in Eurum :
hic ubi Pellaeus post Tethyos aequora ductor
constitit et magno vinci se fassus ab orbe est.
Quaque ferens rapidum diviso gurgite fontem
vastis Indus aquis mixtum non sentit Hydaspen ;

quique bibunt tenera dulcis ab harundine sucos,
et qui tinguentes croceo medicamine crinem
fluxa coloratis astringunt carbasa gemmis,
quique suas struxere pyras vivique calentis
conscendere rogos. Pro ! quanta est gloria genti
injecisse manum fatis vitaque repletos
quod superest donasse deis ! Venere feroces
Cappadoces duri populus non cultor Amani,
Armeniusque tenens volventem saxa Niphaten.
Aethera tangentis silvas liquere Choatrae.
Ignotum vobis, Arabes, venistis in orbem
umbras mirati nemorum non ire sinistras.
Tum furor extremos movit Romanus Orestas
Carmanosque duces (quorum jam flexus in Austrum
aether non totam mergi tamen aspicit Arcton ;
lucet et exigua velox ibi nocte Bootes)
Aethiopumque solum, quod non premeretur ab ulla
signiferi regione poli, nisi poplite lapso
ultima curvati procederet ungula Tauri.
Quaque caput rapido tollit cum Tigride magnus
Euphrates, quos non diversis fontibus edit
Persis, et incertum, tellus si misceat amnes,
quod potius sit nomen aquis. Sed sparsus in agros
fertilis Euphrates Phariae vice fungitur undae ;
at Tigrim subito tellus absorbet hiatu
occultosque tegit cursus rursusque renatum
fonte novo flumen pelagi non abnegat undis.
Inter Caesareas acies diversaque signa
pugnaces dubium Parthi tenuere favorem
contenti fecisse duos. Tinxere sagittas
errantes Scythiae populi, quos gurgite Bactros
includit gelido vastisque Hyrcania silvis.
Hinc Lacedaemonii, moto gens aspera freno,
Heniochi saevisque adfinis Sarmata Moschis,
Colchorum qua rura secat ditissima Phasis,
qua Croeso fatalis Halys, qua vertice lapsus
Riphaeo Tanais diversi nomina mundi
inposuit ripis Asiaeque et terminus idem
Europae, mediae dirimens confinia terrae
nunc huc nunc illuc, qua flectitur, ampliat orbem ;
quaque, fretum torrens, Maeotidos egerit undas
Pontus, et Herculeis aufertur gloria metis,
Oceanumque negant solas admittere Gades.
Hinc Essedoniae gentes auroque ligatas
substringens Arimaspe comas ; hinc fortis Arius
longaque Sarmatici solvens jejunia belli
Massagetes, quo fugit, equo volucresque Geloni.
Non, cum Memnoniis deducens agmina regnis
Cyrus et effusis numerato milite telis
descendit Perses fraternique ultor amoris
aequora cum tantis percussit classibus, unum
tot reges habuere ducem, coiere nec umquam
tam variae cultu gentes, tam dissona volgi
ora. Tot inmensae comites missura ruinae
excivit populos et dignas funere Magni
exequias Fortuna dedit. Non corniger Hammon
mittere Marmaricas cessavit in arma catervas,
quidquid ab occiduis Libye patet arida Mauris

usque Paraetonias Eoa ad litora Syrtis.
Acciperet felix ne non semel omnia Caesar,
vincendum pariter Pharsalia praestitit orbem.
Ille ubi deseruit trepidantis moenia Romae,
agmine nubiferam rapto super evolat Alpem,
cumque alii famae populi terrore paverent,
Phocais in dubiis ausa est servare juventus
non Graia levitate fidem signataque jura
et causas, non fata, sequi. Tamen ante furorem
indomitum duramque viri deflectere mentem
pacifico sermone parant hostemque propinquum
orant Cecropiae praelata fronde Minervae :
"Semper in externis populo communia vestro
Massiliam bellis testatur fata tulisse,
conprensa est Latiis quaecumque annalibus aetas.
Et nunc, ignoto siquos petis orbe triumphos,
accipe devotas externa in proelia dextras.
At si funestas acies, si dira paratis
proelia discordes, lacrimas civilibus armis
secretumque damus, tractentur volnera nulla
sacra manu. Si caelicolis furor arma dedisset,
aut si terrigenae temptarent astra gigantes,
non tamen auderet pietas humana vel armis
vel votis prodesse Jovi, sortisque deorum
ignarum mortale genus per fulmina tantum
sciret adhuc caelo solum regnare Tonantem.
Adde quod innumerae concurrunt undique gentes,
nec sic horret iners scelerum contagia mundus
ut gladiis egeant civilia bella coactis.
Sit mens ista quidem cunctis ut vestra recusent
fata nec haec alius committat proelia miles.
Cui non conspecto languebit dextra parente ?
Telaque diversi prohibebunt spargere fratres.
Finis adest rerum, si non committitis illis
arma, quibus fas est. Nobis haec summa precandi ;
terribilis aquilas infestaque signa relinquas
urbe procul nostrisque velis te credere muris
excludique sinas admisso Caesare bellum.
Sit locus exceptus sceleri Magnoque tibique
tutus, ut, invictae fatum si consulat urbi,
foedera si placeant, sit quo veniatis inermes.
Vel, cum tanta vocent discrimina Martis Hiberi,
quid rapidum deflectis iter ? Non pondera rerum
nec momenta sumus. Numquam felicibus armis
usa manus, patriae primis a sedibus exul,
et post translatas exustae Phocidos arces
moenibus exiguis alieno in litore tuti,
inlustrat quos sola fides ; si claudere muros
obsidione paras et vi perfringere portas,
excepisse faces tectis et tela parati
undarum raptos aversis fontibus haustus
quaerere et effossam sitientes lambere terram
et, desit si larga Ceres, tunc horrida cerni
foedaque contingi maculato attingere morsu.
Nec pavet hic populus pro libertate subire,
obsessum Poeno gessit quae Marte Saguntum.
Pectoribus rapti matrum frustraque trahentes
ubera sicca fame medios mittentur in ignis,

uxor et a caro poscet sibi fata marito
volnera miscebunt fratres bellumque coacti
hoc potius civile gerent." Sic Graia juventus
finierat, cum turbato jam prodita voltu
ira ducis tandem testata est voce dolorem :
   "Vana movet Graios nostri fiducia cursus.
Quamvis Hesperium mundi properemus ad axem,
Massiliam delere vacat. Gaudete, cohortes :
obvia praebentur fatorum munere bella.
Ventus ut amittit vires, nisi robore densae
occurrunt silvae, spatio diffusus inani,
utque perit magnus nullis obstantibus ignis,
sic hostes mihi desse nocet, damnumque putamus
armorum, nisi qui vinci potuere rebellant.
Sed si solus eam dimissis degener armis,
tunc mihi tecta patent ? Jam non excludere tantum,
inclusisse volunt ! At enim contagia belli
dira fugant. Dabitis poenas pro pace petita
et nihil esse meo discetis tutius aevo,
quam duce me bellum." Sic postquam fatus, ad urbem
haud trepidam convertit iter ; tunc moenia clausa
conspicit et densa juvenum vallata corona.
   Haut procul a muris tumulus surgentis in altum
telluris parvum diffuso vertice campum
explicat ; haec patiens longo munimine cingi
visa duci rupes tutisque aptissima castris.
Proxima pars urbis celsam consurgit in arcem
par tumulo, mediisque sedent convallibus arva.
Tunc res inmenso placuit statura labore,
aggere diversos vasto committere colles.
Sed prius, ut totam qua terra cingitur urbem
clauderet, a summis perduxit ad aequora castris
longum Caesar opus, fontesque et pabula campi
amplexus fossa densas tollentia pinnas
caespitibus crudaque extruxit bracchia terra.
   Jam satis hoc Graiae memorandum contigit urbi
aeternumque decus quod non inpulsa nec ipso
strata metu tenuit flagrantis in omnia belli
praecipitem cursum, raptisque a Caesare cunctis
vincitur una mora. Quantum est quod fata tenentur,
quodque virum toti properans inponere mundo
hos perdit Fortuna dies ! Tunc omnia late
procumbunt nemora et spoliantur robore silvae,
ut, cum terra levis mediam virgultaque molem
suspendant, structa laterum conpage ligatam
artet humum, pressus ne cedat turribus agger.
   Lucus erat longo numquam violatus ab aevo,
obscurum cingens conexis aera ramis
et gelidas alte summotis solibus umbras.
Hunc non ruricolae Panes nemorumque potentes
Silvani Nymphaeque tenent, sed barbara ritu
sacra deum ; structae diris altaribus arae
omnisque humanis lustrata cruoribus arbor.
Siqua fidem meruit superos mirata vetustas,
illis et volucres metuunt insistere ramis
et lustris recubare ferae ; nec ventus in illas
incubuit silvas excussaque nubibus atris
fulgura ; non ulli frondem praebentibus aurae

arboribus suus horror inest. Tum plurima nigris
fontibus unda cadit, simulacraque maesta deorum
arte carent caesisque extant informia truncis.
Ipse situs putrique facit jam robore pallor
attonitos ; non volgatis sacrata figuris
numina sic metuunt : tantum terroribus addit,
quos timeant, non nosse deos. Jam fama ferebat
saepe cavas motu terrae mugire cavernas
et procumbentis iterum consurgere taxos,
et non ardentis fulgere incendia silvae,
roboraque amplexos circum fluxisse dracones.
Non illum cultu populi propiore frequentant,
sed cessere deis. Medio cum Phoebus in axe est
aut caelum nox atra tenet, pavet ipse sacerdos
accessus dominumque timet deprendere luci.

Hanc jubet inmisso silvam procumbere ferro ;
nam vicina operi belloque intacta priore
inter nudatos stabat densissima montis.
Sed fortes tremuere manus, motique verenda
majestate loci, si robora sacra ferirent,
in sua credebant redituras membra securis.
Inplicitas magno Caesar torpore cohortes
ut vidit, primus raptam librare bipennem
ausus et aeriam ferro proscindere quercum
effatur merso violata in robora ferro :
"Jam ne quis vestrum dubitet subvertere silvam,
credite me fecisse nefas". Tum paruit omnis
imperiis non sublato secura pavore
turba, sed expensa superorum et Caesaris ira.
Procumbunt orni, nodosa inpellitur ilex,
silvaque Dodones et fluctibus aptior alnus
et non plebeios luctus testata cupressus.
Tunc primum posuere comas et fronde carentes
admisere diem, propulsaque robore denso
sustinuit se silva cadens. Gemuere videntes
Gallorum populi ; muris sed clausa juventus
exultat. Quis enim laesos inpune putaret
esse deos ? Servat multos fortuna nocentis
et tantum miseris irasci numina possunt.
Utque satis caesi nemoris, quaesita per agros
plaustra ferunt, curvoque soli cessantis aratro
agricolae raptis annum flevere juvencis.

Dux tamen inpatiens haesuri ad moenia Martis
versus ad Hispanas acies extremaque mundi
jussit bella geri. Stellatis axibus agger
erigitur geminasque aequantis moenia turris
accipit, hae nullo fixerunt robore terram,
sed per iter longum causa repsere latenti.
Cum tantum nutaret onus, telluris inanis
concussisse sinus quaerentem erumpere ventum
credidit et muros mirata est stare juventus.
Illinc tela cadunt excelsas urbis in arces.
Sed major Graio Romana in corpora ferro
vis inerat. Neque enim solis excussa lacertis
lancea, sed tenso ballistae turbine rapta
haut unum contenta latus transire quiescit ;
sed pandens perque arma viam perque ossa relicta
morte fugit, superest telo post volnera cursus.

At saxum quotiens ingenti verberis actu
excutitur, qualis rupes, quam vertice montis
abscidit inpulsu ventorum adjuta vetustas,
frangit cuncta ruens, nec tantum corpora pressa
exanimat, totos cum sanguine dissipat artus.
Ut tamen hostiles densa testudine muros
tecta subit virtus armisque innexa priores
arma ferunt galeamque extensus protegit umbo,
quae prius ex longo nocuerunt missa recessu,
jam post terga cadunt. Nec Grais flectere jactum
aut facilis labor est longinqua ad tela parati
tormenti mutare modum ; sed pondere solo
contenti nudis evolvunt saxa lacertis.
Dum fuit armorum series, ut grandine tecta
innocua percussa sonant, sic omnia tela
respuit ; at postquam virtus incerta virorum
perpetuam rupit defesso milite cratem
singula continuis cesserunt ictibus arma.
Tunc adoperta levi procedit vinea terra,
sub cujus pluteis et tecta fronte latentes
moliri nunc ima parant et vertere ferro
moenia ; nunc aries suspenso fortior ictu
incussus densi conpagem solvere muri
temptat et inpositis unum subducere saxis.
Sed super et flammis et magnae fragmine molis
et sudibus crebris et adusti roboris ictu
percussae cedunt crates, frustraque labore
exhausto fessus repetit tentoria miles.
   Summa fuit Grais, starent ut moenia, voti.
Ultro acies inferre parant armisque coruscas
nocturni texere faces, audaxque juventus
erupit. Non hasta viris, non letifer arcus,
telum flamma fuit, rapiensque incendia ventus
per Romana tulit celeri munimina cursu.
Nec, quamvis viridi luctetur robore, lentas
ignis agit vires, taeda sed raptus ab omni
consequitur nigri spatiosa volumina fumi,
nec solum silvas sed saxa ingentia solvit,
et crudae putri fluxerunt pulvere cautes.
Procubuit majorque jacens apparuit agger.
   Spes victis telluris abit, placuitque profundo
fortunam temptare maris. Non robore picto
ornatas decuit fulgens tutela carinas,
sed rudis et qualis procumbit montibus arbor
conseritur, stabilis navalibus area bellis.
Et jam turrigeram Bruti comitata carinam
venerat in fluctus Rhodani cum gurgite classis
Stoechados arva tenens. Nec non et Graia juventus
omne suum fatis voluit committere robur
grandaevosque senes mixtis armavit ephebis.
Accepit non sola viros, quae stabat in undis,
classis : et emeritas repetunt navalibus alnos.
Ut matutinos spargens super aequora Phoebus
fregit aquis radios et liber nubibus aether
et posito Borea pacemque tenentibus Austris
servatum bello jacuit mare, movit ab omni
quisque suam statione ratem, paribusque lacertis
Caesaris hinc puppes, hinc Graio remige classis

tollitur ; inpulsae tonsis tremuere carinae
crebraque sublimes convellunt verbera puppes.
Cornua Romanae classis validaeque triremes
quasque quater surgens extructi remigis ordo
commovet et plures quae mergunt aequore pinus,
multiplices cinxere rates. Hoc robur aperto
oppositum pelago. Lunata classe recedunt
ordine contentae gemino crevisse Liburnae.
Celsior at cunctis Bruti praetoria puppis
verberibus senis agitur molemque profundo
invehit et summis longe petit aequora remis.
Ut tantum medii fuerat maris, utraque classis
quod semel excussis posset transcurrere tonsis
innumerae vasto miscentur in aethere voces,
remorumque sonus premitur clamore, nec ullae
audiri potuere tubae. Tum caerula verrunt
atque in transtra cadunt et remis pectora pulsant.
Ut primum rostris crepuerunt obvia rostra,
in puppim rediere rates, emissaque tela
aera texerunt vacuumque cadentia pontum.
Et jam diductis extendunt cornua proris,
diversaeque rates laxata classe receptae.
Ut, quotiens aestus Zephyris Eurisque repugnat,
huc abeunt fluctus, illo mare : sic ubi puppes
sulcato varios duxerunt gurgite tractus,
quod tulit illa ratis remis, haec rettulit aequor.
Sed Grais habiles pugnamque lacessere pinus
et temptare fugam nec longo frangere gyro
cursum nec tarde flectenti cedere clavo ;
at Romana ratis stabilem praebere carinam
certior et terrae similem bellantibus usum.
Tunc in signifera residenti puppe magistro
Brutus ait : "Paterisne acies errare profundo
artibus et certas pelagi ? Jam consere bellum,
Phocaicis medias rostris oppone carinas."
Paruit obliquas et praebuit hostibus alnos.
Tum quaecumque ratis temptavit robora Bruti,
ictu victa suo percussae capta cohaesit ;
ast alias manicaeque ligant teretesque catenae,
seque tenent remis ; tecto stetit aequore bellum.
Jam non excussis torquentur tela lacertis,
nec longinqua cadunt jaculato volnera ferro,
miscenturque manus. Navali plurima bello
ensis agit. Stat quisque suae de robore puppis
pronus in adversos ictus, nullique perempti
in ratibus cecidere suis. Cruor altus in unda
spumat, et obducti concreto sanguine fluctus.
Et quas inmissi traxerunt vincula ferri,
has prohibent jungi conferta cadavera puppes.
Semianimes alii vastum subiere profundum
hauseruntque suo permixtum sanguine pontum.
Hi luctantem animam lenta cum morte trahentes
fractarum subita ratium periere ruina.
Inrita tela suas peragunt in gurgite caedes,
et quodcumque cadit frustrato pondere ferrum,
exceptum mediis invenit volnus in undis.
Phocaicis Romana ratis vallata carinis
robore diducto dextrum laevumque tuetur

aequo Marte latus ; cujus dum pugnat ab alta
puppe Catus Graiumque audax aplustre retentat,
terga simul pariter missis et pectora telis
transigitur : medio concurrit corpore ferrum ;
et stetit incertus flueret quo volnere sanguis,
donec utrasque simul largus cruor expulit hastas
divisitque animam sparsitque in volnera letum.
Dirigit huc puppem miseri quoque dextra Telonis,
qua nullam melius pelago turbante carinae
audivere manum, nec lux est notior ulli
crastina, seu Phoebum videat seu cornua lunae,
semper venturis conponere carbasa ventis.
Hic Latiae rostro conpagem ruperat alni ;
pila sed in medium venere trementia pectus,
avertitque ratem morientis dextra magistri.
Dum cupit in sociam Gyareus erepere puppem
excipit inmissum suspensa per ilia ferrum
adfixusque rati telo retinente pependit.

Stant gemini fratres, fecundae gloria matris,
quos eadem variis genuerunt viscera fatis ;
discrevit mors saeva viros, unumque relictum
agnorunt miseri sublato errore parentes,
aeternis causam lacrimis ; tenet ille dolorem
semper et amissum fratrem lugentibus offert.
Quorum alter mixtis obliquo pectine remis
ausus Romanae Graia de puppe carinae
injectare manum ; sed eam gravis insuper ictus
amputat ; illa tamen nisu, quo prenderat, haesit
deriguitque tenens strictis inmortua nervis.
Crevit in adversis virtus ; plus nobilis irae
truncus habet fortique instaurat proelia laeva
rapturusque suam procumbit in aequora dextram :
haec quoque cum toto manus est abscisa lacerto.
Jam clipeo telisque carens non conditus ima
puppe, sed expositus fraternaque pectore nudo
arma tegens, crebra confixus cuspide perstat
telaque multorum leto casura suorum
emerita jam morte tenet. Tum volnere multo
effugientem animam lassos collegit in artus
membraque contendit toto, quicumque manebat,
sanguine et hostilem defectis robore nervis
insiluit solo nociturus pondere puppem.
Strage virum cumulata ratis multoque cruore
plena per obliquum crebros latus accipit ictus
et postquam ruptis pelagus conpagibus hausit,
ad summos repleta foros descendit in undas
vicinum involvens contorto vertice pontum.
Aequora discedunt mersa diducta carina,
inque locum puppis cecidit mare. Multaque ponto
praebuit ille dies varii miracula fati.

Ferrea dum puppi rapidos manus inserit uncos,
adfixit Lycidan. Mersus foret ille profundo,
sed prohibent socii suspensaque crura retentant.
Scinditur avolsus, nec, sicut volnere, sanguis
emicuit lentus : ruptis cadit undique venis,
discursusque animae diversa in membra meantis
interceptus aquis. Nullius vita perempti
est tanta dimissa via. Pars ultima trunci

tradidit in letum vacuos vitalibus artus ;
at tumidus qua pulmo jacet, qua viscera fervent,
haeserunt ibi fata diu luctataque multum
hac cum parte viri vix omnia membra tulerunt.

Dum nimium pugnax unius turba carinae
incumbit prono lateri vacuamque relinquit,
qua caret hoste, ratem, congesto pondere puppis
versa cava texit pelagus nautasque carina,
bracchia nec licuit vasto jactare profundo,
sed clauso periere mari. Tunc unica diri
conspecta est leti facies, cum forte natantem
diversae rostris juvenem fixere carinae :
discessit medium tam vastos pectus ad ictus,
nec prohibere valent obtritis ossibus artus,
quo minus aera sonent ; eliso ventre per ora
ejectat saniem permixtus viscere sanguis.
Postquam inhibent remis puppes ac rostra reducunt,
dejectum in pelagus perfosso pectore corpus
volneribus transmisit aquas. Pars maxima turbae
naufraga jactatis morti obluctata lacertis
puppis ad auxilium sociae concurrit ; at illis
robora cum vetitis prensarent altius ulnis
nutaretque ratis populo peritura recepto,
inpia turba super medios ferit ense lacertos :
bracchia linquentes Graia pendentia puppe
a manibus cecidere suis. Non amplius undae
sustinuere graves in summo gurgite truncos.

Jamque omni fusis nudato milite telis
invenit arma furor : remum contorsit in hostem
alter, at hi totum validis aplustre lacertis,
avolsasque rotant expulso remige sedes ;
in pugnam fregere rates. Sidentia pessum
corpora caesa tenent spoliantque cadavera ferro.
Multi inopes teli jaculum letale revolsum
volneribus traxere suis et viscera laeva
oppressere manu, validos dum praebeat ictus
sanguis et hostilem cum torserit exeat hastam.

Nulla tamen plures hoc edidit aequore clades,
quam pelago diversa lues. Nam pinguibus ignis
adfixus taedis et tecto sulpure vivax
spargitur ; at faciles praebere alimenta carinae
nunc pice, nunc liquida rapuere incendia cera.
Nec flammas superant undae, sparsisque per aequor
jam ratibus fragmenta ferus sibi vindicat ignis.
Hic recipit fluctus, extinguat ut aequore flammas,
hi ne mergantur, tabulis ardentibus haerent.
Mille modos inter leti mors una timori est,
qua coepere mori. Nec cessat naufraga virtus :
tela legunt dejecta mari ratibusque ministrant
incertasque manus ictu languente per undas
exercent. Nunc, rara datur si copia ferri,
utuntur pelago. Saevus conplectitur hostem
hostis, et inplicitis gaudent subsidere membris
mergentesque mori. Pugna fuit unus in illa
eximius Phoceus animam servare sub undis
scrutarique fretum, siquid mersisset harenis,
et nimis adfixos unci convellere morsus,
adductum quotiens non senserat anchora funem.

Hic ubi conprensum penitus deduxerat hostem,
victor et incolumis summas remeabat in undas.
Sed se per vacuos credit dum surgere fluctus,
puppibus occurrit tandemque sub aequore mansit.
Hi super hostiles jecerunt bracchia remos
et ratium tenuere fugam. Non perdere letum
maxima cura fuit ; multus sua volnera puppi
adfixit moriens et rostris abstulit ictus.
   Stantem sublimi Tyrrhenum culmine prorae
Lygdamus excussa Balearis tortor habenae
glande petens solido fregit cava tempora plumbo.
Sedibus expulsi, postquam cruor omnia rupit
vincula, procurrunt oculi ; stat lumine rapto
attonitus mortisque illas putat esse tenebras.
At postquam membris sensit constare vigorem,
"Vos", ait, "o socii, sicut tormenta soletis,
me quoque mittendis rectum conponite telis.
Egere quod superest animae, Tyrrhene, per omnis
bellorum casus. Ingentem militis usum
hoc habet ex magna defunctum parte cadaver :
viventis feriere loco." Sic fatus in hostem
caeca tela manu, sed non tamen inrita, mittit.
Excipit haec juvenis generosi sanguinis Argus,
qua jam non medius descendit in ilia venter,
adjuvitque suo procumbens pondere ferrum.
Stabat diversa victae jam parte carinae
infelix Argi genitor, non ille juventae
tempore Phocaicis ulli cessurus in armis ;
victum aevo robur cecidit, fessusque senecta
exemplum, non miles erat ; qui funere viso
saepe cadens longae senior per transtra carinae
pervenit ad puppim spirantisque invenit artus.
Non lacrimae cecidere genis, non pectora tundit,
distentis toto riguit sed corpore palmis.
Nox subit, atque oculos vastae obduxere tenebrae,
et miserum cernens agnoscere desinit Argum.
Ille caput labens et jam languentia colla
viso patre levat ; vox faucis nulla solutas
prosequitur, tacito tantum petit oscula voltu
invitatque patris claudenda ad lumina dextram.
Ut torpore senex caruit viresque cruentus
coepit habere dolor : "Non perdam tempora", dixit,
"a saevis permissa deis, jugulumque senilem
confodiam. Veniam misero concede parenti,
Arge, quod amplexus, extrema quod oscula fugi.
Nondum destituit calidus tua volnera sanguis,
semianimisque jaces et adhuc potes esse superstes."
Sic fatus, quamvis capulum per viscera missi
polluerit gladii, tamen alta sub aequora tendit
praecipiti saltu : letum praecedere nati
festinantem animam morti non credidit uni.
   Inclinant jam fata ducum, nec jam amplius anceps
belli casus erat. Graiae pars maxima classis
mergitur, ast aliae mutato remige puppes
victores vexere suos ; navalia paucae
praecipiti tenuere fuga. Quis in urbe parentum
fletus erat, quanti matrum per litora planctus !
Conjunx saepe sui confusis voltibus unda

759 credidit ora viri Romanum amplexa cadaver,
760 accensisque rogis miseri de corpore trunco
761 certavere patres. At Brutus in aequore victor
762 primus Caesareis pelagi decus addidit armis.

PH_4 v.1 At procul extremis terrarum Caesar in oris
2 Martem saevus agit non multa caede nocentem,
3 maxima sed fati ducibus momenta daturum.
4 Jure pari rector castris Afranius illis
5 ac Petreius erat : concordia duxit in aequas
6 imperium commune vices, tutelaque valli
7 pervigil alterno paret custodia signo.
8 His praeter Latias acies erat inpiger Astur
9 Vettonesque leves profugique a gente vetusta
10 Gallorum Celtae miscentes nomen Hiberis.
11 Colle tumet modico lenique excrevit in altum
12 pingue solum tumulo ; super hunc fundata vetusta
13 surgit Ilerda manu ; placidis praelabitur undis
14 Hesperios inter Sicoris non ultimus amnis,
15 saxeus ingenti quem pons amplectitur arcu
16 hibernas passurus aquas. At proxima rupes
17 signa tenet Magni ; nec Caesar colle minore
18 castra levat ; medius dirimit tentoria gurges.
19 Explicat hinc tellus campos effusa patentis
20 vix oculo prendente modum, camposque coercet
21 Cinga rapax vetitus fluctus et litora cursu
22 Oceani pepulisse tuo ; nam gurgite mixto
23 qui praestat terris, aufert tibi nomen Hiberus.
24 Prima dies belli cessavit Marte cruento
25 spectandasque ducum vires numerosaque signa
26 exposuit. Piguit sceleris ; pudor arma furentum
27 continuit, patriaeque et ruptis legibus unum
28 donavere diem ; prono cum Caesar Olympo
29 in noctem subita circumdedit agmina fossa,
30 dum primae perstant acies, hostemque fefellit
31 et prope consertis obduxit castra maniplis.
32 Luce nova collem subito conscendere cursu,
33 qui medius tutam castris dirimebat Ilerdam,
34 imperat. Huc hostem pariter terrorque pudorque
35 inpulit, et rapto tumulum prior agmine cepit.
36 His virtus ferrumque locum promittit, at illis
37 ipse locus. Miles rupes oneratus in altas
38 nititur, adversoque acies in monte supina
39 haeret et in tergum casura umbone sequentis
40 erigitur. Nulli telum vibrare vacavit,
41 dum labat et fixo firmat vestigia pilo,
42 dum scopulos stirpesque tenent atque hoste relicto
43 caedunt ense viam. Vidit lapsura ruina
44 agmina dux equitemque jubet succedere bello
45 munitumque latus laevo praeducere gyro.
46 Sic pedes ex facili nulloque urguente receptus,
47 inritus et victor subducto Marte pependit.
48 Hactenus armorum discrimina : cetera bello
49 fata dedit variis incertus motibus aer.
50 Pigro bruma gelu siccisque Aquilonibus haerens

aethere constricto pluvias in nube tenebat.
Urebant montana nives camposque jacentis
non duraturae conspecto sole pruinae,
atque omnis propior mergenti sidera caelo
aruerat tellus hiberno dura sereno.
Sed postquam vernus calidum Titana recepit
sidera respiciens delapsae portitor Helles,
atque iterum aequatis ad justae pondera Librae
temporibus vicere dies, tum sole relicto
Cynthia, quo primum cornu dubitanda refulsit,
exclusit Borean flammasque accepit in Euro.
Ille suo nubes quascumque invenit in axe,
torsit in occiduum Nabataeis flatibus orbem
et quas sentit Arabs et quas Gangetica tellus
exhalat nebulas, quidquid concrescere primus
sol patitur, quidquid caeli fuscator Eoi
intulerat Corus, quidquid defenderat Indos.
Incendere diem nubes oriente remotae
nec medio potuere graves incumbere mundo,
sed nimbi rapuere fuga. Vacat imbribus Arctos
et Notus, in solam Calpen fluit umidus aer.
Hic ubi jam Zephyri fines et summus Olympi
cardo tenet Tethyn, vetitae transcurrere densos
involvere globos, congestumque aeris atri
vix recipit spatium quod separat aethere terram.
Jamque polo pressae largos densantur in imbres
spissataeque fluunt, nec servant fulmina flammas.
Quamvis crebra micent, extinguit fulgura nimbus.
Hinc inperfecto conplectitur aera gyro
arcus vix ulla variatus luce colorem
Oceanumque bibit raptosque ad nubila fluctus
pertulit et caelo defusum reddidit aequor.
Jamque Pyrenaeae, quas numquam solvere Titan
evaluit, fluxere nives, fractoque madescunt
saxa gelu. Tum quae solitis e fontibus exit,
non habet unda vias : tam largas alveus omnis
a ripis accepit aquas. Jam naufraga campo
Caesaris arma natant, inpulsaque gurgite multo
castra labant ; alto restagnant flumina vallo.
Non pecorum raptus faciles, non pabula mersi
ulla ferunt sulci ; tectarum errore viarum
fallitur occultis sparsus populator in agris.
Jamque comes semper magnorum prima malorum
saeva fames aderat, nulloque obsessus ab hoste
miles eget ; toto censu non prodigus emit
exiguam Cererem. Pro lucri pallida tabes !
Non dest prolato jejunus venditor auro.
Jam tumuli collesque latent, jam flumina cuncta
condidit una palus vastaque voragine mersit.
Absorpsit penitus rupes ac tecta ferarum
detulit atque ipsas hausit subitisque frementis
verticibus contorsit aquas et reppulit aestus
fortior Oceani. Nec Phoebum surgere sentit
nox subtexta polo ; rerum discrimina miscet
deformis caeli facies junctaeque tenebrae.
Sic mundi pars ima jacet, quam zona nivalis
perpetuaeque premunt hiemes : non sidera caelo
ulla videt, sterili non quicquam frigore gignit,

sed glacie medios signorum temperat ignes.
Sic, o summe parens mundi, sic, sorte secunda
aequorei rector, facias, Neptune tridentis,
et tu perpetuis inpendas aera nimbis,
tu remeare vetes quoscumque emiseris aestus.
Non habeant amnes declivem ad litora cursum,
sed pelagi referantur aquis, concussaque tellus
laxet iter fluviis ; hos campos Rhenus inundet,
hos Rhodanus, vastos obliquent flumina fontes.
Riphaeas hic solve nives, hic stagna lacusque
et pigras ubicumque jacent effunde paludes
et miseras bellis civilibus eripe terras.

Sed parvo Fortuna viri contenta pavore
plena redit, solitoque magis favere secundi
et veniam meruere dei. Jam rarior aer
et par Phoebus aquis densas in vellera nubes
sparserat et noctes ventura luce rubebant,
servatoque loco rerum discessit ab astris
umor, et ima petit quidquid pendebat aquarum.
Tollere silva comas, stagnis emergere colles
incipiunt visoque die durescere valles.
Utque habuit ripas Sicoris camposque reliquit,
primum cana salix madefacto vimine parvam
texitur in puppem caesoque inducta juvenco
vectoris patiens tumidum super emicat amnem.
Sic Venetus stagnante Pado fusoque Britannus
navigat Oceano ; sic, cum tenet omnia Nilus,
conseritur bibula Memphitis cumba papyro.
His ratibus trajecta manus festinat utrimque
succisum curvare nemus fluviique ferocis
incrementa timens non primis robora ripis
inposuit, medios pontem distendit in agros.
Ac nequid Sicoris repetitis audeat undis,
spargitur in sulcos et scisso gurgite rivis
dat poenas majoris aquae. Postquam omnia fatis
Caesaris ire videt celsam Petreius Ilerdam
deserit et noti diffisus viribus orbis
indomitos quaerit populos et semper in arma
mortis amore feros et tendit in ultima mundi.

Nudatos Caesar colles desertaque castra
conspiciens capere arma jubet nec quaerere pontem
nec vada, sed duris fluvium superare lacertis.
Paretur, rapuitque ruens in proelia miles,
quod fugiens timuisset iter. Mox uda receptis
membra fovent armis gelidosque a gurgite cursu
restituunt artus, donec decresceret umbra
in medium surgente die ; jamque agmina summa
carpit eques, dubiique fugae pugnaeque tenentur.

Attollunt campo geminae juga saxea rupes
valle cava media ; tellus hinc ardua celsos
continuat colles, tutae quos inter opaco
anfractu latuere viae ; quibus hoste potito
faucibus emitti terrarum in devia Martem
inque feras gentes Caesar videt : "Ite sine ullo
ordine", ait, "raptumque fuga convertite bellum
et faciem pugnae voltusque inferte minaces,
nec liceat pavidis ignava occumbere morte :
excipiant recto fugientes pectore ferrum."

Dixit et ad montis tendentem praevenit hostem.
Illic exiguo paulum distantia vallo
castra locant. Postquam spatio languentia nullo
mutua conspicuos habuerunt lumina voltus,
[hic fratres natosque suos videre patresque,]
deprensum est civile nefas. Tenuere parumper
ora metu, tantum nutu motoque salutant
ense suos ; mox ut stimulis majoribus ardens
rupit amor leges, audet transcendere vallum
miles, in amplexus effusas tendere palmas.
Hospitis ille ciet nomen, vocat ille propinquum,
admonet hunc studiis consors puerilibus aetas ;
nec Romanus erat qui non agnoverat hostem.
Arma rigant lacrimis, singultibus oscula rumpunt,
et quamvis nullo maculatus sanguine miles,
quae potuit fecisse, timet. Quid pectora pulsas ?
Quid, vaesane, gemis ? Fletus quid fundis inanis
nec te sponte tua sceleri parere fateris ?
Usque adeone times, quem tu facis ipse timendum ?
Classica det bello : saevos tu neglege cantus ;
signa ferat, cessa : jam jam civilis Erinys
concidet, et Caesar generum privatus amabit.
   Nunc ades, aeterno conplectens omnia nexu,
o rerum mixtique salus, Concordia, mundi
et sacer orbis amor ; magnum nunc saecula nostra
venturi discrimen habent. Periere latebrae
tot scelerum, populo venia est erepta nocenti :
agnovere suos. Pro numine fata sinistro
exigua requie tantas augentia clades !
Pax erat, et castris miles permixtus utrisque
errabat ; duro concordes caespite mensas
instituunt et permixto libamina Baccho ;
graminei luxere foci, junctoque cubili
extrahit insomnis bellorum fabula noctes
quo primum steterint campo, qua lancea dextra
exierit. Dum quae gesserunt fortia jactant,
et dum multa negant, quod solum fata petebant,
est miseris renovata fides, atque omne futurum
crevit amore nefas. Nam postquam foedera pacis
cognita Petreio seque et sua tradita venum
castra videt, famulas scelerata ad proelia dextras
excitat atque hostis turba stipatus inermis
praecipitat castris junctosque amplexibus ense
separat et multo disturbat sanguine pacem.
Addidit ira ferox moturas proelia voces :
"Immemor o patriae, signorum oblite tuorum,
non potes hoc causae, miles, praestare, senatus
adsertor victo redeas ut Caesare : certe
ut vincare potes. Dum ferrum incertaque fata
quique fluat multo non derit volnere sanguis,
ibitis ad dominum damnataque signa feretis ?
Utque habeat famulos nullo discrimine Caesar,
exorandus erit ! Ducibus quoque vita petita est !
Numquam nostra salus pretium mercesque nefandae
proditionis erit, non hoc civilia bella
ut vivamus agunt. Trahimur sub nomine pacis.
Non chalybem gentes penitus fugiente metallo
eruerent, nulli vallarent oppida muri,

non sonipes in bella ferox, non iret in aequor
turrigeras classis pelago sparsura carinas,
si bene libertas umquam pro pace daretur.
Hostes nempe meos sceleri jurata nefando
sacramenta tenent ; at vobis vilior hoc est
vestra fides, quod pro causa pugnantibus aequa
et veniam sperare licet. Pro dira pudoris
funera ! Nunc toto fatorum ignarus in orbe,
Magne, paras acies mundique extrema tenentis
sollicitas reges, cum forsan foedere nostro
jam tibi sit promissa salus." Sic fatur et omnis
concussit mentes scelerumque reduxit amorem.
Sic ubi desuetae silvis in carcere cluso
mansuevere ferae et voltus posuere minaces
atque hominem didicere pati : si torrida parvus
venit in ora cruor, redeunt rabiesque furorque,
admonitaeque tument gustato sanguine fauces ;
fervet et a trepido vix abstinet ira magistro.
Itur in omne nefas, et quae fortuna deorum
invidia caeca bellorum in nocte tulisset,
fecit monstra fides : inter mensasque torosque,
quae modo conplexu foverunt, pectora caedunt ;
et quamvis primo ferrum strinxere gementes,
ut dextrae justi gladius dissuasor adhaesit,
dum feriunt, odere suos animosque labantis
confirmant ictu. Fervent jam castra tumultu
ac velut occultum pereat scelus, omnia monstra
in faciem posuere ducum ; juvat esse nocentis.
Tu, Caesar, quamvis spoliatus milite multo,
agnoscis superos ; neque enim tibi major in arvis
Emathiis fortuna fuit nec Phocidos undis
Massiliae, Phario nec tantum est aequore gestum,
hoc siquidem solo civilis crimine belli
dux causae melioris eris. Polluta nefanda
agmina caede duces junctis committere castris
non audent altaeque ad moenia rursus Ilerdae
intendere fugam. Campos eques obvius omnis
abstulit et siccis inclusit collibus hostem.
Tunc inopes undae praerupta cingere fossa
Caesar avet nec castra pati contingere ripas
aut circum largos curvari bracchia fontes.
Ut leti videre viam, conversus in iram
praecipitem timor est. Miles non utile clausis
auxilium mactavit equos, tandemque coactus
spe posita damnare fugam casurus in hostes
fertur. Ut effuso Caesar decurrere passu
vidit et ad certam devotos tendere mortem,
"Tela tene jam, miles", ait, "ferrumque ruenti
subtrahe : non ullo constet mihi sanguine bellum.
Vincitur haud gratis, jugulo qui provocat hostem.
En sibi vilis adest invisa luce juventus
jam damno peritura meo ; non sentiet ictus,
incumbet gladiis, gaudebit sanguine fuso.
Deserat hic fervor mentes, cadat impetus amens,
perdant velle mori." Sic deflagrare minaces
incassum et vetito passus languescere bello,
substituit merso dum nox sua lumina Phoebo.
Inde ubi nulla data est miscendae copia mortis,

paulatim cadit ira ferox mentesque tepescunt ;
saucia majores animos ut pectora gestant,
dum dolor est ictusque recens et mobile nervis
conamen calidus praebet cruor ossaque nondum
adduxere cutem ; si conscius ensis adacti
stat victor tenuitque manus, tum frigidus artus
alligat atque animum subducto robore torpor,
postquam sicca rigens astrinxit volnera sanguis.
Jamque inopes undae primum tellure refossa
occultos latices abstrusaque flumina quaerunt ;
nec solum rastris durisque ligonibus arva,
sed gladiis fodere suis, puteusque cavati
montis ad inrigui premitur fastigia campi.
Non se tam penitus, tam longe luce relicta
merserit Asturii scrutator pallidus auri.
Non tamen aut tectis sonuerunt cursibus amnes,
aut micuere novi percusso pumice fontes,
antra nec exiguo stillant sudantia rore,
aut inpulsa levi turbatur glarea vena.
Tunc exhausta super multo sudore juventus
extrahitur duris silicum lassata metallis ;
quoque minus possent siccos tolerare vapores,
quaesitae fecistis aquae. Nec languida fessi
corpora sustentant epulis mensasque perosi
auxilium fecere famem. Si mollius arvum
prodidit umorem, pinguis manus utraque glaebas
exprimit ora super ; nigro si turbida limo
conluvies inmota jacet, cadit omnis in haustus
certatim obscaenos miles moriensque recepit,
quas nollet victurus aquas ; rituque ferarum
distentas siccant pecudes, et lacte negato
sordidus exhausto sorbetur ab ubere sanguis.
Tunc herbas frondesque terunt et rore madentis
destringunt ramos et siquos palmite crudo
arboris aut tenera sucos pressere medulla.
  O fortunati, fugiens quos barbarus hostis
fontibus inmixto stravit per rura veneno.
Hos licet in fluvios saniem tabemque ferarum,
pallida Dictaeis, Caesar, nascentia saxis
infundas aconita palam, Romana juventus
non decepta bibet. Torrentur viscera flamma
oraque sicca rigent squamosis aspera linguis ;
jam marcent venae, nulloque umore rigatus
aeris alternos angustat pulmo meatus,
rescissoque nocent suspiria dura palato ;
pandunt ora tamen nocturnumque aera captant.
Expectant imbres, quorum modo cuncta natabant
inpulsu, et siccis voltus in nubibus haerent.
Quoque magis miseros undae jejunia solvant,
non super arentem Meroen Cancrique sub axe,
qua nudi Garamantes arant, sedere, sed inter
stagnantem Sicorim et rapidum deprensus Hiberum
spectat vicinos sitiens exercitus amnes.
  Jam domiti cessere duces, pacisque petendae
auctor damnatis supplex Afranius armis
semianimes in castra trahens hostilia turmas
victoris stetit ante pedes. Servata precanti
majestas non fracta malis, interque priorem

fortunam casusque novos gerit omnia victi,
sed ducis, et veniam securo pectore poscit :
"Si me degeneri stravissent fata sub hoste,
non derat fortis rapiendo dextera leto.
At nunc causa mihi est orandae sola salutis,
dignum donanda, Caesar, te credere vita.
Non partis studiis agimur nec sumpsimus arma
consiliis inimica tuis. Nos denique bellum
invenit civile duces, causaeque priori,
dum potuit, servata fides. Nil fata moramur :
tradimus Hesperias gentes, aperimus Eoas
securumque orbis patimur post terga relicti.
Nec cruor effusus campis tibi bella peregit
nec ferrum lassaeque manus. Hoc hostibus unum,
quod vincas, ignosce tuis. Nec magna petuntur :
otia des fessis, vitam patiaris inermis
degere quam tribuis. Campis prostrata jacere
agmina nostra putes ; nec enim felicibus armis
misceri damnata decet partemque triumphi
captos ferre tui ; turba haec sua fata peregit.
Hoc petimus, victos ne tecum vincere cogas."
Dixerat ; at Caesar facilis voltuque serenus
flectitur atque usus belli poenamque remittit.
Ut primum justae placuerunt foedera pacis,
incustoditos decurrit miles ad amnes,
incumbit ripis permissaque flumina turbat.
Continuus multis subitarum tractus aquarum
aera non passus vacuis discurrere venis
artavit clausitque animam ; nec fervida pestis
cedit adhuc, sed morbus egens jam gurgite plenis
visceribus sibi poscit aquas. Mox robora nervis
et vires rediere viris. O prodiga rerum
luxuries numquam parvo contenta paratis
et quaesitorum terra pelagoque ciborum
ambitiosa fames et lautae gloria mensae,
discite quam parvo liceat producere vitam
et quantum natura petat. Non erigit aegros
nobilis ignoto diffusus consule Bacchus,
non auro murraque bibunt, sed gurgite puro
vita redit ; satis est populis fluviusque Ceresque.
Heu miseri qui bella gerunt ! Tunc arma relinquens
victori miles spoliato pectore tutus
innocuusque suas curarum liber in urbes
spargitur. O quantum donata pace potitos
excussis umquam ferrum vibrasse lacertis
paenituit, tolerasse sitim frustraque rogasse
prospera bella deos ! Nempe usis Marte secundo
tot dubiae restant acies, tot in orbe labores ;
ut numquam fortuna labet successibus anceps,
vincendum totiens ; terras fundendus in omnis
est cruor et Caesar per tot sua fata sequendus.
Felix qui potuit mundi nutante ruina
quo jaceat jam scire loco. Non proelia fessos
ulla vocant, certos non rumpunt classica somnos.
Jam conjunx natique rudes et sordida tecta
et non deductos recipit sua terra colonos.
Hoc quoque securis oneris fortuna remisit,
sollicitus menti quod abest favor : ille salutis

est auctor, dux ille fuit. Sic proelia soli
felices nullo spectant civilia voto.
   Non eadem belli totum fortuna per orbem
constitit, in partes aliquid sed Caesaris ausa est.
Qua maris Hadriaci longas ferit unda Salonas
et tepidum in molles Zephyros excurrit Iader
illic bellaci confisus gente Curictum,
quos alit Hadriaco tellus circumflua ponto,
clauditur extrema residens Antonius ora
cautus ab incursu belli, si sola recedat,
expugnat quae tuta, fames. Non pabula tellus
pascendis summittit equis, non proserit ullam
flava Ceres segetem ; spoliarat gramine campum
miles et attonso miseris jam dentibus arvo
castrorum siccas de caespite vulserat herbas.
Ut primum adversae socios in litore terrae
et Basilum videre ducem, nova furta per aequor
exquisita fugae. Neque enim de more carinas
extendunt puppesque levant, sed firma gerendis
molibus insolito contexunt robora ductu ;
namque ratem vacuae sustentant undique cupae,
quarum porrectis series constricta catenis
ordinibus geminis obliquas excipit alnos ;
nec gerit expositum telis in fronte patenti
remigium, sed, quod trabibus circumdedit aequor,
hoc ferit et taciti praebet miracula cursus,
quod nec vela ferat nec apertas verberet undas.
Tum freta servantur, dum se declinibus undis
aestus agat refluoque mari nudentur harenae.
Jamque relabenti crescebant litora ponto :
missa ratis prono defertur lapsa profundo
et geminae comites. Cunctas super ardua turris
eminet et tremulis tabulata minantia pinnis.
Noluit Illyricae custos Octavius undae
confestim temptare ratem celeresque carinas
continuit, cursu crescat dum praeda secundo,
et temere ingressos repetendum invitat ad aequor
pace maris. Sic dum pavidos formidine cervos
claudat odoratae metuentis aera pinnae
aut dum dispositis attollat retia varis,
venator tenet ora levis clamosa Molossi,
Spartanos Cretasque ligat, nec creditur ulli
silva cani, nisi qui presso vestigia rostro
colligit et praeda nescit latrare reperta
contentus tremulo monstrasse cubilia loro.
Nec mora, conplentur moles, avideque petitis
insula deseritur ratibus, quo tempore primas
impedit ad noctem jam lux extrema tenebras.
At Pompeianus fraudes innectere ponto
antiqua parat arte Cilix passusque vacare
summa freti, medio suspendit vincula ponto
et laxe fluitare sinit religatque catenas
rupis ab Illyricae scopulis. Nec prima nec illa
quae sequitur tardata ratis, sed tertia moles
haesit et ad cautes adducto fune secuta est.
Inpendent cava saxa mari, ruituraque semper
stat (mirum !) moles et silvis aequor inumbrat.
Huc fractas Aquilone rates summersaque pontus

corpora saepe tulit caecisque abscondit in antris ;
restituit raptus tectum mare, cumque cavernae
evomuere fretum, contorti verticis undae
Tauromenitanam vincunt fervore Charybdim.
Hic Opiterginis moles onerata colonis
constitit, hanc omni puppes statione solutae
circumeunt, alii rupes ac litora conplent.
Vulteius tacitas sensit sub gurgite fraudes.
Dux erat ille ratis ; frustra qui vincula ferro
rumpere conatus poscit spe proelia nulla
incertus qua terga daret, qua pectora bello.
Hoc tamen in casu, quantum deprensa valebat,
effecit virtus : inter tot milia captae
circumfusa rati et plenam vix inde cohortem
pugna fuit, non longa quidem ; nam condidit umbra
nox lucem dubiam pacemque habuere tenebrae.
   Tum sic attonitam venturaque fata paventem
rexit magnanima Vulteius voce cohortem :
"Libera non ultra parva quam nocte juventus,
consulite extremis angusto in tempore rebus.
Vita brevis nulli superest qui tempus in illa
quaerendae sibi mortis habet, nec gloria leti
inferior, juvenes, admoto occurrere fato.
Omnibus incerto venturae tempore vitae
par animi laus est et quos speraveris annos
perdere et extremae momentum abrumpere lucis,
accersas dum fata manu ; non cogitur ullus
velle mori. Fuga nulla patet, stant undique nostris
intenti cives jugulis : decernite letum,
et metus omnis abest ; cupias quodcumque necesse est.
Non tamen in caeca bellorum nube cadendum est,
aut cum permixtas acies sua tela tenebris
involvent : conferta jacent cum corpora campo,
in medium mors omnis abit, perit obruta virtus.
Nos in conspicua sociis hostique carina
constituere dei. Praebebunt aequora testes,
praebebunt terrae, summis dabit insula saxis,
spectabunt geminae diverso litore partes.
Nescio quod nostris magnum et memorabile fatis
exemplum, Fortuna, paras. Quaecumque per aevum
exhibuit monimenta fides servataque ferro
militiae pietas, transisset nostra juventus.
Namque suis pro te gladiis incumbere, Caesar,
esse parum scimus ; sed non majora supersunt
obsessis, tanti quae pignora demus amoris.
Abscidit nostrae multum fors invida laudi,
quod non cum senibus capti natisque tenemur.
Indomitos sciat esse viros timeatque furentis
et morti faciles animos et gaudeat hostis
non plures haesisse rates. Temptare parabunt
foederibus turpique volent corrumpere vita.
O utinam, quo plus habeat mors unica famae,
promittant veniam, jubeant sperare salutem,
ne nos, cum calido fodiemus viscera ferro,
desperasse putent. Magna virtute merendum est,
Caesar ut amissis inter tot milia paucis
hoc damnum clademque vocet. Dent fata recessum
emittantque licet, vitare instantia nolim.

Projeci vitam, comites, totusque futurae
mortis agor stimulis ; furor est. Agnoscere solis
permissum quos jam tangit vicinia fati,
victurosque dei celant, ut vivere durent,
felix esse mori." Sic cunctas sustulit ardor
mobilium mentes juvenum : cum sidera caeli
ante ducis voces oculis umentibus omnes
aspicerent flexoque Ursae temone paverent,
idem, cum fortes animos praecepta subissent,
optavere diem. Nec segnis vergere ponto
tunc erat astra polus ; nam sol Ledaea tenebat
sidera, vicino cum lux altissima Cancro est ;
nox tum Thessalicas urguebat parva sagittas.
   Detegit orta dies stantis in rupibus Histros
pugnacesque mari Graia cum classe Liburnos.
Temptavere prius suspenso vincere bello
foederibus, fieret captis si dulcior ipsa
mortis vita mora. Stabat devota juventus
damnata jam luce ferox securaque pugnae
promisso sibi fine manu, nullique tumultus
excussere viris mentes ad summa paratas,
innumerasque simul pauci terraque marique
sustinuere manus ; tanta est fiducia mortis.
Utque satis bello visum est fluxisse cruoris,
versus ab hoste furor. Primus dux ipse carinae
Vulteius jugulo poscens jam fata retecto
"Ecquis", ait, "juvenum est, cujus sit dextra cruore
digna meo certaque fide per volnera nostra
testetur se velle mori ? " Nec plura locuto
viscera non unus jam dudum transigit ensis.
Conlaudat cunctos, sed eum cui volnera prima
debebat grato moriens interficit ictu.
Concurrunt alii totumque in partibus unis
bellorum fecere nefas. Sic semine Cadmi
emicuit Dircaea cohors ceciditque suorum
volneribus, dirum Thebanis fratribus omen ;
Phasidos et campis insomni dente creati
terrigenae missa magicis e cantibus ira
cognato tantos inplerunt sanguine sulcos,
ipsaque inexpertis quod primum fecerat herbis,
expavit Medea nefas. Sic mutua pacti
fata cadunt juvenes, minimumque in morte virorum
mors virtutis habet. Pariter sternuntque caduntque
volnere letali ; nec quemquam dextra fefellit,
cum feriat moriente manu. Nec volnus adactis
debetur gladiis : percussum est pectore ferrum,
et juguli pressere manum. Cum sorte cruenta
fratribus incurrunt fratres natusque parenti,
haud trepidante tamen toto cum pondere dextra
exegere enses. Pietas ferientibus una
non repetisse fuit. Jam latis viscera lapsa
semianimes traxere foris multumque cruorem
infudere mari. Despectam cernere lucem
victoresque suos voltu spectare superbo
et mortem sentire juvat. Jam strage cruenta
conspicitur cumulata ratis bustisque remittunt
corpora victores ducibus mirantibus, ulli
esse ducem tanti. Nullam majore locuta est

ore ratem totum discurrens Fama per orbem.
Non tamen ignavae post haec exempla virorum
percipient gentes quam sit non ardua virtus
servitium fugisse manu. Sed regna timentur
ob ferrum, et saevis libertas uritur armis,
ignorantque datos, ne quisquam serviat, enses.
Mors, utinam pavidos vitae subducere nolles
sed virtus te sola daret ! Non segnior illo
Marte fuit qui tum Libycis exarsit in arvis.
Namque rates audax Lilybaeo litore solvit
Curio nec forti velis Aquilone recepto
inter semirutas magnae Carthaginis arces
et Clupeam tenuit stationis litora notae
primaque castra locat cano procul aequore, qua se
Bagrada lentus agit siccae sulcator harenae.
Inde petit tumulos exesasque undique rupes,
Antaei quas regna vocat non vana vetustas.
Nominis antiqui cupientem noscere causas
cognita per multos docuit rudis incola patres :
"Nondum post genitos Tellus ecfeta gigantas
terribilem Libycis partum concepit in antris ;
nec tam justa fuit terrarum gloria Typhon
aut Tityos Briareusque ferox, caeloque pepercit
quod non Phlegraeis Antaeum sustulit arvis.
Hoc quoque tam vastas cumulavit munere vires
Terra sui fetus, quod, cum tetigere parentem,
jam defecta vigent renovato robore membra.
Haec illi spelunca domus ; latuisse sub alta
rupe ferunt, epulas raptos habuisse leones ;
ad somnos non terga ferae praebere cubile
adsuerunt, non silva torum, viresque resumit
in nuda tellure jacens. Periere coloni
arvorum Libyae, pereunt quos appulit aequor ;
auxilioque diu virtus non usa cadendi
terrae spernit opes : invictus robore cunctis,
quamvis staret, erat. Tandem volgata cruenti
fama mali terras monstris aequorque levantem
magnanimum Alciden Libycas excivit in oras.
Ille Cleonaei projecit terga leonis,
Antaeus Libyci ; perfudit membra liquore
hospes Olympiacae servato more palaestrae,
ille parum fidens pedibus contingere matrem
auxilium membris calidas infudit harenas.
Conseruere manus et multo bracchia nexu ;
colla diu gravibus frustra temptata lacertis,
inmotumque caput fixa cum fronte tenetur ;
miranturque habuisse parem. Nec viribus uti
Alcides primo voluit certamine totis
exhausitque virum, quod creber anhelitus illi
prodidit et gelidus fesso de corpore sudor.
Tum cervix lassata quati, tum pectore pectus
urgueri, tunc obliqua percussa labare
crura manu. Jam terga viri cedentia victor
alligat et medium conpressis ilibus artat
inguinaque insertis pedibus distendit et omnem
explicuit per membra virum. Rapit arida tellus
sudorem : calido conplentur sanguine venae,
intumuere tori, totosque induruit artus

Herculeosque novo laxavit corpore nodos.
Constitit Alcides stupefactus robore tanto
nec sic Inachiis, quamvis rudis esset, in undis
desectam timuit reparatis anguibus hydram.
Conflixere pares, Telluris viribus ille,
ille suis. Numquam saevae sperare novercae
plus licuit ; videt exhaustos sudoribus artus
cervicemque viri siccam, cum ferret Olympum.
Utque iterum fessis injecit bracchia membris,
non expectatis Antaeus viribus hostis
sponte cadit majorque accepto robore surgit.
Quisquis inest terris, in fessos spiritus artus
egeritur, Tellusque viro luctante laborat.
Ut tandem auxilium tactae prodesse parentis
Alcides sensit, "Standum est tibi", dixit, "et ultra
non credere solo sternique vetabere terra,
haerebis pressis intra mea pectora membris,
huc, Antaee, cades." Sic fatus sustulit alte
nitentem in terras juvenem. Morientis in artus
non potuit nati Tellus permittere vires :
Alcides medio tenuit jam pectora pigro
stricta gelu terrisque diu non credidit hostem.
Hinc, aevi veteris custos, famosa vetustas
miratrixque sui, signavit nomine terras.
Sed majora dedit cognomina collibus istis,
Poenum qui Latiis revocavit ab arcibus hostem,
Scipio. Nam sedes Libyca tellure potito
haec fuit. En veteris cernis vestigia valli ;
Romana hos primum tenuit victoria campos."
   Curio laetatus, tamquam fortuna locorum
bella gerat servetque ducum sibi fata priorum,
felici non fausta loco tentoria ponens
indulsit castris et collibus abstulit omen
sollicitatque feros non aequis viribus hostis.
   Omnis Romanis quae cesserat Africa signis,
tum Vari sub jure fuit, qui robore quamquam
confisus Latio regis tamen undique vires
excivit, Libycas gentis, extremaque mundi
signa suum comitata Jubam. Non fusior ulli
terra fuit domino : qua sunt longissima regni,
cardine ab occiduo vicinus Gadibus Atlas
terminat, a medio confinis Syrtibus Hammon ;
at qua lata jacet, vasti plaga fervida regni
distinet Oceanum zonaeque exusta calentis.
Sufficiunt spatio populi : tot castra secuntur
Autololes Numidaeque vagi semperque paratus
inculto Gaetulus equo, tum concolor Indo
Maurus, inops Nasamon, mixti Garamante perusto
Marmaridae volucres aequaturusque sagittas
Medorum, tremulum cum torsit missile, Mazax
et gens quae nudo residens Massylia dorso
ora levi flectit frenorum nescia virga,
et solitus vacuis errare mapalibus Afer
venator, ferrique simul fiducia non est,
vestibus iratos laxis operire leones.
Nec solum studiis civilibus arma parabat,
privatae sed bella dabat Juba concitus irae.
Hunc quoque, quo superos humanaque polluit, anno

lege tribunicia solio depellere avorum
Curio temptarat Libyamque auferre tyranno,
dum regnum te, Roma, facit. Memor ille doloris
hoc bellum sceptri fructum putat esse retenti.
Hac igitur regis trepidat jam Curio fama
et quod Caesareis numquam devota juventus
illa nimis castris nec Rheni miles in undis
exploratus erat, Corfini captus in arce ;
infidusque novis ducibus dubiusque priori
fas utrumque putat. Sed postquam languida segni
cernit cuncta metu nocturnaque munera valli
desolata fuga, trepida sic mente profatur :

"Audendo magnus tegitur timor, arma capessam
ipse prior, campum miles descendat in aequum,
dum meus est ; variam semper dant otia mentem.
Eripe consilium pugna ; cum dira voluptas
ense subit presso, galeae texere pudorem,
quis conferre duces meminit ? quis pendere causas ?
Qua stetit, inde favet ; veluti fatalis harenae
muneribus non ira vetus concurrere cogit
productos, odere pares." Sic fatus apertis
instruxit campis acies ; quem blanda futuris
deceptura malis belli fortuna recepit.
Nam pepulit Varum campo nudataque foeda
terga fuga, donec vetuerunt castra, cecidit.

Tristia sed postquam superati proelia Vari
sunt audita Jubae, laetus quod gloria belli
sit rebus servata suis, rapit agmina furtim
obscuratque suam per jussa silentia famam
hoc solum incauto metuentis ab hoste, timeri.
Mittitur, exigua qui proelia prima lacessat
eliciatque manu, Numidis a rege secundus,
ut sibi commissi simulator Sabbura belli ;
ipse cava regni vires in valle retentat :
aspidas ut Pharias cauda sollertior hostis
ludit et iratas incerta provocat umbra
obliquusque caput vanas serpentis in auras
effusae tuto conprendit guttura morsu
letiferam citra saniem ; tunc inrita pestis
exprimitur faucesque fluunt pereunte veneno.
Fraudibus eventum dederat fortuna, feroxque
non exploratis occulti viribus hostis
Curio nocturnum castris erumpere cogit
ignotisque equitem late decurrere campis.
Ipse sub aurorae primos excedere motus
signa jubet castris, multum frustraque rogatus
ut Libycas metuat fraudes infectaque semper
Punica bella dolis. Leti fortuna propinqui
tradiderat fatis juvenem, bellumque trahebat
auctorem civile suum. Super ardua ducit
saxa, super cautes, abrupto limite signa,
cum procul e summis conspecti collibus hostes.
Fraude sua cessere parum, dum colle relicto
effusam patulis aciem committeret arvis :
ille fugam credens simulatae nescius artis,
ut victor, mersos aciem dejecit in agros.
Tunc primum patuere doli, Numidaeque fugaces
undique conpletis clauserunt montibus agmen.

Obstipuit dux ipse simul perituraque turba.
Non timidi petiere fugam, non proelia fortes :
quippe ubi non sonipes motus clangore tubarum
saxa quatit pulsu rigidos vexantia frenos
ora terens spargitque jubas et subrigit auris
incertoque pedum pugnat non stare tumultu ;
fessa jacet cervix, fumant sudoribus artus
oraque projecta squalent arentia lingua,
pectora rauca gemunt quae creber anhelitus urguet,
et defecta gravis longe trahit ilia pulsus,
siccaque sanguineis durescit spuma lupatis.
Jamque gradum neque verberibus stimulisque coacti
nec quamvis crebris jussi calcaribus addunt :
volneribus coguntur equi, nec profuit ulli
cornipedis rupisse moras ; neque enim impetus ille
incursusque fuit : tantum perfertur ad hostis
et spatium jaculis oblato volnere donat.
At vagus Afer equos ut primum emisit in agmen,
tunc campi tremuere sono, terraque soluta,
quantus Bistonio torquetur turbine pulvis,
aera nube sua texit traxitque tenebras.
Ut vero in pedites fatum miserabile belli
incubuit, nullo dubii discrimine Martis
ancipites steterunt casus, sed tempora pugnae
mors tenuit ; neque enim licuit procurrere contra
et miscere manus. Sic undique saepta juventus
comminus obliquis et rectis eminus hastis
obruitur, non volneribus nec sanguine solum,
telorum nimbo peritura et pondere ferri.
Ergo acies tantae parvum spissantur in orbem,
ac, siquis metuens medium correpsit in agmen,
vix inpune suos inter convertitur enses ;
densaturque globus, quantum pede prima relato
constrinxit gyros acies. Non arma movendi
jam locus est pressis, stipataque membra teruntur ;
frangitur armatum conliso pectore pectus.
Non tam laeta tulit victor spectacula Maurus
quam Fortuna dabat ; fluvios non ille cruoris
membrorumque videt lapsum et ferientia terram
corpora : conpressum turba stetit omne cadaver.
Excitet invisas dirae Carthaginis umbras
inferiis fortuna novis, ferat ista cruentus
Hannibal et Poeni tam dira piacula manes.
Romanam, superi, Libyca tellure ruinam
Pompeio prodesse nefas votisque senatus !
Africa nos potius vincat sibi. Curio fusas
ut vidit campis acies et cernere tantas
permisit clades conpressus sanguine pulvis,
non tulit adflictis animam producere rebus
aut sperare fugam ceciditque in strage suorum
inpiger ad letum et fortis virtute coacta.
Quid nunc rostra tibi prosunt turbata forumque,
unde tribunicia plebeius signifer arce
arma dabas populis ? Quid prodita jura senatus
et gener atque socer bello concurrere jussi ?
Ante jaces quam dira duces Pharsalia confert,
spectandumque tibi bellum civile negatum est.
Has urbi miserae vestro de sanguine poenas

ferre datis, luitis jugulo sic arma, potentes.
Felix Roma quidem civisque habitura beatos,
si libertatis superis tam cura placeret
quam vindicta placet ! Libycas en nobile corpus
pascit aves, nullo contectus Curio busto.
At tibi nos, quando non proderit ista silere,
a quibus omne aevi senium sua fama repellit,
digna damus, juvenis, meritae praeconia vitae.
Haut alium tanta civem tulit indole Roma
aut cui plus leges deberent recta sequenti.
Perdita tunc urbi nocuerunt saecula, postquam
ambitus et luxus et opum metuenda facultas
transverso mentem dubiam torrente tulerunt,
momentumque fuit mutatus Curio rerum,
Gallorum captus spoliis et Caesaris auro.
Jus licet in jugulos nostros sibi fecerit ensis
Sulla potens Mariusque ferox et Cinna cruentus
Caesareaeque domus series, cui tanta potestas
concessa est ? Emere omnes, hic vendidit Urbem.

PH_5

Sic alterna duces bellorum volnera passos
in Macetum terras miscens adversa secundis
servavit fortuna pares. Jam sparserat Haemo
bruma nives gelidoque cadens Atlantis Olympo,
instabatque dies qui dat nova nomina fastis
quique colit primus ducentem tempora Janum.
Dum tamen emeriti remanet pars ultima juris
consul uterque vagos belli per munia patres
elicit Epirum. Peregrina ac sordida sedes
Romanos cepit proceres, secretaque rerum
hospes in externis audivit curia tectis.
Nam quis castra vocet tot strictas jure securis,
tot fasces ? Docuit populos venerabilis ordo
non Magni partes, sed Magnum in partibus esse.
Ut primum maestum tenuere silentia coetum,
Lentulus e celsa sublimis sede profatur.
"Indole si dignum Latia, si sanguine prisco
robur inest animis, non qua tellure coacti
quamque procul tectis captae sedeamus ab urbis
cernite, sed vestrae faciem cognoscite turbae
cunctaque jussuri primum hoc decernite, patres,
quod regnis populisque liquet, nos esse senatum.
Nam vel Hyperboreae plaustrum glaciale sub Ursae
vel plaga qua torrens claususque vaporibus axis
nec patitur noctes nec iniquos crescere soles,
si fortuna ferat, rerum nos summa sequetur
imperiumque comes. Tarpeia sede perusta
Gallorum facibus Veiosque habitante Camillo
illic Roma fuit. Non umquam perdidit ordo
mutato sua jura solo. Maerentia tecta
Caesar habet vacuasque domos legesque silentis
clausaque justitio tristi fora ; curia solos
illa videt patres plena quos urbe fugavit :
ordine de tanto quisquis non exulat hic est.
Ignaros scelerum longaque in pace quietos

bellorum primus sparsit furor : omnia rursus
membra loco redeunt. En, totis viribus orbis
Hesperiam pensant superi : jacet hostis in undis
obrutus Illyricis, Libyae squalentibus arvis
Curio Caesarei cecidit pars magna senatus.
Tollite signa, duces, fatorum inpellite cursum,
spem vestram praestate deis, fortunaque tantos
det vobis animos quantos fugientibus hostem
causa dabat. Nostrum exhausto jus clauditur anno :
vos, quorum finem non est sensura potestas,
consulite in medium, patres, Magnumque jubete
esse ducem." Laeto nomen clamore senatus
excipit et Magno fatum patriaeque suumque
inposuit. Tunc in reges populosque merentis
sparsus honor, pelagique potens Phoebeia donis
exornata Rhodos gelidique inculta juventus
Taygeti, fama veteres laudantur Athenae,
Massiliaeque suae donatur libera Phocis ;
tum Sadalam fortemque Cotyn fidumque per arma
Dejotarum et gelidae dominum Rhascypolin orae
conlaudant, Libyamque jubent auctore senatu
sceptrifero parere Jubae. Pro tristia fata !
Et tibi, non fidae gentis dignissime regno,
fortunae, Ptolemaee, pudor crimenque deorum,
cingere Pellaeo pressos diademate crinis
permissum. Saevum in populos puer accipis ensem,
atque utinam in populos ! Donata est regia Lagi,
accessit Magni jugulus, regnumque sorori
ereptum est soceroque nefas. Jam turba soluto
arma petit coetu ; quae cum populique ducesque
casibus incertis et caeca sorte pararent,
solus in ancipites metuit descendere Martis
Appius eventus, finemque expromere rerum
sollicitat superos multosque obducta per annos
Delphica fatidici reserat penetralia Phoebi.
   Hesperio tantum quantum summotus Eoo
cardine Parnasos gemino petit aethera colle,
mons Phoebo Bromioque sacer, cui numine mixto
Delphica Thebanae referunt trieterica Bacchae.
Hoc solum fluctu terras mergente cacumen
eminuit pontoque fuit discrimen et astris.
Tu quoque vix summam, seductus ab aequore, rupem
extuleras, unoque jugo, Parnase, latebas.
Ultor ibi expulsae, premeret cum viscera partus,
matris adhuc rudibus Paean Pythona sagittis
explicuit, cum regna Themis tripodasque teneret.
Ut vidit Paean vastos telluris hiatus
divinam spirare fidem ventosque loquaces
exhalare solum, sacris se condidit antris,
incubuitque adyto vates ibi factus Apollo.
   Quis latet hic superum ? Quod numen ab aethere pressum
dignatur caecas inclusum habitare cavernas ?
Quis terram caeli patitur deus, omnia cursus
aeterni secreta tenens mundoque futuri
conscius, ac populis sese proferre paratus
contactumque ferens hominis, magnusque potensque,
sive canit fatum seu, quod jubet ille canendo,
fit fatum ? Forsan, terris inserta regendis

aere libratum vacuo quae sustinet orbem,
totius pars magna Jovis Cirrhaea per antra
exit et aetherio trahitur conexa Tonanti.
Hoc ubi virgineo conceptum est pectore numen,
humanam feriens animam sonat oraque vatis
solvit, ceu Siculus flammis urguentibus Aetnam
undat apex, Campana fremens ceu saxa vaporat
conditus Inarimes aeterna mole Typhoeus.

Hoc tamen expositum cunctis nullique negatum
numen ab humani solum se labe furoris
vindicat. Haud illic tacito mala vota susurro
concipiunt, nam fixa canens mutandaque nulli
mortales optare vetat ; justisque benignus
saepe dedit sedem totas mutantibus urbes,
ut Tyriis, dedit ille minas inpellere belli,
ut Salaminiacum meminit mare ; sustulit iras
telluris sterilis monstrato fine, resolvit
aera tabificum. Non ullo saecula dono
nostra carent majore deum, quam Delphica sedes
quod siluit, postquam reges timuere futura
et superos vetuere loqui. Nec voce negata
Cirrhaeae maerent vates, templique fruuntur
justitio. Nam, siqua deus sub pectora venit,
numinis aut poena est mors inmatura recepti
aut pretium ; quippe stimulo fluctuque furoris
conpages humana labat, pulsusque deorum
concutiunt fragiles animas. Sic tempore longo
inmotos tripodas vastaeque silentia rupis
Appius Hesperii scrutator ad ultima fati
sollicitat. Jussus sedes laxare verendas
antistes pavidamque deis inmittere vatem
Castalios circum latices nemorumque recessus
Phemonoen errore vagam curisque vacantem
corripuit cogitque fores inrumpere templi.
Limine terrifico metuens consistere Phoebas
absterrere ducem noscendi ardore futura
cassa fraude parat. "Quid spes" ait "inproba veri
te, Romane, trahit ? Muto Parnasos hiatu
conticuit pressitque deum, seu spiritus istas
destituit fauces mundique in devia versum
duxit iter, seu, barbarica cum lampade Python
arsit, in inmensas cineres abiere cavernas
et Phoebi tenuere viam, seu sponte deorum
Cirrha silet farique sat est arcana futuri
carmina longaevae vobis conmissa Sibyllae,
seu Paean solitus templis arcere nocentis,
ora quibus solvat, nostro non invenit aevo."

Virginei patuere doli, fecitque negatis
numinibus metus ipse fidem. Tum torta priores
stringit vitta comas, crinesque in terga solutos
candida Phocaica conplectitur infula lauro.
Haerentem dubiamque premens in templa sacerdos
inpulit. Illa pavens adyti penetrale remoti
fatidicum prima templorum in parte resistit
atque deum simulans sub pectore ficta quieto
verba refert, nullo confusae murmure vocis
instinctam sacro mentem testata furore,
haud aeque laesura ducem cui falsa canebat

quam tripodas Phoebique fidem. Non rupta trementi
verba sono nec vox antri conplere capacis
sufficiens spatium nulloque horrore comarum
excussae laurus inmotaque limina templi
securumque nemus veritam se credere Phoebo
prodiderant. Sensit tripodas cessare furensque
Appius "Et nobis meritas dabis, impia, poenas
et superis, quos fingis," ait "nisi mergeris antris
deque orbis trepidi tanto consulta tumultu
desinis ipsa loqui". Tandem conterrita virgo
confugit ad tripodas vastisque adducta cavernis
haesit et insueto concepit pectore numen,
quod non exhaustae per tot jam saecula rupis
spiritus ingessit vati ; tandemque potitus
pectore Cirrhaeo non umquam plenior artus
Phoebados inrupit Paean mentemque priorem
expulit atque hominem toto sibi cedere jussit
pectore. Bacchatur demens aliena per antrum
colla ferens, vittasque dei Phoebeaque serta
erectis discussa comis per inania templi
ancipiti cervice rotat spargitque vaganti
obstantis tripodas magnoque exaestuat igne
iratum te, Phoebe, ferens. Nec verbere solo
uteris et stimulis flammasque in viscera mergis :
accipit et frenos, nec tantum prodere vati
quantum scire licet. Venit aetas omnis in unam
congeriem, miserumque premunt tot saecula pectus,
tanta patet rerum series, atque omne futurum
nititur in lucem, vocemque petentia fata
luctantur ; non prima dies, non ultima mundi,
non modus Oceani, numerus non derat harenae.
Qualis in Euboico vates Cumana recessu
indignata suum multis servire furorem
gentibus ex tanta fatorum strage superba
excerpsit Romana manu, sic plena laborat
Phemonoe Phoebo, dum te, consultor operti
Castalia tellure dei, vix invenit, Appi,
inter fata diu quaerens tam magna latentem.
Spumea tum primum rabies vaesana per ora
effluit et gemitus et anhelo clara meatu
murmura, tum maestus vastis ululatus in antris
extremaeque sonant domita jam virgine voces :
"Effugis ingentes, tanti discriminis expers,
bellorum, Romane, minas, solusque quietem
Euboici vasta lateris convalle tenebis".
Cetera suppressit faucesque obstruxit Apollo.
   Custodes tripodes fatorum arcanaque mundi
tuque, potens veri Paean nullumque futuri
a superis celate diem, suprema ruentis
imperii caesosque duces et funera regum
et tot in Hesperio conlapsas sanguine gentis
cur aperire times ? An nondum numina tantum
decrevere nefas et adhuc dubitantibus astris
Pompei damnare caput tot fata tenentur ?
Vindicis an gladii facinus poenasque furorum
regnaque ad ultores iterum redeuntia Brutos,
ut peragat fortuna, taces ? Tum pectore vatis
inpactae cessere fores, expulsaque templis

prosiluit ; perstat rabies, nec cuncta locutae
quem non emisit, superest deus. Illa feroces
torquet adhuc oculos totoque vagantia caelo
lumina, nunc voltu pavido, nunc torva minaci ;
stat numquam facies ; rubor igneus inficit ora
liventisque genas ; nec, qui solet esse timenti,
terribilis sed pallor inest ; nec fessa quiescunt
corda, sed, ut tumidus Boreae post flamina pontus
rauca gemit, sic muta levant suspiria vatem.
Dumque a luce sacra, qua vidit fata, refertur
ad volgare jubar mediae venere tenebrae.
Inmisit Stygiam Paean in viscera Lethen,
quae raperet secreta deum. Tum pectore verum
fugit et ad Phoebi tripodas rediere futura ;
vixque refecta cadit. Nec te vicinia leti
territat ambiguis frustratum sortibus, Appi ;
jure sed incerto mundi subsidere regnum
Chalcidos Euboicae vana spe rapte parabas.
Heu demens ! nullum belli sentire fragorem,
tot mundi caruisse malis, praestare deorum
excepta quis Morte potest ? Secreta tenebis
litoris Euboici, memorando condite busto,
qua maris angustat fauces saxosa Carystos
et tumidis infesta colit quae numina Rhamnus,
artatus rapido fervet qua gurgite pontus,
Euripusque trahit cursum mutantibus undis
Chalcidicas puppes ad iniquam classibus Aulin.
   Interea domitis Caesar remeabat Hiberis
victrices aquilas alium laturus in orbem,
cum prope fatorum tantos per prospera cursus
avertere dei. Nullo nam Marte subactus
intra castrorum timuit tentoria ductor
perdere successus scelerum, cum paene fideles
per tot bella manus satiatae sanguine tandem
destituere ducem, seu maesto classica paulum
intermissa sono claususque et frigidus ensis
expulerat belli furias, seu, praemia miles
dum majora petit, damnat causamque ducemque
et scelere inbutos etiamnunc venditat enses.
Haud magis expertus discrimine Caesar in ullo est,
quam non e stabili, tremulo sed culmine cuncta
despiceret staretque super titubantia fultus.
Tot raptis truncus manibus gladioque relictus
paene suo, qui tot gentis in bella trahebat,
scit non esse ducis strictos sed militis enses.
Non pavidum jam murmur erat nec pectore tecto
ira latens ; nam quae dubias constringere mentes
causa solet, dum quisque pavet, quibus ipse timori est,
seque putat solum regnorum injusta gravari,
haud retinet. Quippe ipsa metus exsolverat audax
turba suos : quidquid multis peccatur inultum est.
Effudere minas : "Liceat discedere, Caesar,
a rabie scelerum. Quaeris terraque marique
his ferrum jugulis animasque effundere viles
quolibet hoste paras : partem tibi Gallia nostri
eripuit, partem duris Hispania bellis,
pars jacet Hesperia ; totoque exercitus orbe
te vincente perit. Terris fudisse cruorem

quid juvat Arctois Rhodano Rhenoque subactis ?
Tot mihi pro bellis bellum civile dedisti.
Cepimus expulso patriae cum tecta senatu,
quos hominum vel quos licuit spoliare deorum ?
Imus in omne nefas manibus ferroque nocentes,
paupertate pii. Finis quis quaeritur armis ?
Quid satis est, si Roma parum est ? Jam respice canos
invalidasque manus et inanis cerne lacertos.
Usus abit vitae, bellis consumpsimus aevum.
Ad mortem dimitte senes. En inproba vota :
non duro liceat morientia caespite membra
ponere, non anima galeam fugiente ferire
atque oculos morti clausuram quaerere dextram,
conjugis inlabi lacrimis, unique paratum
scire rogum. Liceat morbis finire senectam ;
sit praeter gladios aliquod sub Caesare fatum.
Quid velut ignaros, ad quae portenta paremur,
spe trahis ? Usque adeo soli civilibus armis
nescimus cujus sceleris sit maxima merces ?
Nil actum est bellis, si nondum conperit istas
omnia posse manus. Nec fas nec vincula juris
hoc audere vetant. Rheni mihi Caesar in undis
dux erat, hic socius ; facinus quos inquinat aequat.
Adde quod ingrato meritorum judice virtus
nostra perit : quidquid gerimus fortuna vocatur.
Nos fatum sciat esse suum. Licet omne deorum
obsequium speres, irato milite, Caesar,
pax erit." Haec fatus totis discurrere castris
coeperat infestoque ducem deposcere voltu.
Sic eat, o superi, quando pietasque fidesque
destituunt moresque malos sperare relictum est :
finem civili faciat discordia bello.
   Quem non ille ducem potuit terrere tumultus !
Fata sed in praeceps solitus demittere Caesar
fortunamque suam per summa pericula gaudens
exercere venit nec, dum desaeviat ira,
expectat ; medios properat temptare furores.
Non illis urbes spoliandaque templa negasset
Tarpeiamque Jovis sedem matresque senatus
passurasque infanda nurus. Vult omnia certe
a se saeva peti, vult praemia Martis amari,
militis indomiti tantum mens sana timetur.
Non pudet, heu, Caesar, soli tibi bella placere
jam manibus damnata tuis ? Hos ante pigebit
sanguinis ? His ferri grave jus erit ? Ipse per omne
fasque nefasque rues ? Lassare et disce sine armis
posse pati, liceat scelerum tibi ponere finem.
Saeve, quid insequeris ? Quid jam nolentibus instas ?
Bellum te civile fugit. Stetit aggere fulti
caespitis intrepidus voltu meruitque timeri
non metuens atque haec ira dictante profatur :
"Qui modo in absentem voltu dextraque furebas,
miles, habes nudum promptumque ad volnera pectus.
Hic fuge, si belli finis placet, ense relicto.
Detegit inbelles animas nil fortiter ausa
seditio tantumque fugam meditata juventus
ac ducis invicti rebus lassata secundis.
Vadite meque meis ad bella relinquite fatis.

Invenient haec arma manus, vobisque repulsis
tot reddet Fortuna viros quot tela vacabunt.
Anne fugam Magni tanta cum classe secuntur
Hesperiae gentes, nobis victoria turbam
non dabit, inpulsi tantum quae praemia belli
auferat et vestri rapta mercede laboris
lauriferos nullo comitetur volnere currus ?
Vos despecta senes exhaustaque sanguine turba
cernetis nostros jam plebs Romana triumphos.
Caesaris an cursus vestrae sentire putatis
damnum posse fugae ? Veluti si cuncta minentur
flumina, quos miscent pelago, subducere fontes,
non magis ablatis umquam descenderit aequor,
quam nunc crescit, aquis. An vos momenta putatis
ulla dedisse mihi ? Numquam sic cura deorum
se premet ut vestrae morti vestraeque saluti
fata vacent ; procerum motus haec cuncta secuntur.
Humanum paucis vivit genus. Orbis Hiberi
horror et Arctoi nostro sub nomine miles,
Pompeio certe fugeres duce. Fortis in armis
Caesareis Labienus erat ; nunc transfuga vilis
cum duce praelato terras atque aequora lustrat.
Nec melior mihi vestra fides, si bella nec hoste
nec duce me geritis. Quisquis mea signa relinquens
non Pompeianis tradit sua partibus arma,
hic numquam vult esse meus. Sunt ista profecto
curae castra deis, qui me committere tantis
non nisi mutato voluerunt milite bellis.
Heu, quantum Fortuna umeris jam pondere fessis
amolitur onus ! Sperantis omnia dextras
exarmare datur, quibus hic non sufficit orbis.
Jam certe mihi bella geram ; discedite castris,
tradite nostra viris ignavi signa Quirites.
At paucos, quibus haec rabies auctoribus arsit,
non Caesar, sed poena tenet. Procumbite terra
infidumque caput feriendaque tendite colla.
Et tu, quo solo stabunt jam robore castra,
tiro rudis, specta poenas et disce ferire,
disce mori." Tremuit saeva sub voce minantis
volgus iners unumque caput tam magna juventus
privatum factura timet, velut ensibus ipsis
imperet invito moturus milite ferrum.
Ipse pavet ne tela sibi dextraeque negentur
ad scelus hoc, Caesar ; vicit patientia saevi
spem ducis, et jugulos, non tantum praestitit ensis.
Nil magis adsuetas sceleri quam perdere mentis
atque perire tenet. Tam diri foederis ictu
parta quies, poenaque redit placata juventus.
   Brundisium decumis jubet hanc attingere castris
et cunctas revocare rates quas avius Hydrus
antiquosque Taras secretaque litora Leucae,
quas recipit Salpina palus et subdita Sipus
montibus, Ausoniam qua torquens frugifer oram
Delmatico Boreae Calabroque obnoxius Austro
Apulus Hadriacas exit Garganus in undas.
Ipse petit trepidam tutus sine milite Romam
jam doctam servire togae populoque precanti
scilicet indulgens summo dictator honorem

contigit et laetos fecit se consule fastos.
Namque omnis voces, per quas jam tempore tanto
mentimur dominis, haec primum repperit aetas
qua sibi ne ferri jus ullum Caesar abesset,
Ausonias voluit gladiis miscere secures.
Addidit et fasces aquilis et nomen inane
imperii rapiens signavit tempora digna
maesta nota ; nam quo melius Pharsalicus annus
consule notus erit ? Fingit sollemnia Campus
et non admissae dirimit suffragia plebis
decantatque tribus et vana versat in urna.
Nec caelum servare licet : tonat augure surdo,
et laetae jurantur aves bubone sinistro.
Inde perit primum quondam veneranda potestas
juris inops ; tantum careat ne nomine tempus,
menstruus in fastos distinguit saecula consul.
Nec non Iliacae numen quod praesidet Albae,
haud meritum Latio sollemnia sacra subacto
vidit flammifera confectas nocte Latinas.

Inde rapit cursus et quae piger Apulus arva
deseruit rastris et inerti tradidit herbae,
ocior et caeli flammis et tigride feta
transcurrit curvique tenens Minoia tecta
Brundisii clausas ventis brumalibus undas
invenit et pavidas hiberno sidere classes.
Turpe duci visum rapiendi tempora belli
in segnes exisse moras portuque teneri,
dum pateat tutum vel non felicibus aequor.
Expertis animos pelagi sic robore conplet :
"Fortius hiberni flatus caelumque fretumque,
cum cepere, tenent, quam quos incumbere certos
perfida nubiferi vetat inconstantia veris.
Nec maris anfractus lustrandaque litora nobis,
sed recti fluctus soloque Aquilone secandi.
Hic utinam summi curvet carchesia mali
incumbatque furens et Graia ad moenia perflet,
ne Pompeiani Phaeacum e litore toto
languida jactatis conprendant carbasa remis.
Rumpite quae retinent felices vincula proras ;
jam dudum nubes et saevas perdimus undas."

Sidera prima poli Phoebo labente sub undas
exierant et luna suas jam fecerat umbras,
cum pariter solvere rates totosque rudentes
laxavere sinus et flexo navita cornu
obliquat laevo pede carbasa summaque pandens
sipara velorum perituras colligit auras.
Ut primum levior propellere lintea ventus
incipit exiguumque tument, et reddita malo
in mediam cecidere ratem, terraque relicta
non valet ipsa sequi puppes, quae vexerat, aura.
Aequora lenta jacent, alto torpore ligatae
pigrius inmotis haesere paludibus undae.
Sic stat iners Scythicas astringens Bosporos undas,
cum glacie retinente fretum non inpulit Hister,
inmensumque gelu tegitur mare ; conprimit unda,
deprendit quascumque rates, nec pervia velis
aequora frangit eques, fluctuque latente sonantem
orbita migrantis scindit Maeotida Bessi.

Saeva quies pelagi, maestoque ignava profundo
stagna jacentis aquae, veluti deserta regente
aequora natura cessant, pontusque vetustas
oblitus servare vices non commeat aestu,
non horrore tremit, non solis imagine vibrat.
Casibus innumeris fixae patuere carinae.
Illinc infestae classes et inertia tonsis
aequora moturae, gravis hinc languore profundi
obsessis ventura fames. Nova vota timori
sunt inventa novo, fluctus nimiasque precari
ventorum vires, dum se torpentibus unda
excutiat stagnis et sit mare. Nubila nusquam
undarumque minae ; caelo languente fretoque
naufragii spes omnis abit. Sed nocte fugata
laesum nube dies jubar extulit imaque sensim
concussit pelagi movitque Ceraunia nautis.
Inde rapi coepere rates atque aequora classem
curva sequi, quae jam vento fluctuque secundo
lapsa Palaestinas uncis confixit harenas.

Prima duces junctis vidit consistere castris
tellus, quam volucer Genusus, quam mollior Apsus
circumeunt ripis. Apso gestare carinas
causa palus, leni quam fallens egerit unda,
at Genusum nunc sole nives, nunc imbre solutae
praecipitant. Neuter longo se gurgite lassat,
sed minimum terrae vicino litore novit.
Hoc fortuna loco tantae duo nomina famae
conposuit miserique fuit spes inrita mundi,
posse duces parva campi statione diremptos
admotum damnare nefas ; nam cernere voltus
et voces audire datur, multosque per annos
dilectus tibi, Magne, socer post pignora tanta
sanguinis infausti, subolem mortemque nepotum,
te nisi Niliaca propius non vidit harena.

Caesaris attonitam miscenda ad proelia mentem
ferre moras scelerum partes jussere relictae.
Ductor erat cunctis audax Antonius armis,
jam tum civili meditatus Leucada bello.
Illum saepe minis Caesar precibusque morantem
evocat. "O mundi tantorum causa laborum,
quid superos et fata tenes ? Sunt cetera cursu
acta meo, summam rapti per prospera belli
te poscit fortuna manum. Non rupta vadosis
Syrtibus incerto Libye nos dividit aestu.
Numquid inexperto tua credimus arma profundo,
inque novos traheris casus ? Ignave, venire
te Caesar, non ire jubet. Prior ipse per hostes
percussi medias alieni juris harenas :
tu mea castra times ? Pereuntia tempora fati
conqueror, in ventos inpendo vota fretumque ;
ne retine dubium cupientis ire per aequor ;
si bene nota mihi est, ad Caesaris arma juventus
naufragio venisse volet. Jam voce doloris
utendum est : non ex aequo divisimus orbem ;
Epirum Caesarque tenet totusque senatus,
Ausoniam tu solus habes." His terque quaterque
vocibus excitum postquam cessare videbat,
dum se desse deis ac non sibi numina credit,

sponte per incautas audet temptare latebras,
quod jussi timuere fretum temeraria prono
expertus cessisse deo fluctusque verendos
classibus exigua sperat superare carina.
   Solverat armorum fessas nox languida curas,
parva quies miseris, in quorum pectora somno
dat vires fortuna minor ; jam castra silebant,
tertia jam vigiles commoverat hora secundos ;
Caesar sollicito per vasta silentia gressu
vix famulis audenda parat, cunctisque relictis
sola placet Fortuna comes. Tentoria postquam
egressus vigilum somno cedentia membra
transiluit, questus tacite, quod fallere posset,
litora curva legit primisque invenit in undis
rupibus exesis haerentem fune carinam.
Rectorem dominumque ratis secura tenebat
haud procul inde domus, non ullo robore fulta,
sed sterili junco cannaque intexta palustri
et latus inversa nudum munita phaselo.
Haec Caesar bis terque manu quassantia tectum
limina commovit. Molli consurgit Amyclas
quem dabat alga toro. "Quisnam mea naufragus", inquit,
"tecta petit ? Aut quem nostrae fortuna coegit
auxilium sperare casae ? " Sic fatus ab alto
aggere jam tepidae sublato fune favillae
scintillam tenuem commotos pavit in ignes
securus belli ; praedam civilibus armis
scit non esse casas. O vitae tuta facultas
pauperis angustique lares ! O munera nondum
intellecta deum ! Quibus hoc contingere templis
aut potuit muris nullo trepidare tumultu
Caesarea pulsante manu ? Tum poste recluso
dux ait : "Expecta votis majora modestis
spesque tuas laxa, juvenis : si jussa secutus
me vehis Hesperiam, non ultra cuncta carinae
debebis manibusque inopem duxisse senectam.
Ne cessa praebere deo tua fata volenti
angustos opibus subitis inplere penates."
Sic fatur, quamquam plebeio tectus amictu,
indocilis privata loqui. Tum pauper Amyclas :
"Multa quidem prohibent nocturno credere ponto ;
nam sol non rutilas deduxit in aequora nubes
concordesque tulit radios : Noton altera Phoebi,
altera pars Borean diducta luce vocabat.
Orbe quoque exhaustus medio languensque recessit
spectantis oculos infirmo lumine passus ;
lunaque non gracili surrexit lucida cornu
aut orbis medii puros exesa recessus,
nec duxit recto tenuata cacumina cornu
ventorumque notam rubuit, tum lurida pallens
ora tulit voltu sub nubem tristis ituro.
Sed mihi nec motus nemorum nec litoris ictus
nec placet incertus, qui provocet aequora, delphin,
aut siccum quod mergus amat, quodque ausa volare
ardea sublimis pinnae confisa natanti,
quodque caput spargens undis, velut occupet imbrem,
instabili gressu metitur litora cornix.
Sed si magnarum poscunt discrimina rerum,

haud dubitem praebere manus : vel litora tangam
jussa, vel hoc potius pelagus flatusque negabunt."
Haec fatur solvensque ratem dat carbasa ventis,
ad quorum motus non solum lapsa per altum
aera dispersos traxere cadentia sulcos
sidera, sed summis etiam quae fixa tenentur
astra polis, sunt visa quati. Niger inficit horror
terga maris, longo per multa volumina tractu
aestuat unda minax flatusque incerta futuri
turbida testantur conceptos aequora ventos.
Tum rector trepidae fatur ratis : "Aspice, saevum
quanta paret pelagus ; Zephyros intendat an Austros,
incertum est : puppim dubius ferit undique pontus.
Nubibus et caelo Notus est ; si murmura ponti
consulimus, Cori veniet mare. Gurgite tanto
nec ratis Hesperias tanget nec naufragus oras.
Desperare viam et vetitos convertere cursus
sola salus. Liceat vexata litora puppe
prendere, ne longe nimium sit proxima tellus."
Fisus cuncta sibi cessura pericula Caesar
"Sperne minas", inquit, "pelagi ventoque furenti
trade sinum. Italiam si caelo auctore recusas,
me pete. Sola tibi causa est haec justa timoris
vectorem non nosse tuum, quem numina numquam
destituunt, de quo male tunc fortuna meretur,
cum post vota venit. Medias perrumpe procellas,
tutela secure mea. Caeli iste fretique,
non puppis nostrae, labor est : hanc Caesare pressam
a fluctu defendet onus. Nec longa furori
ventorum saevo dabitur mora : proderit undis
ista ratis. Ne flecte manum, fuge proxima velis
litora : tum Calabro portu te crede potitum,
cum jam non poterit puppi nostraeque saluti
altera terra dari. Quid tanta strage paretur,
ignoras : quaerit pelagi caelique tumultu
quod praestet Fortuna mihi." Non plura locuto
avolsit laceros percussa puppe rudentis
turbo rapax fragilemque super volitantia malum
vela tulit ; sonuit victis conpagibus alnus.
Inde ruunt toto concita pericula mundo.
Primus ab Oceano caput exeris Atlanteo,
Core, movens aestus. Jam te tollente furebat
pontus et in scopulos totas erexerat undas :
occurrit gelidus Boreas pelagusque retundit,
et dubium pendet, vento cui concidat, aequor.
Sed Scythici vicit rabies Aquilonis et undas
torsit et abstrusas penitus vada fecit harenas.
Nec perfert pontum Boreas ad saxa suumque
in fluctus Cori frangit mare motaque possunt
aequora subductis etiam concurrere ventis.
Non Euri cessasse minas, non imbribus atrum
Aeolii jacuisse Notum sub carcere saxi
crediderim, cunctos solita de parte ruentis
defendisse suas violento turbine terras,
sic pelagus mansisse loco. Nam priva procellis
aequora rapta ferunt ; Aegaeas transit in undas
Tyrrhenum, sonat Ionio vagus Hadria ponto.
A quotiens frustra pulsatos aequore montis

obruit ille dies ! Quam celsa cacumina pessum
tellus victa dedit ! Non ullo litore surgunt
tam validi fluctus alioque ex orbe voluti
a magno venere mari, mundumque coercens
monstriferos agit unda sinus. Sic rector Olympi
cuspide fraterna lassatum in saecula fulmen
adjuvit, regnoque accessit terra secundo,
cum mare convolvit gentes, cum litora Tethys
noluit ulla pati caelo contenta teneri.
Tunc quoque tanta maris moles crevisset in astra,
ni superum rector pressisset nubibus undas.
Non caeli nox illa fuit : latet obsitus aer
infernae pallore domus nimbisque gravatus
deprimitur, fluctusque in nubibus accipit imbrem.
Lux etiam metuenda perit, nec fulgura currunt
clara, sed obscurum nimbosus dissilit aer.
Tunc superum convexa tremunt atque arduus axis
intonuit motaque poli conpage laborat.
Extimuit natura chaos ; rupisse videntur
concordes elementa moras rursusque redire
nox manes mixtura deis. Spes una salutis,
quod tanta mundi nondum periere ruina.
Quantum Leucadio placidus de vertice pontus
despicitur, tantum nautae videre trementes
fluctibus e summis praeceps mare, cumque tumentes
rursus hiant undae, vix eminet aequore malus.
Nubila tanguntur velis et terra carina.
Nam pelagus, qua parte sedet, non celat harenas
exhaustum in cumulos, omnisque in fluctibus unda est.
Artis opem vicere metus, nescitque magister
quam frangat, cui cedat aquae. Discordia ponti
succurrit miseris, fluctusque evertere puppim
non valet in fluctum : victum latus unda repellens
erigit, atque omni surgit ratis ardua vento.
Non humilem Sasona vadis, non litora curvae
Thessaliae saxosa pavent oraeque malignos
Ambraciae portus : scopulosa Ceraunia nautae
summa timent. Credit jam digna pericula Caesar
fatis esse suis. "Quantusne evertere", dixit,
"me superis labor est, parva quem puppe sedentem
tam magno petiere mari ? Si gloria leti
est pelago donata mei bellisque negamur,
intrepidus, quamcumque datis mihi, numina, mortem
accipiam. Licet ingentis abruperit actus
festinata dies fatis, sat magna peregi :
Arctoas domui gentes, inimica subegi
arma metu, vidit Magnum mihi Roma secundum,
jussa plebe tuli fasces per bella negatos ;
nulla meis aberit titulis Romana potestas :
nesciet hoc quisquam, nisi tu, quae sola meorum
conscia votorum es, me, quamvis plenus honorum
et dictator eam Stygias et consul ad umbras,
privatum, Fortuna, mori. Mihi funere nullo
est opus, o Superi : lacerum retinete cadaver
fluctibus in mediis, desint mihi busta rogusque,
dum metuar semper terraque expecter ab omni."
Haec fatum decumus, dictu mirabile, fluctus
invalida cum puppe levat nec rursus ab alto

aggere dejecit pelagi, sed pertulit unda,
scruposisque angusta vacant ubi litora saxis,
inposuit terrae. Pariter tot regna, tot urbes
fortunamque suam tacta tellure recepit.
Sed non tam remeans Caesar jam luce propinqua,
quam tacita sua castra fuga comitesque fefellit.
Circumfusa duci flevit gemituque suorum
et non ingratis incessit turba querellis.
"Quo te, dure, tulit virtus temeraria, Caesar ?
aut quae nos viles animas in fata relinquens
invitis spargenda dabas tua membra procellis ?
Cum tot in hac anima populorum vita salusque
pendeat et tantus caput hoc sibi fecerit orbis,
saevitia est voluisse mori. Nullusne tuorum
emeruit comitum, fatis non posse superstes
esse tuis ? Cum te raperet mare, corpora segnis
nostra sopor tenuit. Pudet heu ! Tibi causa petendae
haec fuit Hesperiae, visum est quod mittere quemquam
tam saevo crudele mari? Sors ultima rerum
in dubios casus et prona pericula mortis
praecipitare solet : mundi jam summa tenentem
permisisse mari tantum ! Quid numina lassas ?
Sufficit ad fatum belli favor iste laborque
Fortunae, quod te nostris inpegit harenis ?
Hine usus placuere deum, non rector ut orbis
nec dominus rerum, sed felix naufragus esses ? "
Talia jactantis discussa nocte serenus
oppressit cum sole dies, fessumque tumentis
conposuit pelagus ventis patientibus undas.
Nec non Hesperii lassatum fluctibus aequor
ut videre duces, purumque insurgere caelo
fracturum pelagus Borean, solvere carinas
quas ventus doctaeque pari moderamine dextrae
permixtas habuere diu, latumque per aequor,
ut terrestre, coit consertis puppibus agmen.
Sed nox saeva modum venti velique tenorem
eripuit nautis excussitque ordine puppes.
Strymona sic gelidum bruma pellente relinquunt
poturae te, Nile, grues, primoque volatu
effingunt varias casu monstrante figuras ;
mox ubi percussit tensas Notus altior alas,
confusos temere inmixtae glomerantur in orbes,
et turbata perit dispersis littera pinnis.
Cum primum redeunte die violentior aer
puppibus incubuit Phoebeo concitus ortu
praetereunt frustra temptati litora Lissi
Nymphaeumque tenent ; nudas Aquilonibus undas
succedens Boreae jam portum fecerat Auster.
Undique conlatis in robur Caesaris armis
summa videns duri Magnus discrimina Martis
jam castris instare suis seponere tutum
conjugii decrevit onus Lesboque remotam
te procul a saevi strepitu, Cornelia, belli
occulere. Heu quantum mentes dominatur in aequas
justa Venus ! Dubium trepidumque ad proelia, Magne,
te quoque fecit amor ; quod nolles stare sub ictu
fortunae quo mundus erat Romanaque fata,
conjunx sola fuit. Mentem jam verba paratam

destituunt, blandaeque juvat ventura trahentem
indulgere morae, tempus subducere fatis.
Nocte sub extrema pulso torpore quietis,
dum fovet amplexu gravidum Cornelia curis
pectus et aversi petit oscula grata mariti,
umentis mirata genas percussaque caeco
volnere non audet flentem deprendere Magnum.
Ille gemens : "Non nunc vita mihi dulcior", inquit,
"cum taedet vitae, laeto sed tempore, conjunx,
venit maesta dies et quam nimiumque parumque
distulimus ; jam totus adest in proelia Caesar.
Cedendum est bellis ; quorum tibi tuta latebra
Lesbos erit. Desiste preces temptare, negavi
jam mihi. Non longos a me patiere recessus ;
praecipites aderunt casus ; properante ruina
summa cadunt. Satis est audisse pericula Magni ;
meque tuus decepit amor, civilia bella
si spectare potes. Nam me jam Marte parato
securos cepisse pudet cum conjuge somnos
eque tuo, quatiunt miserum cum classica mundum,
surrexisse sinu. Vereor civilibus armis
Pompeium nullo tristem committere damno.
Tutior interea populis et tutior omni
rege late, positamque procul fortuna mariti
non tota te mole premat. Si numina nostras
inpulerint acies, maneat pars optima Magni,
sitque mihi, si fata prement victorque cruentus,
quo fugisse velim." Vix tantum infirma dolorem
cepit, et attonito cesserunt pectore sensus.
Tandem vox maestas potuit proferre querellas :
"Nil mihi de fatis thalami superisque relictum est,
Magne, queri : nostros non rumpit funus amores
nec diri fax summa rogi, sed sorte frequenti
plebeiaque nimis careo dimissa marito.
Hostis ad adventum rumpamus foedera taedae,
placemus socerum. Sic est tibi cognita, Magne,
nostra fides ? Credisne aliquid mihi tutius esse
quam tibi ? Non olim casu pendemus ab uno ?
Fulminibus me, saeve, jubes tantaeque ruinae
absentem praestare caput ? Secura videtur
sors tibi, cum facias etiamnunc vota, perisse ?
Ut nolim servire malis, sed morte parata
te sequar ad manes : feriat dum maesta remotas
fama procul terras, vivam tibi nempe superstes.
Adde quod adsuescis fatis tantumque dolorem,
crudelis, me ferre doces. Ignosce fatenti :
posse pati timeo. Quod si sunt vota deisque
audior, eventus rerum sciet ultima conjunx.
Sollicitam rupes jam te victore tenebunt,
et puppim, quae fata feret tam laeta, timebo.
Nec solvent audita metus mihi prospera bella,
cum vacuis projecta locis a Caesare possim
vel fugiente capi. Notescent litora clari
nominis exilio, positaque ibi conjuge Magni
quis Mytilenaeas poterit nescire latebras ?
Hoc precor extremum, si nil tibi victa relinquent
tutius arma fuga, cum te commiseris undis,
quolibet infaustam potius deflecte carinam :

litoribus quaerere meis." Sic fata relictis
exiluit stratis amens tormentaque nulla
vult differre mora. Non maesti pectora Magni
sustinet amplexu dulci, non colla tenere,
extremusque perit tam longi fructus amoris.
Praecipitantque suos luctus, neuterque recedens
sustinuit dixisse : "vale" ; vitamque per omnem
nulla fuit tam maesta dies ; nam cetera damna
durata jam mente malis firmaque tulerunt.
Labitur infelix manibusque excepta suorum
fertur ad aequoreas ac se prosternit harenas
litoraque ipsa tenet tandemque inlata carina est.
Non sic infelix patriam portusque reliquit
Hesperios, saevi premerent cum Caesaris arma.
Fida comes Magni vadit duce sola relicto
Pompeiumque fugit. Quae nox tibi proxima venit
insomnis ! Viduo tum primum frigida lecto,
atque insueta quies uni, nudumque marito
non haerente latus. Somno quam saepe gravata
deceptis vacuum manibus conplexa cubile est
atque oblita fugae quaesivit nocte maritum !
Nam quamvis flamma tacitas urente medullas
non juvat in toto corpus jactare cubili
servatur pars illa tori. Caruisse timebat
Pompeio ; sed non Superi tam laeta parabant :
instabat, miserae Magnum quae redderet, hora.

PH_6

Postquam castra duces, pugnae jam mente, propinquis
inposuere jugis admotaque comminus arma
parque suum videre dei, capere omnia Caesar
moenia Graiorum spernit Martemque secundum
jam nisi de genero fatis debere recusat.
Funestam mundo votis petit omnibus horam,
in casum quae cuncta ferat ; placet alea fati
alterutrum mersura caput. Ter collibus omnis
explicuit turmas et signa minantia pugnam,
testatus numquam Latiae se desse ruinae.
Ut videt ad nullos exciri posse tumultus
in pugnam generum, sed clauso fidere vallo,
signa movet tectusque via dumosa per arva
Dyrrachii praeceps rapiendas tendit ad arcis.
Hoc iter aequoreo praecepit limite Magnus,
quemque vocat collem Taulantius incola Petram,
insedit castris Ephyraeaque moenia servat,
defendens tutam vel solis turribus urbem.
Non opus hanc veterum nec moles structa tuetur
humanusque labor, facilis, licet ardua tollat,
cedere vel bellis vel cuncta moventibus annis ;
sed munimen habet nullo quassabile ferro
naturam sedemque loci ; nam clausa profundo
undique praecipiti scopulisque vomentibus aequor
exiguo debet, quod non est insula, colli.
Terribiles ratibus sustentant moenia cautes,
Ioniumque furens, rapido cum tollitur Austro,
templa domosque quatit, spumatque in culmina pontus.

Hic avidam belli rapuit spes inproba mentem
Caesaris, ut vastis diffusum collibus hostem
cingeret ignarum ducto procul aggere valli.
Metatur terras oculis, nec caespite tantum
contentus fragili subitos attollere muros,
ingentis cautes avolsaque saxa metallis
Graiorumque domos direptaque moenia transfert.
Extruitur quod non aries inpellere saevus,
quod non ulla queat violenti machina belli ;
franguntur montes planumque per ardua Caesar
ducit opus ; pandit fossas turritaque summis
disponit castella jugis magnoque recessu
amplexus fines, saltus nemorosaque tesqua
et silvas vastaque feras indagine claudit.
Non desunt campi, non desunt pabula Magno,
castraque Caesareo circumdatus aggere mutat.
Flumina tot cursus illic exorta fatigant,
illic mersa suos, operumque ut summa revisat,
defessus Caesar mediis intermanet agris.
Nunc vetus Iliacos attollat fabula muros
ascribatque deis ; fragili circumdata testa
moenia mirentur refugi Babylonia Parthi :
en quantum Tigris, quantum celer ambit Orontes,
Assyriis quantum populis telluris Eoae
sufficit in regnum, subitum bellique tumultu
raptum clausit opus. Tanti periere labores ;
tot potuere manus aut jungere Seston Abydo
ingestoque solo Phrixeum elidere pontum
aut Pelopis latis Ephyren abrumpere regnis
et ratibus longae flexus donare Maleae
aut aliquem mundi, quamvis natura negasset,
in melius mutare locum. Coit area belli :
hic alitur sanguis terras fluxurus in omnis,
hic et Thessalicae clades Libycaeque tenentur ;
aestuat angusta rabies civilis harena.
Prima quidem surgens operum structura fefellit
Pompeium, veluti mediae qui tutus in arvis
Sicaniae rabidum nescit latrare Pelorum,
aut vaga cum Tethys Rutupinaque litora fervent,
unda Caledonios fallit turbata Britannos.
Ut primum vasto saeptas videt aggere terras,
ipse quoque a tuta deducens agmina Petra
diversis spargit tumulis, ut Caesaris arma
laxet et effuso claudentem milite tendat,
ac tantum saepti vallo sibi vindicat agri,
parva Mycenaeae quantum sacrata Dianae
distat ab excelsa nemoralis Aricia Roma,
quoque modo terrae praelapsus moenia Thybris
in mare descendit, si nusquam torqueat amnem.
Classica nulla sonant injussaque tela vagantur,
et fit saepe nefas jaculum temptante lacerto.
Major cura duces miscendis abstrahit armis :
Pompeium exhaustae praebenda ad gramina terrae,
quae currens obtrivit eques gradibusque citatis
ungula frondentem discussit cornea campum.
Belliger attonsis sonipes defessus in arvis,
advectos cum plena ferant praesepia culmos,
ore novas poscens moribundus labitur herbas

et tremulo medios abrumpit poplite gyros.
Corpora dum solvit tabes et digerit artus,
traxit iners caelum fluidae contagia pestis
obscuram in nubem. Tali spiramine Nesis
emittit Stygium nebulosis aera saxis,
antraque letiferi rabiem Typhonis anhelant.
Inde labant populi, caeloque paratior unda
omne pati virus duravit viscera caeno.
Jam riget arta cutis distentaque lumina rumpit,
igneaque in voltus et sacro fervida morbo
pestis abit, fessumque caput se ferre recusat.
Jam magis atque magis praeceps agit omnia fatum,
nec medii dirimunt morbi vitamque necemque,
sed languor cum morte venit, turbaque cadentum
aucta lues, dum mixta jacent incondita vivis
corpora ; nam miseros ultra tentoria cives
spargere funus erat. Tamen hos minuere labores
a tergo pelagus pulsusque Aquilonibus aer
litoraque et plenae peregrina messe carinae.
At liber terrae spatiosis collibus hostis
aere non pigro nec inertibus angitur undis,
sed patitur saevam, veluti circumdatus arta
obsidione, famem. Nondum turgentibus altam
in segetem culmis cernit miserabile volgus
in pecudum cecidisse cibos et carpere dumos
et foliis spoliare nemus letumque minantis
vellere ab ignotis dubias radicibus herbas ;
Quae mollire queunt flamma, quae frangere morsu
quaeque per abrasas utero demittere fauces,
plurimaque humanis ante hoc incognita mensis
diripiens miles saturum tamen obsidet hostem.
   Ut primum libuit ruptis evadere claustris
Pompeio cunctasque sibi permittere terras,
non obscura petit latebrosae tempora noctis
et raptum furto soceri cessantibus armis
dedignatur iter : latis exire ruinis
quaerit et inpulso turres confringere vallo
perque omnis gladios et qua via caede paranda est.
Opportuna tamen valli pars visa propinqui,
qua Minuci castella vacant et confraga densis
arboribus dumeta tegunt. Hic pulvere nullo
proditus agmen agit subitusque in moenia venit.
Tot simul e campis Latiae fulsere volucres,
tot cecinere tubae. Nequid victoria ferro
deberet, pavor attonitos confecerat hostes.
Quod solum valuit virtus, jacuere perempti
debuerant quo stare loco. Qui volnera ferrent
jam derant, et nimbus agens tot tela peribat.
Tum piceos volvunt inmissae lampades ignes,
tum quassae nutant turres lapsumque minantur.
Roboris inpacti crebros gemit agger ad ictus.
Jam Pompeianae celsi super ardua valli
exierant aquilae, jam mundi jura patebant :
quem non mille simul turmis nec Caesare toto
auferret Fortuna locum, victoribus unus
eripuit vetuitque capi seque arma tenente
ac nondum strato Magnum vicisse negavit.
Scaeva viro nomen ; castrorum in plebe merebat

ante feras Rhodani gentes ; ibi sanguine multo
promotus Latiam longo gerit ordine vitem ;
pronus ad omne nefas et qui nesciret, in armis
quam magnum virtus crimen civilibus esset.
Hic ubi quaerentis socios jam Marte relicto
tuta fugae cernit : "Quo vos pavor", inquit, "adegit
inpius et cunctis ignotus Caesaris armis ?
Terga datis morti ? Cumulo vos desse virorum
non pudet et bustis interque cadavera quaeri ?
Non ira saltem, juvenes, pietate remota
stabitis ? E cunctis, per quos erumperet hostis,
nos sumus electi. Non parvo sanguine Magni
iste dies ierit. Peterem felicior umbras
Caesaris in voltu ; testem hunc fortuna negavit :
Pompeio laudante cadam. Confringite tela
pectoris inpulsu jugulisque retundite ferrum.
Jam longinqua petit pulvis sonitusque ruinae,
securasque fragor concussit Caesaris aures.
Vincimus, o socii ; veniet qui vindicet arces,
dum morimur." Movit tantum vox illa furorem
quantum non primo succendunt classica cantu,
mirantesque virum atque avidi spectare secuntur
scituri juvenes, numero deprensa locoque
an plus quam mortem virtus daret. Ille ruenti
aggere consistit primumque cadavera plenis
turribus evoluit subeuntisque obruit hostis
corporibus ; totaeque viro dant tela ruinae
roboraque et moles, hosti seque ipse minatur.
Nunc sude, nunc duro contraria pectora conto
detrudit muris et valli summa tenentis
amputat ense manus ; caput obterit ossaque saxo
ac male defensum fragili conpage cerebrum
dissipat ; alterius flamma crinesque genasque
succendit ; strident oculis ardentibus ignes.
   Ut primum cumulo crescente cadavera murum
admovere solo, non segnior extulit illum
saltus et in medias jecit super arma catervas,
quam per summa rapit celerem venabula pardum.
Tunc densos inter cuneos conpressus et omni
vallatus bello vincit, quem respicit, hostem.
Jamque hebes et crasso non asper sanguine mucro
[percussum Scaevae frangit, non volnerat, hostem ;]
perdidit ensis opus, frangit sine volnere membra.
Illum tota premit moles, illum omnia tela.
Nulla fuit non certa manus, non lancea felix,
parque novum Fortuna videt concurrere, bellum
atque virum. Fortis crebris sonat ictibus umbo,
et galeae fragmenta cavae conpressa perurunt
tempora, nec quicquam nudis vitalibus obstat
jam praeter stantis in summis ossibus hastas.
   Quid nunc, vaesani, jaculis levibusve sagittis
perditis haesuros numquam vitalibus ictus ?
Hunc aut tortilibus vibrata phalarica nervis
obruat aut vasti muralia pondera saxi ;
hunc aries ferro ballistaque limite torta
promoveat. Stat non fragilis pro Caesare murus
Pompeiumque tenet. Jam pectora non tegit armis,
ac veritus credi clipeo laevaque vacasse

aut culpa vixisse sua tot, volnera belli
solus obit densamque ferens in pectore silvam
jam gradibus fessis, in quem cadat, eligit hostem.
[Par pelagi monstris Libycae sic belua terrae]
sic Libycus densis elephans oppressus ab armis
omne repercussum squalenti missile tergo
frangit et haerentis mota cute discutit hastas ;
viscera tuta latent penitus, citraque cruorem
confixae stant tela ferae ; tot facta sagittis,
tot jaculis unam non explent volnera mortem.
Dictaea procul, ecce, manu Gortynis harundo
tenditur in Scaevam, quae voto certior omni
in caput atque oculi laevom descendit in orbem.
Ille moras ferri nervorum et vincula rumpit
adfixam vellens oculo pendente sagittam
intrepidus telumque suo cum lumine calcat.
Pannonis haud aliter post ictum saevior ursa,
cum jaculum parva Libys amentavit habena,
se rotat in volnus telumque irata receptum
inpetit et secum fugientem circumit hastam.
Perdiderat voltum rabies ; stetit imbre cruento
informis facie. Laetus fragor aethera pulsat
victorum ; majora viris e sanguine parvo
gaudia non faceret conspectum in Caesare volnus.
Ille tegens alta suppressum mente furorem
mitis et a voltu penitus virtute remota
"Parcite", ait, "cives ; procul hinc avertite ferrum,
conlatura meae nil sunt jam volnera morti :
non eget ingestis sed volsis pectore telis.
Tollite et in Magni viventem ponite castris ;
hoc vestro praestate duci ; sit Scaeva relicti
Caesaris exemplum potius quam mortis honestae."
Credidit infelix simulatis vocibus Aulus
nec vidit recto gladium mucrone tenentem
membraque captivi pariter laturus et arma
fulmineum mediis excepit faucibus ensem.
Incaluit virtus, atque una caede refectus
"Solvat", ait, "poenas, Scaevam quicumque subactum
speravit ; pacem gladio si quaerit ab isto
Magnus, adorato summittat Caesare signa.
An similem vestri segnemque ad fata putatis ?
Pompei vobis minor est causaeque senatus
quam mihi mortis amor." Simul haec effatur, et altus
Caesareas pulvis testatur adesse cohortes.
Dedecus hic belli Magno crimenque remisit,
ne solum totae fugerent, te Scaeva, catervae.
Subducto qui Marte ruis : nam sanguine fuso
vires pugna dabat. Labentem turba suorum
excipit atque umeris defectum inponere gaudet.
Ac velut inclusum perfosso in pectore numen
et vivam magnae speciem virtutis adorant
telaque confixis certant evellere membris
exornantque deos ac nudum pectore Martem
armis, Scaeva, tuis, felix hoc nomine famae,
si tibi durus Hiber aut si tibi terga dedisset
Cantaber exiguis aut longis Teutonus armis.
Non tu bellorum spoliis ornare Tonantis
templa potes, non tu laetis ululare triumphis.

Infelix, quanta dominum virtute parasti !
Nec magis hac Magnus castrorum parte repulsus
intra claustra piger dilato Marte quievit,
quam mare lassatur, cum se tollentibus Euris
frangentem fluctus scopulum ferit aut latus alti
montis adest seramque sibi parat unda ruinam.
Hinc vicina petens placido castella profundo
incursu gemini Martis rapit armaque late
spargit et effuso laxat tentoria campo,
mutandaeque juvat permissa licentia terrae.
Sic pleno Padus ore tumens super aggere tutas
excurrit ripas et totos concutit agros,
succubuit siqua tellus cumuloque furentem
undarum non passa ruit, tum flumine toto
transit et ignotos operit sibi gurgite campos ;
illos terra fugit dominos, his rura colonis
accedunt donante Pado. Vix proelia Caesar
senserat, elatus specula quae prodidit ignis :
invenit inpulsos presso jam pulvere muros,
frigidaque ut veteris deprendit signa ruinae ;
accendit pax ipsa loci movitque furorem
Pompeiana quies et victo Caesare somnus.
Ire vel in clades properat, dum gaudia turbet.
Torquato ruit inde minax, qui Caesaris arma
segnius haud vidit quam malo nauta tremente
omnia subducit Circaeae vela procellae,
agminaque interius muro breviore recepit,
densius ut parva disponeret arma corona.
Transierat primi Caesar munimina valli
cum super e totis immisit collibus arma
effuditque acies obsaeptum Magnus in hostem.
Non sic Hennaeis habitans in vallibus horret
Enceladum, spirante Noto, cum tota cavernas
egerit et torrens in campos defluit Aetna,
Caesaris ut miles, glomerato pulvere victus
ante aciem, caeci trepidus sub nube timoris,
hostibus occurrit fugiens inque ipsa pavendo
fata ruit. Totus mitti civilibus armis
usque vel in pacem potuit cruor : ipse furentis
dux tenuit gladios. Felix ac libera regum,
Roma, fores jurisque tui, vicisset in illo
si tibi Sulla loco. Dolet heu semperque dolebit
quod scelerum, Caesar, prodest tibi summa tuorum,
cum genero pugnasse pio. Pro tristia fata !
Non Uticae Libye clades, Hispania Mundae
flesset et infando pollutus sanguine Nilus
nobilius Phario gestasset rege cadaver,
nec Juba Marmaricas nudus pressisset harenas
Poenorumque umbras placasset sanguine fuso
Scipio, nec sancto caruisset vita Catone.
Ultimus esse dies potuit tibi Roma malorum,
exire e mediis potuit Pharsalia fatis.
Deserit averso possessam numine sedem
Caesar et Emathias lacero petit agmine terras.
Arma secuturum soceri, quacumque fugasset
temptavere suo comites devertere Magnum
hortatu, patrias sedes atque hoste carentem
Ausoniam peteret. "Numquam me Caesaris", inquit,

"exemplo reddam patriae, numquamque videbit
me nisi dimisso redeuntem milite Roma.
Hesperiam potui motu surgente tenere,
si vellem patriis aciem committere templis
ac medio pugnare foro. Dum bella relegem,
extremum Scythici transcendam frigoris orbem
ardentisque plagas. Victor tibi, Roma, quietem
eripiam, qui, ne premerent te proelia, fugi ?
A potius, nequid bello patiaris in isto,
te Caesar putet esse suam." Sic fatus in ortus
Phoebeos condixit iter terraeque secutus
devia, qua vastos aperit Candavia saltus,
contigit Emathiam, bello quam fata parabant.
   Thessaliam, qua parte diem brumalibus horis
attollit Titan, rupes Ossaea coercet ;
cum per summa poli Phoebum trahit altior aestas,
Pelion opponit radiis nascentibus umbras ;
at medios ignes caeli rapidique Leonis
solstitiale caput nemorosus summovet Othrys.
Excipit adversos Zephyros et Iapyga Pindus
et maturato praecidit vespere lucem ;
nec metuens imi Borean habitator Olympi
lucentem totis ignorat noctibus Arcton.
Hos inter montis, media qui valle premuntur,
perpetuis quondam latuere paludibus agri,
flumina dum campi retinent nec pervia Tempe
dant aditus pelagi stagnumque inplentibus unum
crescere cursus erat. Postquam discessit Olympo
Herculea gravis Ossa manu subitaeque ruinam
sensit aquae Nereus, melius mansura sub undis
Emathis aequorei regnum Pharsalos Achillis
eminet et, prima Rhoeteia litora pinu
quae tetigit, Phylace Pteleosque et Dorion ira
flebile Pieridum, Trachin pretioque nefandae
lampados Herculeis fortis Meliboea pharetris
atque olim Larisa potens, ubi nobile quondam
nunc super Argos arant, veteres ubi fabula Thebas
monstrat Echionias, ubi quondam Pentheos exul
colla caputque ferens supremo tradidit igni
questa, quod hoc solum nato rapuisset, Agave.
Ergo abrupta palus multos discessit in amnes.
Purus in occasus, parvi sed gurgitis, Aeas
Ionio fluit inde mari, nec fortior undis
labitur avectae pater Isidis et tuus, Oeneu,
paene gener crassis oblimat Echinadas undis,
et Meleagream maculatus sanguine Nessi
Euhenos Calydona secat. Ferit amne citato
Maliacas Spercheos aquas, et flumine puro
inrigat Amphrysos famulantis pascua Phoebi.
Accipit Asopos cursus Phoenixque Melasque,
quique nec umentis nebulas nec rore madentem
aera nec tenues ventos suspirat Anauros,
et quisquis pelago per se non cognitus amnis
Peneo donavit aquas. It gurgite rapto
Apidanos numquamque celer, nisi mixtus Enipeus.
Solus, in alterius nomen cum venerit undae,
defendit Titaresos aquas lapsusque superne
gurgite Penei pro siccis utitur arvis ;

hunc fama est Stygiis manare paludibus amnem
et capitis memorem fluvii contagia vilis
nolle pati superumque sibi servare timorem.
Ut primum emissis patuerunt amnibus arva,
pinguis Bebrycio discessit vomere sulcus ;
mox Lelegum dextra pressum descendit aratrum ;
Aeolidae Dolopesque solum fregere coloni
et Magnetes equis, Minyae gens cognita remis.
Illic semiferos Ixionidas Centauros
feta Pelethroniis nubes effudit in antris :
aspera te Pholoes frangentem, Monyche, saxa,
teque sub Oetaeo torquentem vertice volsas,
Rhoece ferox, quas vix Boreas inverteret, ornos,
hospes et Alcidae magni, Phole, teque per amnem
inprobe Lernaeas vector passure sagittas,
teque, senex Chiron, gelido qui sidere fulgens
inpetis Haemonio majorem Scorpion arcu.
Hac tellure feri micuerunt semina Martis.
Primus ab aequorea percussis cuspide saxis
Thessalicus sonipes, bellis feralibus omen,
exiluit, primus chalybem frenosque momordit
spumavitque novis Lapithae domitoris habenis.
Prima fretum scindens Pagasaeo litore pinus
terrenum ignotas hominem projecit in undas.
Primus Thessalicae rector telluris Ionos
in formam calidae percussit pondera massae,
fudit et argentum flammis aurumque moneta
fregit et inmensis coxit fornacibus aera.
Illic quod populos scelerata inpegit in arma,
divitias numerare datum est. Hinc maxima serpens
descendit Python Cirrhaeaque fluxit in arva,
unde et Thessalicae veniunt ad Pythia laurus.
Inpius hinc prolem superis inmisit Aloeus,
inseruit celsis prope se cum Pelion astris
sideribusque vias incurrens abstulit Ossa.
Hac ubi damnata fatis tellure locarunt
castra duces, cunctos belli praesaga futuri
mens agitat, summique gravem discriminis horam
adventare palam est, propius jam fata moveri.
Degeneres trepidant animi pejoraque versant ;
ad dubios pauci praesumpto robore casus
spemque metumque ferunt. Turbae sed mixtus inerti
Sextus erat, Magno proles indigna parente,
cui mox Scyllaeis exul grassatus in undis
polluit aequoreos Siculus pirata triumphos.
Qui stimulante metu fati praenoscere cursus
inpatiensque morae venturisque omnibus aeger
non tripodas Deli, non Pythia consulit antra
nec quaesisse libet, primis quid frugibus altrix
aere Jovis Dodona sonet, quis noscere fibra
fata queat, quis prodat aves, quis fulgura caeli
servet et Assyria scrutetur sidera cura,
aut siquid tacitum, sed fas erat. Ille supernis
detestanda deis saevorum arcana magorum
noverat et tristis sacris feralibus aras,
umbrarum Ditisque fidem, miseroque liquebat
scire parum superos. Vanum saevumque furorem
adjuvat ipse locus vicinaque moenia castris

Haemonidum, ficti quas nulla licentia monstri
transierit, quarum quidquid non creditur ars est.
Thessala quin etiam tellus herbasque nocentes
rupibus ingenuit sensuraque saxa canentes
arcanum ferale magos. Ibi plurima surgunt
vim factura deis, et terris hospita Colchis
legit in Haemoniis, quas non advexerat herbas.
Inpia tot populis, tot surdas gentibus aures
caelicolum dirae convertunt carmina gentis.
Una per aetherios exit vox illa recessus
verbaque ad invitum perfert cogentia numen,
quod non cura poli caelique volubilis umquam
avocat. Infandum tetigit cum sidera murmur,
tum, Babylon Persea licet secretaque Memphis
omne vetustorum solvat penetrale magorum,
abducet superos alienis Thessalis aris.
Carmine Thessalidum dura in praecordia fluxit
non fatis adductus amor, flammisque severi
inlicitis arsere senes. Nec noxia tantum
pocula proficiunt aut cum turgentia suco
frontis amaturae subducunt pignora fetae :
mens hausti nulla sanie polluta veneni
excantata perit. Quos non concordia mixti
alligat ulla tori blandaeque potentia formae,
traxerunt torti magica vertigine fili.
Cessavere vices rerum, dilataque longa
haesit nocte dies. Legi non paruit aether,
torpuit et praeceps audito carmine mundus,
axibus et rapidis inpulsos Juppiter urguens
miratur non ire polos. Nunc omnia conplent
imbribus et calido praeducunt nubila Phoebo
et tonat ignaro caelum Jove ; vocibus isdem
umentis late nebulas nimbosque solutis
excussere comis. Ventis cessantibus aequor
intumuit ; rursus vetitum sentire procellas
conticuit turbante Noto, puppemque ferentes
in ventum tumuere sinus. De rupe pependit
abscisa fixus torrens, amnisque cucurrit
non qua pronus erat. Nilum non extulit aestas ;
Maeander derexit aquas, Rhodanumque morantem
praecipitavit Arar. Summisso vertice montes
explicuere jugum ; nubes suspexit Olympus,
solibus et nullis Scythicae, cum bruma rigeret,
dimaduere nives. Inpulsam sidere Tethyn
reppulit Haemonium defenso litore carmen.
Terra quoque inmoti concussit ponderis axes
et medium vergens titubavit nisus in orbem.
Tantae molis onus percussum voce recessit
perspectumque dedit circum labentis Olympi.
Omne potens animal leti genitumque nocere
et pavet Haemonias et mortibus instruit artes.
Has avidae tigres et nobilis ira leonum
ore fovent blando ; gelidos his explicat orbes
inque pruinoso coluber distenditur arvo.
Viperei coeunt abrupto corpore nodi
humanoque cadit serpens adflata veneno.
Quis labor hic superis cantus herbasque sequendi
spernendique timor ? Cujus commercia pacti

obstrictos habuere deos ? Parere necesse est
an juvat ? ignota tantum pietate merentur
an tacitis valuere minis ? hoc juris in omnis
est illis superos, an habent haec carmina certum
imperiosa deum, qui mundum cogere, quidquid
cogitur ipse potest ? Illis et sidera primum
praecipiti deducta polo, Phoebeque serena
non aliter diris verborum obsessa venenis
palluit et nigris terrenisque ignibus arsit,
quam si fraterna prohiberet imagine tellus
insereretque suas flammis caelestibus umbras,
et patitur tantos cantu depressa labores
donec suppositas propior despumet in herbas.
   Hos scelerum ritus, haec dirae crimina gentis
effera damnarat nimiae pietatis Erictho
inque novos ritus pollutam duxerat artem.
Illi namque nefas urbis summittere tecto
aut laribus ferale caput, desertaque busta
incolit et tumulos expulsis obtinet umbris
grata deis Erebi. Coetus audire silentum,
nosse domos Stygias arcanaque Ditis operti
non superi, non vita vetat. Tenet ora profanae
foeda situ macies, caeloque ignota sereno
terribilis Stygio facies pallore gravatur
inpexis onerata comis ; si nimbus et atrae
sidera subducunt nubes, tunc Thessala nudis
egreditur bustis nocturnaque fulmina captat.
Semina fecundae segetis calcata perussit
et non letiferas spirando perdidit auras.
Nec superos orat nec cantu supplice numen
auxiliare vocat nec fibras illa litantis
novit ; funereas aris inponere flammas
gaudet et accenso rapuit quae tura sepulchro.
Omne nefas superi prima jam voce precantis
concedunt carmenque timent audire secundum.
Viventis animas et adhuc sua membra regentis
infodit busto, fatis debentibus annos
mors invita subit, perversa funera pompa
rettulit a tumulis, fugere cadavera letum.
Fumantis juvenum cineres ardentiaque ossa
e mediis rapit illa rogis ipsamque, parentes
quam tenuere, facem nigroque volantia fumo
feralis fragmenta tori vestesque fluentis
colligit in cineres et olentis membra favillas.
Ast ubi servantur saxis, quibus intimus umor
ducitur, et tracta durescunt tabe medullae
corpora, tunc omnis avide desaevit in artus
inmergitque manus oculis gaudetque gelatos
effodisse orbes et siccae pallida rodit
excrementa manus. Laqueum nodosque nocentis
ore suo rumpit, pendentia corpora carpsit
abrasitque cruces percussaque viscera nimbis
volsit et incoctas admisso sole medullas.
Insertum manibus chalybem nigramque per artus
stillantis tabi saniem virusque coactum
sustulit et nervo morsus retinente pependit.
Et quodcumque jacet nuda tellure cadaver,
ante feras volucresque sedet nec carpere membra

volt ferro manibusque suis morsusque luporum
expectat siccis raptura e faucibus artus.
Nec cessant a caede manus, si sanguine vivo
est opus, erumpat jugulo qui primus aperto,
[nec refugit caedes, vivum si sacra cruorem]
extaque funereae poscunt trepidantia mensae ;
volnere sic ventris, non qua natura vocabat,
extrahitur partus calidis ponendus in aris ;
et quotiens saevis opus est ac fortibus umbris,
ipsa facit manes : hominum mors omnis in usu est.
Illa genae florem primaevo corpore volsit,
illa comam laeva morienti abscidit ephebo.
Saepe etiam caris cognato in funere dira
Thessalis incubuit membris atque oscula figens
truncavitque caput conpressaque dentibus ora
laxavit siccoque haerentem gutture linguam
praemordens gelidis infudit murmura labris
arcanumque nefas Stygias mandavit ad umbras.
Hanc ut fama loci Pompeio prodidit, alta
nocte poli, Titan medium quo tempore ducit
sub nostra tellure diem, deserta per arva
carpit iter. Fidi scelerum suetique ministri
effractos circum tumulos ac busta vagati
conspexere procul praerupta in caute sedentem,
qua juga devexus Pharsalica porrigit Haemus.
Illa magis magicisque deis incognita verba
temptabat carmenque novos fingebat in usus.
Namque timens ne Mars alium vagus iret in orbem
Emathis et tellus tam multa caede careret,
pollutos cantu dirisque venefica sucis
conspersos vetuit transmittere bella Philippos,
tot mortes habitura suas usuraque mundi
sanguine ; caesorum truncare cadavera regum
sperat et Hesperiae cineres avertere gentis
ossaque nobilium tantosque adquirere manes.
Hic ardor solusque labor, quid corpore Magni
projecto rapiat, quos Caesaris involet artus.
Quam prior adfatur Pompei ignava propago :
"O decus Haemonidum, populis quae pandere fata
quaeque suo ventura potes devertere cursu,
te precor, ut certum liceat mihi noscere finem,
quem belli fortuna paret. Non ultima turbae
pars ego Romanae, Magni clarissima proles,
vel dominus rerum vel tanti funeris heres.
Mens dubiis perculsa pavet rursusque parata est
certos ferre metus ; hoc casibus eripe juris,
ne subiti caecique ruant. Vel numina torque
vel tu parce deis et manibus exprime verum.
Elysias resera sedes ipsamque vocatam,
quos petat e nobis, Mortem mihi coge fateri.
Non humilis labor est ; dignum, quod quaerere cures
vel tibi, quo tanti praeponderet alea fati."
Inpia laetatur vulgato nomine famae
Thessalis et contra : "Si fata minora moveres,
pronum erat, o juvenis, quos velles", inquit, "in actus
invitos praebere deos. Conceditur arti,
unam cum radiis presserunt sidera mortem,
inseruisse moras, et quamvis fecerit omnis

stella senem, medios herbis abrumpimus annos.
At simul a prima descendit origine mundi
causarum series, atque omnia fata laborant
si quicquam mutare velis, unoque sub ictu
stat genus humanum, tunc (Thessala turba fatemur)
plus Fortuna potest. Sed, si praenoscere casus
contentus, facilesque aditus multique patebunt
ad verum : tellus nobis aetherque chaosque
aequoraque et campi Rhodopeaque saxa loquentur.
Sed pronum, cum tanta novae sit copia mortis,
Emathiis unum campis attollere corpus,
ut modo defuncti tepidique cadaveris ora
plena voce sonent nec membris sole perustis
auribus incertum feralis strideat umbra."

Dixerat, et noctis geminatis arte tenebris
maestum tecta caput squalenti nube pererrat
corpora caesorum tumulis projecta negatis.
Continuo fugere lupi, fugere revolsis
unguibus inpastae volucres, dum Thessala vatem
eligit et gelidas leto scrutata medullas
pulmonis rigidi stantis sine volnere fibras
invenit et vocem defuncto in corpore quaerit.
Fata peremptorum pendent jam multa virorum,
quem superis revocasse velit. Si tollere totas
temptasset campis acies et reddere bello,
cessissent leges Erebi, monstroque potenti
extractus Stygio populus pugnasset Averno.
Electum tandem trajecto gutture corpus
ducit, et inserto laqueis feralibus unco
per scopulos miserum trahitur per saxa cadaver
victurum montisque cavi, quem tristis Erictho
damnarat sacris, alta sub rupe locatur.

Haud procul a Ditis caecis depressa cavernis
in praeceps subsedit humus, quam pallida pronis
urguet silva comis et nullo vertice caelum
suspiciens Phoebo non pervia taxus opacat.
Marcentes intus tenebrae pallensque sub antris
longa nocte situs numquam nisi carmine factum
lumen habet. Non Taenariis sic faucibus aer
sedit iners, maestum mundi confine latentis
ac nostri, quo non metuant admittere manes
Tartarei reges. Nam quamvis Thessala vates
vim faciat fatis, dubium est, quod traxerit illuc,
aspiciat Stygias, an quod descenderit, umbras.
Discolor et vario furialis cultus amictu
induitur, voltusque aperitur crine remoto
et coma vipereis substringitur horrida sertis.
Ut pavidos juvenis comites ipsumque trementem
conspicit exanimi defixum lumina voltu :
"Ponite", ait, "trepida conceptos mente timores.
Jam nova, jam vera reddetur vita figura,
ut quamvis pavidi possint audire loquentem.
Si vero Stygiosque lacus ripamque sonantem
ignibus ostendam, si me praebente videri
Eumenides possint villosaque colla colubris
Cerberus excutiens et vincti terga gigantes ?
quis timor, ignavi, metuentis cernere manes ? "

Pectora tunc primum ferventi sanguine supplet

volneribus laxata novis taboque medullas
abluit et virus large lunare ministrat.
Huc quidquid fetu genuit natura sinistro
miscetur. Non spuma canum, quibus unda timori est
viscera non lyncis, non durae nodus hyaenae
defuit et cervi pastae serpente medullae,
non puppem retinens Euro tendente rudentis
in mediis echenais aquis oculique draconum
quaeque sonant feta tepefacta sub alite saxa ;
non Arabum volucer serpens innataque rubris
aequoribus custos pretiosae vipera conchae
aut viventis adhuc Libyci membrana cerastae
aut cinis Eoa positi phoenicis in ara.
Quo postquam viles et habentis nomina pestis
contulit, infando saturatas carmine frondis
et, quibus os dirum nascentibus inspuit, herbas
addidit et quidquid mundo dedit ipsa veneni.
Tum vox Lethaeos cunctis pollentior herbis
excantare deos confundit murmura primum
dissona et humanae multum discordia linguae.
Latratus habet illa canum gemitusque luporum,
quod trepidus bubo, quod strix nocturna queruntur,
quod strident ululantque ferae, quod sibilat anguis ;
exprimit et planctus inlisae cautibus undae
silvarumque sonum fractaeque tonitrua nubis.
Tot rerum vox una fuit. Mox cetera cantu
explicat Haemonio penetratque in Tartara lingua :
"Eumenides Stygiumque nefas Poenaeque nocentum
et Chaos innumeros avidum confundere mundos
et rector terrae, quem longa in saecula torquet
mors dilata deum, Styx, et, quos nulla meretur
Thessalis, Elysios, caelum matremque perosa
Persephone nostraeque Hecates pars ultima, per quam
manibus et mihi sunt tacitae commercia linguae,
janitor et sedis laxae, qui viscera saevo
spargis nostra cani repetitaque fila sorores
tracturae tuque o flagrantis portitor undae,
jam lassate senex ad me redeuntibus umbris,
exaudite preces. Si vos satis ore nefando
pollutoque voco, si numquam haec carmina fibris
humanis jejuna cano, si pectora plena
saepe dedi, lavi calido prosecta cerebro,
si quisquis vestris caput extaque lancibus infans
inposuit victurus erat, parete precanti.
Non in Tartareo latitantem poscimus antro
adsuetamque diu tenebris, modo luce fugata
descendentem animam ; primo pallentis hiatu
haeret adhuc Orci, licet has exaudiat herbas
ad manes ventura semel. Ducis omnia nato
Pompeiana canat nostri modo militis umbra,
si bene de vobis civilia bella merentur."
Haec ubi fata caput spumantiaque ora levavit,
aspicit adstantem projecti corporis umbram
exanimis artus invisaque claustra timentem
carceris antiqui. Pavet ire in pectus apertum
visceraque et ruptas letali volnere fibras.
A miser extremum cui mortis munus inique
eripitur, non posse mori. Miratur Erictho

has fatis licuisse moras, irataque morti
verberat inmotum vivo serpente cadaver
perque cavas terrae, quas egit carmine, rimas
manibus inlatrat regnique silentia rumpit :
"Tisiphone vocisque meae secura Megaera,
non agitis saevis Erebi per inane flagellis
infelicem animam ? Jam vos ego nomine vero
eliciam Stygiasque canes in luce superna
destituam ; per busta sequar, per funera custos ;
expellam tumulis, abigam vos omnibus urnis.
Teque deis, ad quos alio procedere voltu
ficta soles, Hecate pallenti tabida forma,
ostendam faciemque Erebi mutare vetabo.
Eloquar, inmenso terrae sub pondere quae te
contineant, Hennaea, dapes, quo foedere maestum
regem noctis ames, quae te contagia passam
noluerit revocare Ceres. Tibi, pessime mundi
arbiter, inmittam ruptis Titana cavernis,
et subito feriere die. Paretis, an ille
conpellandus erit, quo numquam terra vocato
non concussa tremit, qui Gorgona cernit apertam
verberibusque suis trepidam castigat Erinyn,
indespecta tenet vobis qui Tartara, cujus
vos estis superi, Stygias qui pejerat undas ? "
Protinus astrictus caluit cruor atraque fovit
volnera et in venas extremaque membra cucurrit.
Percussae gelido trepidant sub pectore fibrae,
et nova desuetis subrepens vita medullis
miscetur morti. Tunc omnis palpitat artus,
tenduntur nervi ; nec se tellure cadaver
paulatim per membra levat terraque repulsum est
erectumque semel. Distento lumina rictu
nudantur. Nondum facies viventis in illo,
jam morientis erat ; remanet pallorque rigorque,
et stupet inlatus mundo. Sed murmure nullo
ora astricta sonant : vox illi linguaque tantum
responsura datur : "Dic", inquit Thessala, "magna,
quod jubeo, mercede mihi ; nam vera locutum
inmunem toto mundi praestabimus aevo
artibus Haemoniis ; tali tua membra sepulchro,
talibus exuram Stygio cum carmine silvis,
ut nullos cantata magos exaudiat umbra.
Sit tanti vixisse iterum, nec verba nec herbae
audebunt longae somnum tibi solvere Lethes
a me morte data. Tripodas vatesque deorum
sors obscura decet : certus discedat, ab umbris
quisquis vera petit duraeque oracula Mortis
fortis adit. Ne parce, precor : da nomina rebus,
da loca, da vocem, qua mecum fata loquantur."
Addidit et carmen quo quidquid consulit umbram
scire dedit. Maestum fletu manante cadaver :
"Tristia non equidem Parcarum stamina", dixit,
"aspexi tacitae revocatus ab aggere ripae ;
quod tamen e cunctis mihi noscere contigit umbris.
Effera Romanos agitat discordia manes
inpiaque infernam ruperunt arma quietem.
Elysias Latii sedes ac Tartara maesta
diversi liquere duces. Quid fata pararent

hi fecere palam. Tristis felicibus umbris
voltus erat ; vidi Decios natumque patremque,
lustrales bellis animas, flentemque Camillum
et Curios, Sullam de te, Fortuna, querentem ;
deplorat Libycis perituram Scipio terris
infaustam subolem ; major Carthaginis hostis
non servituri maeret Cato fata nepotis ;
solum te, consul depulsis prime tyrannis,
Brute, pias inter gaudentem vidimus umbras.
Abruptis Catilina minax fractisque catenis
exultat Mariique truces nudique Cethegi ;
vidi ego laetantis, popularia nomina, Drusos
legibus inmodicos ausosque ingentia Gracchos ;
aeternis chalybis nodis et carcere Ditis
constrictae plausere manus, camposque piorum
poscit turba nocens. Regni possessor inertis
pallentis aperit sedes, abruptaque saxa
asperat et durum vinclis adamanta, paratque
poenam victori. Refer haec solacia tecum,
o juvenis, placido manes patremque domumque
expectare sinu regnique in parte serena
Pompeis servare locum. Nec gloria parvae
sollicitet vitae : veniet quae misceat omnis
hora duces. Properate mori magnoque superbi
quamvis e parvis animo descendite bustis
et Romanorum manes calcate deorum.
Quem tumulum Nili, quem Thybridis adluat unda,
quaeritur ; et ducibus tantum de funere pugna est.
Tu fatum ne quaere tuum : cognoscere Parcae
me reticente dabunt ; tibi certior omnia vates
ipse canet Siculis genitor Pompeius in arvis,
ille quoque, incertus quo te vocet, unde repellat,
quas jubeat vitare plagas, quae sidera mundi.
Europam, miseri, Libyamque Asiamque timete :
distribuit tumulos vestris fortuna triumphis.
O miseranda domus, toto nil orbe videbis
tutius Emathia." Sic postquam fata peregit,
stat voltu maestus tacito mortemque reposcit.
Carminibus magicis opus est herbisque, cadaver
ut cadat, et nequeunt animam sibi reddere fata
consumpto jam jure semel. Tunc robore multo
extruit illa rogum ; venit defunctus ad ignes.
Accensa juvenem positum strue liquit Erictho,
tandem passa mori, sextoque ad castra parentis
it comes, et caelo lucis ducente colorem,
dum ferrent tutos intra tentoria gressus
jussa tenere diem densas nox praestitit umbras.

PH_7

Segnior Oceano quam lex aeterna vocabat,
luctificus Titan numquam magis aethera contra
egit equos cursumque polo rapiente retorsit
defectusque pati voluit raptaeque labores
lucis et attraxit nubes, non pabula flammis
sed ne Thessalico purus luceret in orbe.
At nox felicis Magno pars ultima vitae

sollicitos vana decepit imagine somnos.
Nam Pompeiani visus sibi sede theatri
innumeram effigiem Romanae cernere plebis
attollique suum laetis ad sidera nomen
vocibus et plausu cuneos certare sonantes ;
qualis erat populi facies clamorque faventis
olim cum juvenis primique aetate triumphi
post domitas gentes quas torrens ambit Hiberus,
et quaecumque fugax Sertorius inpulit arma,
Vespere pacato pura venerabilis aeque
quam currus ornante toga, plaudente senatu,
sedit adhuc Romanus eques : seu fine bonorum
anxia mens curis ad tempora laeta refugit,
sive per ambages solitas contraria visis
vaticinata quies magni tulit omina planctus,
seu vetito patrias ultra tibi cernere sedes
sic Romam Fortuna dedit. Ne rumpite somnos,
castrorum vigiles, nullas tuba verberet aures.
Crastina dira quies et imagine maesta diurna
undique funestas acies feret, undique bellum.
Unde pares somnos populi noctemque beatam ?
O felix, si te vel sic tua Roma videret.
Donassent utinam superi patriaeque tibique
unum, Magne, diem, quo fati certus uterque
extremum tanti fructum raperetis amoris.
Tu velut Ausonia vadis moriturus in urbe,
illa rati semper de te sibi conscia voti
hoc scelus haud umquam fatis haerere putavit,
sic se dilecti tumulum quoque perdere Magni.
Te mixto flesset luctu juvenisque senexque
injussusque puer ; lacerasset crine soluto
pectora femineum, ceu Bruti funere, volgus.
Nunc quoque tela licet paveant victoris iniqui,
nuntiet ipse licet Caesar tua funera, flebunt,
sed dum tura ferunt, dum laurea serta Tonanti.
O miseri, quorum gemitus edere dolorem,
qui te non pleno pariter planxere theatro.
   Vicerat astra jubar cum mixto murmure turba
castrorum fremuit fatisque trahentibus orbem
signa petit pugnae. Miseri pars maxima volgi
non totum visura diem tentoria circum
ipsa ducis queritur magnoque accensa tumultu
mortis vicinae properantis admovet horas.
Dira subit rabies ; sua quisque ac publica fata
praecipitare cupit ; segnis pavidusque vocatur
ac nimium patiens soceri Pompeius et orbis
indulgens regno, qui tot simul undique gentis
juris habere sui vellet pacemque timeret.
Nec non et reges populique queruntur Eoi
bella trahi patriaque procul tellure teneri.
Hoc placet, o superi, cum vobis vertere cuncta
propositum, nostris erroribus addere crimen ?
Cladibus inruimus nocituraque poscimus arma :
in Pompeianis votum est Pharsalia castris.
Cunctorum voces Romani maximus auctor
Tullius eloquii, cujus sub jure togaque
pacificas saevos tremuit Catilina securis,
pertulit, iratus bellis cum rostra forumque

optaret, passus tam longa silentia miles ;
Addidit invalidae robur facundia causae :
"Hoc pro tot meritis solum te, Magne, precatur
uti se Fortuna velis, proceresque tuorum
castrorum regesque tui cum supplice mundo
adfusi vinci socerum patiare rogamus.
Humani generis tam longo tempore bellum
Caesar erit ? Merito Pompeium vincere lente
gentibus indignum est a transcurrente subactis.
Quo tibi fervor abit aut quo fiducia fati ?
De superis, ingrate, times causamque senatus
credere dis dubitas ? Ipsae tua signa revellent
prosilientque acies : pudeat vicisse coactum.
Si duce te jusso, si nobis bella geruntur,
sit juris, quocumque velint, concurrere campo.
Quid mundi gladios a sanguine Caesaris arces ?
Vibrant tela manus, vix signa morantia quisquam
expectat : propera, ne te tua classica linquant.
Scire senatus avet, miles te, Magne, sequatur
an comes." Ingemuit rector sensitque deorum
esse dolos et fata suae contraria menti.
"Si placet hoc", inquit, "cunctis, si milite Magno,
non duce tempus eget, non ultra fata morabor.
Involvat populos una fortuna ruina
sitque hominum magnae lux ista novissima parti.
Testor, Roma, tamen Magnum, quo cuncta perirent,
accepisse diem. Potuit tibi volnere nullo
stare labor belli, potui sine caede subactum
captivumque ducem violatae tradere paci.
Quis furor, o caeci, scelerum ? Civilia bella
gesturi metuunt ne non cum sanguine vincant.
Abstulimus terras, exclusimus aequore toto,
ad praematuras segetum jejuna rapinas
agmina conpulimus, votumque effecimus hosti,
ut mallet sterni gladiis mortemque suorum
permiscere meis. Belli pars magna peracta est
his, quibus effectum est ne pugnam tiro paveret ;
si modo virtutis stimulis iraeque calore
signa petunt. Multos in summa pericula misit
venturi timor ipse mali. Fortissimus ille est
qui promptus metuenda pati, si comminus instent,
et differre potest. Placet haec tam prospera rerum
tradere Fortunae, gladio permittere mundi
discrimen ; pugnare ducem quam vincere malunt.
Res mihi Romanas dederas, Fortuna, regendas :
accipe majores et caeco in Marte tuere.
Pompei nec crimen erit nec gloria bellum.
Vincis apud superos votis me, Caesar, iniquis :
pugnatur. Quantum scelerum quantumque malorum
in populos lux ista feret ! Quot regna jacebunt !
Sanguine Romano quam turbidus ibit Enipeus !
Prima velim caput hoc funesti lancea belli,
si sine momento rerum partisque ruina
casurum est, feriat ; neque enim victoria Magno
laetior. Aut populis invisum hac clade peracta,
aut hodie Pompeius erit miserabile nomen.
Omne malum victi, quod sors feret ultima rerum,
omne nefas victoris erit." Sic fatur et arma

permittit populis frenosque furentibus ira
laxat et ut victus violento navita Coro
dat regimen ventis ignavumque arte relicta
puppis onus trahitur. Trepido confusa tumultu
castra fremunt, animique truces sua pectora pulsant
ictibus incertis. Multorum pallor in ore
mortis venturae faciesque simillima fato.
Advenisse diem qui fatum rebus in aevum
conderet humanis, et quaeri, Roma quid esset
illo Marte, palam est. Sua quisque pericula nescit
attonitus majore metu. Quis litora ponto
obruta, quis summis cernens in montibus aequor
aetheraque in terras dejecto sole cadentem,
tot rerum finem, timeat sibi ? non vacat ullos
pro se ferre metus : Urbi Magnoque timetur.
Nec gladiis habuere fidem, nisi cautibus asper
exarsit mucro ; tunc omnis lancea saxo
erigitur, tendunt nervis melioribus arcus,
cura fuit lectis pharetras inplere sagittis,
auget eques stimulos frenorumque artat habenas.
Si liceat superis hominum conferre labores,
non aliter Phlegra rabidos tollente gigantas
Martius incaluit Siculis incudibus ensis
et rubuit flammis iterum Neptunia cuspis,
spiculaque extenso Paean Pythone recoxit,
Pallas Gorgoneos diffudit in aegida crines,
Pallenaea Jovi mutavit fulmina Cyclops.
   Non tamen abstinuit venturos prodere casus
per varias Fortuna notas. Nam, Thessala rura
cum peterent, totus venientibus obstitit aether
[inque oculis hominum fregerunt fulmina nubes]
adversasque faces inmensoque igne columnas
et trabibus mixtis avidos typhonas aquarum
detulit atque oculos ingesto fulgure clausit ;
excussit cristas galeis capulosque solutis
perfudit gladiis ereptaque pila liquavit
aetherioque nocens fumavit sulpure ferrum.
Nec non innumero cooperta examine signa ;
vixque revolsa solo majori pondere pressum
signiferi mersere caput rorantia fletu,
usque ad Thessaliam Romana et publica signa.
Admotus superis discussa fugit ab ara
taurus et Emathios praeceps se jecit in agros,
nullaque funestis inventa est victima sacris.
(At tu quos scelerum superos, quas rite vocasti
Eumenidas, Caesar ? Stygii quae numina regni
infernumque nefas et mersos nocte furores,
inpia tam saeve gesturus bella litasti ?)
Jam dubium monstrisne deum nimione pavore
crediderint : multis concurrere visus Olympo
Pindus et abruptis mergi convallibus Haemus,
edere nocturnas belli Pharsalia voces,
ire per Ossaeam rapidus Boebeida sanguis ;
inque vicem voltus tenebris mirantur opertos
et pallere diem galeisque incumbere noctem
defunctosque patres et juncti sanguinis umbras
ante oculos volitare suos. Sed mentibus unum
hoc solamen erat, quod voti turba nefandi

conscia, quae patrum jugulos, quae pectora fratrum
sperabat, gaudet monstris, mentisque tumultis
atque omen scelerum subitos putat esse furores.
   Quid mirum populos quos lux extrema manebat
lymphato trepidasse metu, praesaga malorum
si data mens homini est ? Tyriis qui Gadibus hospes
adjacet Armeniumque bibit Romanus Araxen,
sub quocumque die, quocumque est sidere mundi,
maeret et ignorat causas animumque dolentem
corripit, Emathiis quid perdat nescius arvis.
Euganeo (si vera fides memorantibus) augur
colle sedens, Aponus terris ubi fumifer exit
atque Antenorei dispergitur unda Timavi :
"Venit summa dies, geritur res maxima", dixit,
"inpia concurrunt Pompei et Caesaris arma",
seu tonitrus ac tela Jovis praesaga notavit,
aethera seu totum discordi obsistere caelo
perspexitque polos, seu numen in aethere maestum
solis in obscuro pugnam pallore notavit.
Dissimilem certe cunctis quos explicat egit
Thessalicum natura diem : si cuncta perito
augure mens hominum caeli nova signa notasset,
spectari toto potuit Pharsalia mundo.
O summos hominum, quorum fortuna per orbem
signa dedit, quorum fatis caelum omne vacavit !
Haec et apud seras gentes populosque nepotum,
sive sua tantum venient in saecula fama,
sive aliquid magnis nostri quoque cura laboris
nominibus prodesse potest, cum bella legentur,
spesque metusque simul periturаque vota movebunt,
attonitique omnes veluti venientia fata,
non transmissa, legent, et adhuc tibi, Magne, favebunt.
   Miles, ut adverso Phoebi radiatus ab ictu
descendens totos perfudit lumine colles,
non temere inmissus campis : stetit ordine certo
infelix acies. Cornus tibi cura sinistri,
Lentule, cum prima, quae tum fuit optima bello,
et quarta legione datur. Tibi, numine pugnax
adverso Domiti, dextri frons tradita Martis ;
at medii robur belli fortissima densant
agmina, quae Cilicum terris deducta tenebat
Scipio, miles in hoc, Libyco dux primus in orbe.
At juxta fluvios et stagna undantis Enipei
Cappadocum montana cohors et largus habenae
Ponticus ibat eques. Sicci sed plurima campi
tetrarchae regesque tenent magnique tyranni
atque omnis Latio quae servit purpura ferro.
Illuc et Libye Numidas et Creta Cydonas
misit, Ityraeis cursus fuit inde sagittis,
inde truces Galli solitum prodistis in hostem,
illic pugnaces commovit Hiberia caetras.
Eripe victori gentis et sanguine mundi
fuso, Magne, semel totos consume triumphos.
   Illo forte die Caesar statione relicta
ad segetum raptus moturus signa repente
conspicit in planos hostem descendere campos
oblatumque videt votis sibi mille petitum
tempus, in extremos quo mitteret omnia casus.

Aeger quippe morae flagransque cupidine regni
coeperat exiguo tractu civilia bella
ut lentum damnare nefas. Discrimina postquam
adventare ducum supremaque proelia vidit,
casuram et fatis sensit nutare ruinam :
illa quoque in ferrum rabies promptissima paulum
languit, et casus audax spondere secundos
mens stetit in dubio, quam nec sua fata timere
nec Magni sperare sinunt. Formidine mersa
prosilit hortando melior fiducia volgo :
"O domitor mundi, rerum fortuna mearum,
miles, adest totiens optatae copia pugnae.
Nil opus est votis, jam fatum accersite ferro.
In manibus vestris, quantus sit Caesar, habetis.
Haec est illa dies mihi quam Rubiconis ad undas
promissam memini, cujus spe movimus arma,
in quam distulimus vetitos remeare triumphos ;
[haec eadem est hodie quae pignora quaeque penates
reddat et emerito faciat vos Marte colonos ;]
haec, fato quae teste probet quis justius arma
sumpserit ; haec acies victum factura nocentem est.
Si pro me patriam ferro flammisque petistis,
nunc pugnate truces gladioque exsolvite culpam :
nulla manus, belli mutato judice, pura est.
Non mihi res agitur, sed vos ut libera sitis
turba precor, gentes ut jus habeatis in omnes.
Ipse ego privatae cupidus me reddere vitae
plebeiaque toga modicum conponere civem,
omnia dum vobis liceant, nihil esse recuso :
invidia regnate mea. Nec sanguine multo
spem mundi petitis : Grais delecta juventus
gymnasiis aderit studioque ignava palaestrae
et vix arma ferens, aut mixtae dissona turbae
barbaries, non illa tubas, non agmine moto
clamorem latura suum. Civilia paucae
bella manus facient, pugnae pars magna levabit
his orbem populis Romanumque obteret hostem.
Ite per ignavas gentes famosaque regna
et primo ferri motu prosternite mundum,
sitque palam, quas tot duxit Pompeius in Urbem
curribus, unius gentes non esse triumphi.
Armeniosne movet Romana potentia cujus
sit ducis ? aut emptum minimo volt sanguine quisquam
barbarus Hesperiis Magnum praeponere rebus ?
Romanos odere omnes, dominosque gravantur,
quos novere, magis. Sed me Fortuna meorum
commisit manibus, quorum me Gallia testem
tot fecit bellis. Cujus non militis ensem
agnoscam ? Caelumque tremens cum lancea transit,
dicere non fallar quo sit vibrata lacerto.
Quod si signa ducem numquam fallentia vestrum
conspicio faciesque truces oculosque minaces,
vicistis. Videor fluvios spectare cruoris
calcatosque simul reges sparsumque senatus
corpus et inmensa populos in caede natantis.
Sed mea fata moror, qui vos in tela furentis
vocibus his teneo. Veniam date bella trahenti :
spe trepido ; haud umquam vidi tam magna daturos

tam prope me superos ; camporum limite parvo
absumus a votis. Ego sum cui Marte peracto
quae populi regesque tenent donare licebit.
Quone poli motu, quo caeli sidere verso
Thessalicae tantum, superi, permittitis orae ?
Aut merces hodie bellorum aut poena parata.
Caesareas spectate cruces, spectate catenas
et caput hoc positum rostris effusaque membra
saeptorumque nefas et clausi proelia Campi.
Cum duce Sullano gerimus civilia bella.
Vestri cura movet ; nam me secura manebit
sors quaesita manu : fodientem viscera cernet
me mea, qui nondum victor respexerit hoste.
Di, quorum curas abduxit ab aethere tellus
Romanusque labor, vincat, quicumque necesse
non putat in victos saevum destringere ferrum
quique suos cives, quod signa adversa tulerunt,
non credit fecisse nefas. Pompeius in arto
agmina vestra loco vetita virtute moveri
cum tenuit, quanto satiavit sanguine ferrum !
Vos tamen hoc oro, juvenes, ne caedere quisquam
hostis terga velit : civis qui fugerit esto.
Sed dum tela micant, non vos pietatis imago
ulla nec adversa conspecti fronte parentes
commoveant ; voltus gladio turbate verendos.
Sive quis infesto cognata in pectora ferro
ibit seu nullum violarit volnere pignus,
ignoti jugulum tamquam scelus inputet hostis.
Sternite jam vallum fossasque inplete ruina,
exeat ut plenis acies non sparsa maniplis.
Parcite ne castris : vallo tendetis in illo
unde acies peritura venit." Vix cuncta locuto
Caesare quemque suum munus trahit armaque raptim
sumpta Ceresque viris. Capiunt praesagia belli
calcatisque ruunt castris, stant ordine nullo,
arte ducis nulla, permittuntque omnia fatis.
Si totidem Magni soceros totidemque petentis
urbis regna suae funesto in Marte locasses,
non tam praecipiti ruerent in proelia cursu.
   Vidit ut hostiles in rectum exire catervas
Pompeius nullasque moras permittere bello,
sed superis placuisse diem, stat corde gelato
attonitus ; tantoque duci sic arma timere
omen erat. Premit inde metus totumque per agmen
sublimi praevectus equo : "Quem flagitat", inquit,
"vestra diem virtus, finis civilibus armis,
quem quaesistis, adest. Totas effundite vires ;
extremum ferri superest opus, unaque gentis
hora trahit. Quisquis patriam carosque penates,
qui subolem ac thalamos desertaque pignora quaerit
ense petat : medio posuit deus omnia campo.
Causa jubet melior superos sperare secundos.
Ipsi tela regent per viscera Caesaris, ipsi
Romanas sancire volent hoc sanguine leges.
Si socero dare regna meo mundumque pararent,
praecipitare meam fatis potuere senectam.
Non iratorum populis Urbique deorum est
Pompeium servare ducem. Quae vincere possent

omnia contulimus. Subiere pericula clari
sponte viri sacraque antiquus imagine miles.
Si Curios his fata darent reducesque Camillos
temporibus Deciosque caput fatale voventis,
hinc starent. Primo gentes oriente coactae
innumeraeque urbes, quantas in proelia numquam,
excivere manus. Toto simul utimur orbe.
Quidquid signiferi conprensum limite caeli
sub Noton et Borean hominum sumus, arma movemus.
Nonne superfusis collectum cornibus hostem
in medium dabimus ? Paucas victoria dextras
exigit ; at plures tantum clamore catervae
bella gerent : Caesar nostris non sufficit armis.
Credite pendentes e summis moenibus Urbis
crinibus effusis hortari in proelia matres.
Credite grandaevum vetitumque aetate senatum
arma sequi sacros pedibus prosternere canos,
atque ipsam domini metuentem occurrere Romam.
Credite, qui nunc est populus populumque futurum
permixtas adferre preces. Haec libera nasci,
haec volt turba mori. Siquis post pignora tanta
Pompeio locus est, cum prole et conjuge supplex,
imperii salva si majestate liceret,
volverer ante pedes. Magnus, nisi vincitis, exul,
ludibrium soceri, vester pudor, ultima fata
deprecor ac turpes extremi cardinis annos,
ne discam servire senex." Tam maesta locuti
voce ducis flagrant animi, Romanaque virtus
erigitur, placuitque mori, si vera timeret.
   Ergo utrimque pari procurrunt agmina motu
irarum ; metus hos regni, spes excitat illos.
Hae facient dextrae quidquid nona explicat aetas
ulla nec humanum reparet genus omnibus annis,
ut vacet a ferro. Gentes Mars iste futuras
obruet et populos aevi venientis in orbem
erepto natale feret. Tunc omne Latinum
fabula nomen erit ; Gabios Veiosque Coramque
pulvere vix tectae poterunt monstrare ruinae
Albanosque lares Laurentinosque penates,
rus vacuum, quod non habitet nisi nocte coacta
invitus questusque Numam jussisse senator.
Non aetas haec carpsit edax monimentaque rerum
putria destituit ; crimen civile videmus
tot vacuas urbes. Generis quo turba redacta est
humani ? Toto populi qui nascimur orbe,
nec muros inplere viris nec possumus agros ;
urbs nos una capit. Vincto fossore coluntur
Hesperiae segetes, stat tectis putris avitis
in nullos ruitura domus, nulloque frequentem
cive suo Romam, sed mundi faece repletam
cladis eo dedimus ne tanto in corpore bellum
jam possit civile geri. Pharsalia tanti
causa mali. Cedant, feralia nomina, Cannae
et damnata diu Romanis Allia fastis.
Tempora signavit leviorum Roma malorum,
hunc voluit nescire diem. Pro tristia fata !
Aera pestiferum tractu morbosque fluentis
insanamque famem permissasque ignibus urbes

moeniaque in praeceps laturos plena tremores
hi possunt explere viri, quos undique traxit
in miseram Fortuna necem, dum munera longi
explicat eripiens aevi populosque ducesque
constituit campis, per quos tibi, Roma, ruenti
ostendat quam magna cadas. Quo latius orbem
possedit, citius per prospera fata cucurrit.
Omne tibi bellum gentis dedit omnibus annis ;
te geminum Titan procedere vidit in axem ;
haud multum terrae spatium restabat Eoae,
ut tibi nox, tibi tota dies, tibi curreret aether
omniaque errantes stellae Romana viderent :
sed retro tua fata tulit par omnibus annis
Emathiae funesta dies. Hac luce cruenta
effectum ut Latios non horreat India fasces,
nec vetitos errare Dahas in moenia ducat
Sarmaticumque premat succinctus consul aratrum,
quod semper saevas debet tibi Parthia poenas,
quod fugiens civile nefas redituraque numquam
Libertas ultra Tigrim Rhenumque recessit
ac totiens nobis jugulo quaesita vagatur,
Germanum Scythicumque bonum, nec respicit ultra
Ausoniam ; vellem, populis incognita nostris :
volturis ut primum laevo fundata volatu
Romulus infami conplevit moenia luco,
usque ad Thessalicas servisses, Roma, ruinas.
De Brutis, Fortuna, queror. Quid tempora legum
egimus aut annos a consule nomen habentis ?
Felices Arabes Medique Eoaque tellus,
quam sub perpetuis tenuerunt fata tyrannis.
Ex populis qui regna ferunt sors ultima nostra est,
quos servire pudet. Sunt nobis nulla profecto
numina ; cum caeco rapiantur saecula casu,
mentimur regnare Jovem. Spectabit ab alto
aethere Thessalicas, teneat cum fulmina, caedes !
Scilicet ipse petet Pholoen, petet ignibus Oeten
inmeritaeque nemus Rhodopes pinusque Mimantis :
Cassius hoc potius feriet caput ! Astra Thyestae
intulit et subitis damnavit noctibus Argos :
tot similis fratrum gladios patrumque gerenti
Thessaliae dabit ille diem ? Mortalia nulli
sunt curata deo. Cladis tamen hujus habemus
vindictam quantam terris dare numina fas est.
Bella pares superis facient civilia divos
fulminibus manes radiisque ornabit et astris
inque deum templis jurabit Roma per umbras.
   Ut rapido cursu fati suprema morantem
consumpsere locum, parva tellure dirempti
[quo sua pila cadant aut quam sibi fata minentur.]
inde manum, spectant : tempus, quo noscere possent
facturi quae monstra forent : videre parentum
frontibus adversis fraternaque comminus arma,
nec libuit mutare locum. Tamen omnia torpor
pectora constrinxit, gelidusque in viscera sanguis
percussa pietate coit, totaeque cohortes
pila parata diu tensis tenuere lacertis.
Di tibi non mortem quae cunctis poena paratur,
sed sensum post fata tuae dent, Crastine, morti,

cujus torta manu commisit lancea bellum
primaque Thessaliam Romano sanguine tinxit.
O praeceps rabies ! Cum Caesar tela teneret,
inventa est prior ulla manus ! Tum stridulus aer
elisus lituis conceptaque classica cornu,
tunc ausae dare signa tubae, tunc aethera tendit
extremique fragor convexa inrumpit Olympi,
unde procul nubes, quo nulla tonitrua durant.
Excepit resonis clamorem vallibus Haemus
Peliacisque dedit rursus geminare cavernis ;
Pindus agit fremitus Pangaeaque saxa resultant,
Oetaeaeque gemunt rupes, vocesque furoris
expavere sui tota tellure relatas.
Spargitur innumerum diversis missile votis :
volnera pars optat, pars terrae figere tela
ac puras servare manus. Rapit omnia casus
atque incerta facit, quos volt, Fortuna nocentes.
Tunc et Ityraei Medique Arabesque soluti,
arcu turba minax, nusquam rexere sagittas,
sed petitur solus qui campis inminet aer ;
inde cadunt mortes. Sceleris sed crimine nullo
externum maculant chalybem : stetit omne coactum
circa pila nefas. Ferro subtexitur aether
noxque super campos telis conserta pependit.
Sed quota pars cladis jaculis ferroque volanti
exacta est ? Odiis solus civilibus ensis
sufficit, et dextras Romana in viscera ducit.
Pompei densis acies stipata catervis
junxerat in seriem nexis umbonibus arma
vixque habitura locum dextras ac tela movendi
constiterat gladiosque suos conpressa timebat.
Praecipiti cursu vaesanum Caesaris agmen
in densos agitur cuneos, perque arma, per hostem
quaerit iter. Qua torta graves lorica catenas
opponit tutoque latet sub tegmine pectus,
hac quoque perventum est ad viscera totque per arma
extremum est quod quisque ferit. Civilia bella
una acies patitur, gerit altera ; frigidus inde
stat gladius, calet omne nocens a Caesare ferrum.
Nec Fortuna diu rerum tot pondera vertens
abstulit ingentis fato torrente ruinas.
   Ut primum toto diduxit cornua campo
Pompeianus eques bellique per ultima fudit,
sparsa per extremos levis armatura maniplos
insequitur saevasque manus inmittit in hostem.
Illic quaeque suo miscet gens proelia telo
Romanus cunctis petitur cruor ; inde sagittae,
inde faces et saxa volant spatioque solutae
aeris et calido liquefactae pondere glandes.
Cum Caesar, metuens ne frons sibi prima labaret
incursu, tenet obliquas post signa cohortes
inque latus belli, qua se vagus hostis agebat,
emittit subitum non motis cornibus agmen.
Inmemores pugnae nulloque pudore timendi
praecipites, fecere palam, civilia bella
non bene barbaricis umquam commissa catervis.
Ut primum sonipes transfixus pectora ferro
in caput effusi calcavit membra regentis,

omnis eques cessit campis, glomerataque nubes
in sua conversis praeceps ruit agmina frenis.
Perdidit inde modum caedes ac nulla secuta est
pugna ; sed hinc jugulis, hinc ferro bella geruntur ;
nec valet haec acies tantum prosternere quantum
inde perire potest. Utinam, Pharsalia, campis
sufficiat cruor iste tuis quem barbara fundunt
pectora ; non alio mutentur sanguine fontes,
hic numerus totos tibi vestiat ossibus agros.
Aut si Romano conpleri sanguine mavis,
istis parce, precor ; vivant Galataeque Syrique,
Cappadoces Gallique extremique orbis Hiberi,
Armenii, Cilices ; nam post civilia bella
hic populus Romanus erit. Semel ortus in omnis
it timor, et fatis datus est pro Caesare cursus.
   Ventum erat ad robur Magni mediasque catervas :
quod totos errore vago perfuderat agros
constitit hic bellum fortunaque Caesaris haesit.
Non illic regum auxiliis collecta juventus
bella gerit ferrumque manus movere rogatae :
ille locus fratres habuit, locus ille parentis.
Hic furor, hic rabies, hic sunt tua crimina, Caesar.
Hanc fuge, mens, partem belli tenebrisque relinque,
nullaque tantorum discat me vate malorum,
quam multum bellis liceat civilibus, aetas.
A potius pereant lacrimae pereantque querellae :
quidquid in hac acie gessisti, Roma, tacebo.
Hic Caesar, rabies populis stimulusque furorum,
ne qua parte sui pereat scelus, agmina circum
it vagus atque ignes animis flagrantibus addit ;
inspicit et gladios qui toti sanguine manent,
qui niteant primo tantum mucrone cruenti,
quae presso tremat ense manus, quis languida tela,
quis contenta ferat, quis praestet bella jubenti,
quem pugnare juvet, quis voltum cive perempto
mutet ; obit latis projecta cadavera campis ;
volnera multorum totum fusura cruorem
opposita premit ipse manu. Quacumque vagatur,
sanguineum veluti quatiens Bellona flagellum
Bistonas aut Mavors agitans, si verbere saevo
Palladia stimulet turbatos aegide currus,
nox ingens scelerum est ; caedes oriuntur, et instar
inmensae vocis gemitus et pondere lapsi
pectoris arma sonant confractique ensibus enses.
Ipse manu subicit gladios ac tela ministrat
adversosque jubet ferro confundere voltus.
Promovet ipse acies, inpellit terga suorum,
verbere conversae cessantis excitat hastae.
in plebem vetat ire manus monstratque senatum ;
scit, cruor imperii qui sit, quae viscera rerum,
unde petat Romam, libertas ultima mundi
quo steterit ferienda loco. Permixta secundo
ordine nobilitas venerandaque corpora ferro
urguentur ; caedunt Lepidos caeduntque Metellos
Corvinosque simul Torquataque nomina, rerum
saepe duces summosque hominum te, Magne, remoto.
Illic plebeia contectus casside voltus
ignotusque hosti, quod ferrum, Brute, tenebas ?

O decus imperii, spes o suprema senatus,
extremum tanti generis per saecula nomen,
ne rue per medios nimium temerarius hostis,
nec tibi fatales admoveris ante Philippos,
Thessalia periture tua. Nil proficis istic
Caesaris intentus jugulo : nondum attigit arcem
juris et humani columen quo cuncta premuntur
egressus meruit fatis tam nobile letum.
Vivat et, ut Bruti procumbat victima, regnet.

Hic patriae perit omne decus, jacet aggere magno
patricium campis non mixta plebe cadaver.
Mors tamen eminuit clarorum in strage virorum
pugnacis Domiti, quem clades fata per omnis
ducebant : nusquam Magni fortuna sine illo
succubuit. Victus totiens a Caesare salva
libertate perit, tunc mille in volnera laetus
labitur ac venia gaudet caruisse secunda.
Viderat in crasso versantem sanguine membra
Caesar et increpitans : "Jam Magni deseris arma,
successor Domiti ; sine te jam bella geruntur."
Dixerat ; ast illi suffecit pectora pulsans
spiritus in vocem morientiaque ora resolvit :
"Non te funesta scelerum mercede potitum,
sed dubium fati, Caesar, generoque minorem
aspiciens Stygias Magno duce liber ad umbras
et securus eo ; te saevo Marte subactum
Pompeioque gravis poenas nobisque daturum,
cum moriar, sperare licet." Non plura locutum
vita fugit, densaeque oculos vertere tenebrae.

Inpendisse pudet lacrimas in funere mundi
mortibus innumeris ac singula fata sequentem
quaerere, letiferum per cujus viscera volnus
exierit, quis fusa solo vitalia calcet,
ore quis adverso demissum faucibus ensem
expulerit moriens anima, quis corruat ictu ;
quis steterit dum membra cadunt, qui pectore tela
transmittant, aut quos campis adfixerit hasta,
quis cruor emissis perruperit aera venis
inque hostis cadat arma sui, quis pectora fratris
caedat et, ut notum possit spoliare cadaver,
abscisum longe mittat caput, ora parentis
quis laceret nimiaque probet spectantibus ira,
quem jugulat non esse patrem. Mors nulla querella
digna sua est, nullosque hominum lugere vacamus.
Non istas habuit pugnae Pharsalia partes
quas aliae clades : illic per fata virorum,
per populos hic Roma perit ; quod militis illic
mors hic gentis erat ; sanguis ibi fluxit Achaeus,
Ponticus, Assyrius ; cunctos haerere cruores
Romanus campisque vetat consistere torrens.
Majus ab hac acie, quam quod sua saecula ferrent,
volnus habent populi ; plus est quam vita salusque
quod perit : in totum mundi prosternimur aevum.
Vincitur his gladiis omnis quae serviet aetas.
Proxima quid suboles aut quid meruere nepotes
in regnum nasci ? Pavide num gessimus arma
teximus aut jugulos ? Alieni poena timoris
in nostra cervice sedet. Post proelia natis

si dominum, Fortuna, dabas, et bella dedisses.
Jam Magnus transisse deos Romanaque fata
senserat infelix, tota vix clade coactus
fortunam damnare suam. Stetit aggere campi,
eminus unde omnis sparsas per Thessala rura
aspiceret clades, quae bello obstante latebant.
Tot telis sua fata peti, tot corpora fusa
ac se tam multo pereuntem sanguine vidit.
Nec, sicut mos est miseris, trahere omnia secum
mersa juvat gentesque suae miscere ruinae ;
ut Latiae post se vivat pars maxima turbae,
sustinuit dignos etiamnunc credere votis
caelicolas volvitque sui solacia casus.
"Parcite", ait, "superi, cunctas prosternere gentes ;
stante potest mundo Romaque superstite Magnus
esse miser. Si plura juvant mea volnera, conjunx
est mihi, sunt nati ; dedimus tot pignora fatis.
Civiline parum est bello, si meque meosque
obruit ? exiguae clades sumus orbe remoto ?
Omnia quid laceras ? quid perdere cuncta laboras ?
Jam nihil est, Fortuna, meum." Sic fatur et arma
signaque et adflictas omni jam parte catervas
circumit et revocat matura in fata ruentis
seque negat tanti. Nec derat robur in enses
ire duci juguloque pati vel pectore letum ;
sed timuit, strato miles ne corpore Magni
non fugeret supraque ducem procumberet orbis,
Caesaris aut oculis voluit subducere mortem,
nequiquam, infelix : socero spectare volenti
praestandum est ubicumque caput. Sed tu quoque, conjunx,
causa fugae voltusque tui fatisque negatum
te praesente mori. Tum Magnum concitus aufert
a bello sonipes non tergo tela paventem
ingentisque animos extrema in fata ferentem.
Non gemitus, non fletus erat salvaque verendus
majestate dolor qualem te, Magne, decebat
Romanis praestare malis. Non inpare voltu
aspicis Emathiam, nec te videre superbum
prospera bellorum nec fractum adversa videbunt ;
quamque fuit laeto per tres infida triumphos
tam misero Fortuna minor. Jam pondere fati
deposito securus abis ; nunc tempora laeta
respexisse vacat ; spes numquam inplenda recessit ;
quid fueris nunc scire licet. Fuge proelia dira
ac testare deos, nullum qui perstet in armis
jam tibi, Magne, mori. Ceu flebilis Africa damnis
et ceu Munda nocens Pharioque a gurgite clades,
sic et Thessalicae post te pars maxima pugnae.
Non jam Pompei nomen populare per orbem
nec studium belli, sed par quod semper habemus
libertas et Caesar erit, teque inde fugato
ostendit moriens sibi se pugnasse senatus.
Nonne juvat pulsum bellis cessisse nec istud
perspectasse nefas ? Spumantes caede catervas
respice, turbatos incursu sanguinis amnes,
et soceri miserere tui. Quo pectore Romam
intrabit factus campis felicior istis ?
Quidquid in ignotis solus regionibus exul,

quidquid sub Phario positus patiere tyranno,
crede deis, longo fatorum crede favori :
vincere pejus erat. Prohibe lamenta sonare,
flere veta populos, lacrimas luctusque remitte.
Tam mala Pompei quam prospera mundus adoret.
Aspice securus voltu non supplice reges,
aspice possessas urbes donataque regna,
Aegypton Libyamque, et terras elige morti.
Vidit prima tuae testis Larisa ruinae
nobile nec victum fatis caput. Omnibus illa
civibus effudit totas per moenia vires
obvia ceu laeto : promittunt munera flentes,
pandunt templa, domos, socios se cladibus optant.
Scilicet inmenso superest ex nomine multum,
teque minor solo cunctas inpellere gentes
rursus in arma potes rursusque in fata redire.
Sed "Quid opus victo populis aut urbibus ? ", inquit,
"victori praestate fidem". Tu, Caesar, in alto
caedis adhuc cumulo patriae per viscera vadis,
at tibi jam populos donat gener. Avehit inde
Pompeium sonipes ; gemitus lacrimaeque secuntur
plurimaque in saevos populi convicia divos.
Nunc tibi vera fides quaesiti, Magne, favoris
contigit ac fructus : felix se nescit amari.
Caesar, ut Hesperio vidit satis arva natare
sanguine, parcendum ferro manibusque suorum
jam ratus ut viles animas perituraque frustra
agmina permisit vitae. Sed castra fugatos
ne revocent pellatque quies nocturna pavorem,
protinus hostili statuit succedere vallo,
dum fortuna calet, dum conficit omnia terror,
non veritus, grave ne fessis aut Marte subactis
hoc foret imperium. Non magno hortamine miles
in praedam ducendus erat. "Victoria nobis
plena, viri ; " dixit, "superest pro sanguine merces,
quam monstrare meum est ; neque enim donare vocabo,
quod sibi quisque dabit. Cunctis en plena metallis
castra patent ; raptum Hesperiis e gentibus aurum
hic jacet Eoasque premunt tentoria gazas.
Tot regum fortuna simul Magnique coacta
expectat dominos ; propera praecedere, miles,
quos sequeris ; quascumque tuas Pharsalia fecit,
a victis rapiuntur opes." Sic milite jusso
[inpulit amentes aurique cupidine caecos]
ire super gladios supraque cadavera patrum
et caesos calcare duces, quae fossa, quis agger
sustineat pretium belli scelerumque petentis ?
Scire ruunt quanta fuerint mercede nocentes.
Invenere quidem spoliato plurima mundo
bellorum in sumptus congestae pondera massae ;
sed non inplevit cupientis omnia mentes.
Quidquid fodit Hiber, quidquid Tagus expulit auri
quod legit dives summis Arimaspus harenis,
ut rapiant, parvo scelus hoc venisse putabunt :
cum sibi Tarpeias victor desponderit arces,
cum spe Romanae promiserit omnia praedae,
decipitur quod castra rapit. Capit inpia plebes
caespite patricio somnos, caesumque cubile

regibus infandus miles premit, inque parentum
inque toris fratrum posuerunt membra nocentes ;
quos agitat vaesana quies somnique furentes :
Thessalicam miseris versant in pectore pugnam.
Invigilat cunctis saevum scelus, armaque tota
mente agitant, capuloque manus absente moventur.
Ingemuisse putem campos, terramque nocentem
inspirasse animas, infectumque aera totum
manibus et superam Stygia formidine noctem.
Exigit a meritis tristes victoria poenas,
sibilaque et flammas infert sopor. Umbra perempti
civis adest, sua quemque premit terroris imago :
ille senum voltus, juvenum videt ille figuras,
hunc agitant totis fraterna cadavera somnis,
pectore in hoc pater est ; omnes in Caesare manes.
Haud alios nondum Scythica purgatus in ara
Eumenidum vidit voltus Pelopeus Orestes,
nec magis attonitos animi sensere tumultus,
cum fureret, Pentheus aut, cum desisset, Agave.
Hunc omnes gladii, quos aut Pharsalia vidit
aut ultrix visura dies stringente senatu,
illa nocte premunt, hunc infera monstra flagellant.
Et quantum poenae misero mens conscia donat,
quod Styga, quod manes ingestaque Tartara somnis
Pompeio vivente videt ! Tamen omnia passo,
postquam clara dies Pharsalica damna retexit,
nulla loci facies revocat feralibus arvis
haerentis oculos. Cernit propulsa cruore
flumina et excelsos cumulis aequantia colles
corpora, sidentis in tabem spectat acervos
et Magni numerat populos, epulisque paratur
ille locus voltus ex quo faciesque jacentum
agnoscat. Juvat Emathiam non cernere terram
et lustrare oculis campos sub clade latentes.
[Fortunam superosque suos in sanguine cernit.]
Ac ne laeta furens scelerum spectacula perdat,
invidet igne rogi miseris caeloque nocenti
ingerit Emathiam. Non illum Poenus humator
consulis et Libyca succensae lampade Cannae
conpellunt, hominum ritus ut servet in hoste,
sed meminit nondum satiata caedibus ira,
cives esse suos. Petimus non singula busta
discretosque rogos : unum da gentibus ignem,
non interpositis urantur corpora flammis ;
aut generi si poena juvat, nemus extrue Pindi,
erige congestas Oetaeo robore silvas,
Thessalicam videat Pompeius ab aequore flammam.
Nil agis hac ira : tabesne cadavera solvat
an rogus haud refert ; placido natura receptat
cuncta sinu finemque sui sibi corpora debent.
Hos, Caesar, populos si nunc non usserit ignis,
uret cum terris, uret cum gurgite ponti ;
communis mundo superest rogus ossibus astra
mixturus. Quocumque tuam fortuna vocabit
hae quoque sunt animae : non altius ibis in auras,
non meliore loco Stygia sub nocte jacebis.
Libera fortunae mors est ; capit omnia tellus
quae genuit ; caelo tegitur qui non habet urnam.

[Tu cui dant poenas inhumato funere gentes,
quid fugis hanc cladem ? quid olentis deseris agros ?
has trahe, Caesar, aquas ; hoc, si potes, utere caelo.]
Sed tibi tabentes populi Pharsalica rura
eripiunt camposque tenent victore fugato.
Non solum Haemonii funesta ad pabula belli
Bistonii venere lupi, tabemque cruentae
caedis odorati Pholoen liquere leones.
Tunc ursae latebras, obscaeni tecta domosque
deseruere canes et quidquid nare sagaci
aera non sanum motumque cadavere sentit.
Jamque diu volucres civilia castra secutae
conveniunt. Vos quae Nilo mutare soletis
Threicias hiemes, ad mollem serius Austrum
istis aves. Numquam tanto se volture caelum
induit aut plures presserunt aera pinnae,
omne nemus misit volucres omnisque cruenta
alite sanguineis stillavit roribus arbor.
Saepe super voltus victoris et inpia signa
aut cruor aut alto defluxit ab aethere tabes,
membraque dejecit jam lassis unguibus ales.
Sic quoque non omnis populus pervenit ad ossa
inque feras discerptus abit ; non intima curant
viscera nec totas avidae sorbere medullas :
degustant artus. Latiae pars maxima turbae
fastidita jacet, quam sol nimbique diesque
longior Emathiis resolutam miscuit arvis.
Thessalia infelix, quo tantum crimine, tellus,
laesisti superos, ut te tot mortibus unam,
tot scelerum fatis premerent ? Quod sufficit aevum
inmemor ut donet belli tibi damna vetustas ?
Quae seges infecta surget non decolor herba ?
Quo non Romanos violabis vomere manes ?
Ante novae venient acies, scelerique secundo
praestabis nondum siccos hoc sanguine campos.
Omnia majorum vertamus busta licebit
et stantis tumulos et qui radice vetusta
effudere suas victis conpagibus urnas :
plus cinerum Haemoniae sulcis telluris aratur,
pluraque ruricolis feriuntur dentibus ossa.
Nullus ab Emathio religasset litore funem
navita, nec terram quisquam movisset arator,
Romani bustum populi, fugerentque coloni
umbrarum campos, gregibus dumeta carerent,
nullusque auderet pecori permittere pastor
vellere surgentem de nostris ossibus herbam,
ac velut inpatiens hominum vel solis iniqui
limite vel glacie nuda atque ignota jaceres,
si non prima nefas belli, sed sola tulisses.
O superi, liceat terras odisse nocentis.
Quid totum premitis, quid totum absolvitis orbem ?
Hesperiae clades et flebilis unda Pachyni
et Mutina et Leucas puros fecere Philippos.

PH_8

Jam super Herculeas fauces nemorosaque Tempe
Haemoniae deserta petens dispendia silvae,
cornipedem exhaustum cursu stimulisque negantem
Magnus agens, incerta fugae vestigia turbat
inplicitasque errore vias. Pavet ille fragorem
motorum ventis nemorum, comitumque suorum
qui post terga redit trepidum laterique timentem
exanimat. Quamvis summo de culmine lapsus,
nondum vile sui pretium scit sanguinis esse
seque, memor fati, tantae mercedis habere
credit adhuc jugulum quantam pro Caesaris ipse
avolsa cervice daret. Deserta sequentem
non patitur tutis fatum celare latebris
clara viri facies. Multi, Pharsalica castra
cum peterent nondum fama prodente ruinas,
occursu stupuere ducis, vertigine rerum
attoniti ; cladisque suae vix ipse fidelis
auctor erat. Gravis est Magno quicumque malorum
testis adest. Cunctis ignotus gentibus esse
mallet et obscuro tutus transire per urbes
nomine ; sed poenas longi Fortuna favoris
exigit a misero, quae tanto pondere famae
res premit adversas fatisque prioribus urguet.
Nunc festinatos nimium sibi sentit honores
actaque lauriferae damnat Sullana juventae ;
nunc et Corycias classes et Pontica signa
dejectum meminisse piget. Sic longius aevum
destruit ingentis animos et vita superstes
imperio. Nisi summa dies cum fine bonorum
adfuit et celeri praevertit tristia leto,
dedecori est fortuna prior. Quisquamne secundis
tradere se fatis audet nisi morte parata ?

Litora contigerat per quae Peneius amnis
Emathia jam clade rubens exibat in aequor.
Inde ratis trepidum, ventis ac fluctibus inpar,
flumineis vix tuta vadis, evexit in altum :
cujus adhuc remis quatitur Corcyra sinusque
Leucadii, Cilicum dominus terraeque Liburnae,
exiguam vector pavidus correpsit in alnum.
Conscia curarum secretae in litora Lesbi
flectere vela jubet, qua tunc tellure latebas
maestior, in mediis quam si, Cornelia, campis
Emathiae stares. Tristis praesagia curas
exagitant, trepida quatitur formidine somnus,
Thessaliam nox omnis habet ; tenebrisque remotis
rupis in abruptae scopulos extremaque curris
litora ; prospiciens fluctus, nutantia longe
semper prima vides venientis vela carinae,
quaerere nec quicquam de fato conjugis audes.
En ratis, ad vestros quae tendit carbasa portus !
Quid ferat ignoras ; sed nunc tibi summa pavoris,
nuntius armorum tristis rumorque sinister,
victus adest conjunx. Quid perdis tempora luctus ?
Cum possis jam flere, times ! Tum puppe propinqua
prosiluit crimenque deum crudele notavit,
deformem pallore ducem voltusque prementem
canitiem atque atro squalentis pulvere vestes.
Obvia nox miserae caelum lucemque tenebris

abstulit atque animam clausit dolor ; omnia nervis
membra relicta labant, riguerunt corda, diuque
spe mortis decepta jacet. Jam fune ligato
litoribus lustrat vacuas Pompeius harenas.
Quem postquam propius famulae videre fideles,
non ultra gemitus tacitos incessere fatum
permisere sibi, frustraque attollere terra
semianimem conantur eram ; quam pectore Magnus
ambit et astrictos refovet conplexibus artus.
Coeperat in summum revocato sanguine corpus
Pompei sentire manus maestamque mariti
posse pati faciem ; prohibet succumbere fatis
Magnus et inmodicos castigat voce dolores :
"Nobile cur robur fortunae volnere primo
femina tantorum titulis insignis avorum
frangis ? Habes aditum mansurae in saecula famae :
laudis in hoc sexu non legum jura nec arma,
unica materia est conjunx miser. Erige mentem,
et tua cum fatis pietas decertet, et ipsum
quod sum victus ama ; nunc sum tibi gloria major,
a me quod fasces et quod pia turba senatus
tantaque discessit regum manus. Incipe Magnum
sola sequi. Deformis adhuc vivente marito
summus et augeri vetitus dolor : ultima debet
esse fides lugere virum. Tu nulla tulisti
bello damna meo : vivit post proelia Magnus
sed fortuna perit. Quod defles, illud amasti."
   Vocibus his correpta viri vix aegra levavit
membra solo, talis gemitu rumpente querellas :
"O utinam in thalamos invisi Caesaris issem
infelix conjunx et nulli laeta marito !
Bis nocui mundo ; me pronuba ducit Erinys
Crassorumque umbrae, devotaque manibus illis
Assyrios in castra tuli civilia casus,
praecipitesque dedi populos cunctosque fugavi
a causa meliore deos. O maxime conjunx,
o thalamis indigne meis, hoc juris habebat
in tantum fortuna caput ! Cur inpia nupsi,
si miserum factura fui ? Nunc accipe poenas,
sed quas sponte luam. Quo sit tibi mollius aequor,
certa fides regum totusque paratior orbis,
sparge mari comitem. Mallem felicibus armis
dependisse caput ; nunc clades denique lustra,
Magne, tuas. Ubicumque jaces, civilibus armis
nostros ulta toros, ades huc atque exige poenas,
Julia crudelis, placataque paelice caesa
Magno parce tuo." Sic fata iterumque refusa
conjugis in gremium, cunctorum lumina solvit
in lacrimas. Duri flectuntur pectora Magni,
siccaque Thessaliae confudit lumina Lesbos.
   Tunc Mytilenaeum pleno jam litore volgus
adfatur Magnum : "Si maxima gloria nobis
semper erit tanti pignus servasse mariti,
tu quoque devotos sacro tibi foedere muros,
oramus sociosque lares dignere vel una
nocte tua : fac, Magne, locum, quem cuncta revisant
saecula, quem veniens hospes Romanus adoret.
Nulla tibi subeunda magis sunt moenia victo :

omnia victoris possunt sperare favorem,
haec jam crimen habent. Quid, quod jacet insula ponto ?
Caesar eget ratibus : procerum pars magna coibit
certa loci ; noto reparandum est litore fatum.
Accipe templorum cultus aurumque deorum ;
accipe, si terris, si puppibus ista juventus
aptior est ; tota, quantum valet, utere Lesbo.
Hoc solum crimen meritae bene detrahe terrae,
ne nostram videare fidem felixque secutus
et damnasse miser." Tali pietate virorum
laetus in adversis et mundi nomine gaudens
esse fidem : "Nullum toto mihi", dixit, "in orbe
gratius esse solum non parvo pignore vobis
ostendi ; tenuit nostros hac obside Lesbos
adfectus ; hic sacra domus carique penates,
hic mihi Roma fuit. Non ulla in litora puppem
ante dedi fugiens, saevi cum Caesaris iram
jam scirem meritam servata conjuge Lesbon,
non veritus tantam veniae committere vobis
materiam. Sed jam satis est fecisse nocentis.
Fata mihi totum mea sunt agitanda per orbem.
Heu nimium felix aeterno nomine Lesbos,
sive doces populos regesque admittere Magnum,
seu praestas mihi sola fidem. Nam quaerere certum
fas quibus in terris, ubi sit scelus. Accipe, numen,
si quod adhuc mecum es, votorum extrema meorum :
da similis Lesbo populos, qui Marte subactum
non intrare suos infesto Caesare portus,
non exire vetent." Dixit maestamque carinae
inposuit comitem. Cunctos mutare putares
tellurem patriaeque solum : sic litore toto
plangitur, infestae tenduntur in aethera dextrae ;
Pompeiumque minus, cujus fortuna dolorem
moverat, ast illam, quam toto tempore belli
ut civem videre suam, discedere cernens
ingemuit populus ; quam vix, si castra mariti
victoris peteret, siccis dimittere matres
jam poterant oculis : tanto devinxit amore
hos pudor, hos probitas castique modestia voltus,
quod summissa animis, nulli gravis hospita turbae
stantis adhuc fati vixit quasi conjuge victo.
   Jam pelago medios Titan demissus ad ignes
nec quibus abscondit nec si quibus exerit orbem
totus erat. Vigiles Pompei pectore curae
nunc socias adeunt Romani foederis urbes
et varias regum mentes, nunc invia mundi
arva super nimios soles Austrumque jacentis.
Saepe labor maestus curarum odiumque futuri
projecit fessos incerti pectoris aestus,
rectoremque ratis de cunctis consulit astris,
unde notet terras, quae sit mensura secandi
aequoris in caelo, Syriam quo sidere servet,
aut quotus in Plaustro Libyam bene derigat ignis.
Doctus ad haec fatur taciti servator Olympi :
"Signifero quaecumque fluunt labentia caelo,
numquam stante polo miseros fallentia nautas,
sidera non sequimur ; sed qui non mergitur undis
axis inocciduus gemina clarissimus Arcto,

ille regit puppes. Hic cum mihi semper in altum
surget et instabit summis minor Ursa ceruchis,
Bosporon et Scythiae curvantem litora Pontum
spectamus. Quidquid descendet ab arbore summa
Arctophylax propiorque mari Cynosura feretur,
in Syriae portus tendit ratis. Inde Canopos
excipit, Australi caelo contenta vagari,
stella timens Borean ; illa quoque perge sinistra
trans Pharon, in medio tanget ratis aequore Syrtim.
Sed quo vela dari, quo nunc pede carbasa tendi
nostra jubes ? " Dubio contra cui pectore Magnus
"Hoc solum toto", respondit, "in aequore serva,
ut sit ab Emathiis semper tua longius oris
puppis et Hesperiam pelago caeloque relinquas ;
cetera da ventis. Comitem pignusque recepi
depositum : tum certus eram quae litora vellem,
nunc portum fortuna dabit". Sic fatur ; at ille
justo vela modo pendentia cornibus aequis
torsit et in laevum puppim dedit, utque secaret,
quas Asinae cautes et quas Chios asperat undas
hos dedit in proram, tenet hos in puppe rudentes.
Aequora senserunt motus aliterque secante
jam pelagus rostro nec idem spectante carina
mutavere sonum. Non sic moderator equorum,
dexteriore rota laevum cum circumit axem,
cogit inoffensae currus accedere metae.
   Ostendit terras Titan et sidera texit.
Sparsus ab Emathia fugit quicumque procella,
adsequitur Magnum, primusque a litore Lesbi
occurrit natus, procerum mox turba fidelis ;
nam neque dejecto fatis acieque fugato
abstulerat Magno reges fortuna ministros ;
terrarum dominos et sceptra Eoa tenentis
exul habet comites. Jubet ire in devia mundi
Dejotarum, qui sparsa ducis vestigia legit.
"Quando", ait, "Emathiis amissus cladibus orbis,
qua Romanus erat, superest, fidissime regum,
Eoam temptare fidem populosque bibentis
Euphraten et adhuc securum a Caesare Tigrim.
Ne pigeat Magno quaerentem fata remotas
Medorum penetrare domos Scythicosque recessus
et totum mutare diem, vocesque superbo
Arsacidae perferre meas : "Si foedera nobis
prisca manent mihi per Latium jurata Tonantem,
per vestros astricta magos, inplete pharetras
Armeniosque arcus Geticis intendite nervis ;
si vos, o Parthi, peterem cum Caspia claustra
et sequerer duros aeterni Martis Alanos,
passus Achaemeniis late decurrere campis
in tutam trepidos numquam Babylona coegi :
arva super Cyri Chaldaeique ultima regni,
qua rapidus Ganges et qua Nysaeus Hydaspes
accedunt pelago, Phoebi surgentis ab igne
jam propior quam Persis eram ; tamen omnia vincens
sustinui nostris vos tantum desse triumphis,
solusque e numero regum telluris Eoae
ex aequo me Parthus adit. Nec munere Magni
stant semel Arsacidae. Quis enim post volnera cladis

Assyriae justas Latii conpescuit iras ?
Tot meritis obstricta meis nunc Parthia ruptis
excedat claustris vetitam per saecula ripam
Zeugmaque Pellaeum. Pompeio vincite, Parthi,
vinci Roma volet." Regem parere jubenti
ardua non piguit, positisque insignibus aulae
egreditur famulo raptos indutus amictus.
In dubiis tutum est inopem simulare tyranno ;
quanto igitur mundi dominis securius aevum
verus pauper agit ! Dimisso in litore rege,
ipse per Icariae scopulos, Ephesonque relinquens
et placidi Colophona maris spumantia parvae
radit saxa Sami ; spirat de litore Coo
aura fluens ; Cnidon inde fugit claramque relinquit
sole Rhodon magnosque sinus Telmessidos undae
conpensat medio pelagi. Pamphylia puppi
occurrit tellus, nec se committere muris
ausus adhuc ullis, te primum, parva Phaselis,
Magnus adit ; nam te metui vetat incola rarus
exhaustaeque domus populis, majorque carinae
quam tua turba fuit. Tendens hinc carbasa rursus
jam Taurum Tauroque videt Dipsunta cadentem.
   Crederet hoc Magnus, pacem cum praestitit undis,
et sibi consultum ? Cilicum per litora tutus
parva puppe fugit. Sequitur pars magna senatus
ad profugum collecta ducem ; parvisque Syhedris,
quo portu mittitque rates recipitque Selinus,
in procerum coetu tandem maesta ora resolvit
vocibus his Magnus : "Comites bellique fugaeque
atque instar patriae, quamvis in litore nudo,
in Cilicum terra, nullis circumdatus armis
consultem rebusque novis exordia quaeram,
ingentis praestate animos. Non omnis in arvis
Emathiis cecidi, nec sic mea fata premuntur
ut nequeam relevare caput cladesque receptas
excutere. An Libycae Marium potuere ruinae
erigere in fasces et plenis reddere fastis :
me pulsum leviore manu Fortuna tenebit ?
Mille meae Graio volvuntur in aequore puppes,
mille duces ; sparsit potius Pharsalia nostras,
quam subvertit, opes. Sed me vel sola tueri
fama potest rerum, toto quas gessimus orbe,
et nomen quod mundus amat. Vos pendite regna
viribus atque fide, Libyam Parthosque Pharonque,
quemnam Romanis deceat succurrere rebus.
Ast ego curarum vobis arcana mearum
expromam mentisque meae quo pondera vergant.
Aetas Niliaci nobis suspecta tyranni est :
ardua quippe fides robustos exigit annos.
Hinc anceps dubii terret sollertia Mauri ;
namque memor generis Carthaginis inpia proles
inminet Hesperiae, multusque in pectore vano est
Hannibal, obliquo maculat qui sanguine regnum
et Numidas contingit avos. Jam supplice Varo
intumuit viditque loco Romana secundo.
Quare agite Eoum, comites, properemus in orbem.
Dividit Euphrates ingentem gurgite mundum,
Caspiaque inmensos seducunt claustra recessus,

et polus Assyrias alter noctesque diesque
vertit, et abruptum est nostro mare discolor unda
Oceanusque suus. Regnandi sola voluptas ;
celsior in campo sonipes et fortior arcus,
nec puer aut senior letalis tendere nervos
segnis, et a nulla mors est incerta sagitta.
Primi Pellaeas arcu fregere sarisas
Bactraque Medorum sedem murisque superbam
Assyrias Babylona domos. Nec pila timentur
nostra nimis Parthis, audentque in bella venire
experti Scythicas Crasso pereunte pharetras.
Spicula nec solo spargunt fidentia ferro,
stridula sed multo saturantur tela veneno ;
volnera parva nocent, fatumque in sanguine summo est.
O utinam non tanta mihi fiducia saevis
esset in Arsacidis ! Fatis nimis aemula nostris
fata movent Medos, multumque in gente deorum est.
Effundam populos alia tellure revolsos
excitosque suis inmittam sedibus ortus.
Quod si nos Eoa fides et barbara fallent
foedera, volgati supra commercia mundi
naufragium Fortuna ferat : non regna precabor
quae feci. Sat magna feram solacia mortis,
orbe jacens alio, nihil haec in membra cruente,
nil socerum fecisse pie. Sed cuncta revolvens
vitae fata meae, semper venerabilis illa
orbis parte fui ; quantus Maeotida supra,
quantus apud Tanain toto conspectus in ortu !
Quas magis in terras nostrum felicibus actis
nomen abit aut unde redi majore triumpho ?
Roma, fave coeptis ; quid enim tibi laetius umquam
praestiterint superi, quam, si civilia Partho
milite bella geras, tantam consumere gentem
et nostris miscere malis ? Cum Caesaris arma
concurrent Medis, aut me fortuna necesse est
vindicet aut Crassos." Sic fatus murmure sensit
consilium damnasse viros ; quos Lentulus omnis
virtutis stimulis et nobilitate dolendi
praecessit dignasque tulit modo consule voces :
"Sicine Thessalicae mentem fregere ruinae ?
Una dies mundi damnavit fata ? Secundum
Emathiam lis tanta datur ? Jacet omne cruenti
volneris auxilium ? Solos tibi, Magne, reliquit
Parthorum fortuna pedes ? Quid transfuga mundi,
terrarum totos tractus caelumque perosus,
aversosque polos alienaque sidera quaeris,
Chaldaeos culture focos et barbara sacra,
Parthorum famulus ? Quid causa obtenditur armis
libertatis amor ? Miserum quid decipis orbem,
si servire potes ? Te, quem Romana regentem
horruit auditu, quem captos ducere reges
vidit ab Hyrcanis Indoque a litore silvis,
dejectum fatis, humilem fractumque videbit
extolletque animos Latium vaesanus in orbem,
se simul et Romam Pompeio supplice mensus ?
Nil animis fatisque tuis effabere dignum ;
exiget ignorans Latiae commercia linguae
ut lacrimis se, Magne, roges. Patimurne pudoris

hoc volnus, clades ut Parthia vindicet ante
Hesperias quam Roma suas ? Civilibus armis
elegit te nempe ducem : quid volnera nostra
in Scythicos spargis populos cladesque latentis ?
Quid Parthos transire doces ? Solacia tanti
perdit Roma mali, nullos admittere reges,
sed civi servire suo. Juvat ire per orbem
ducentem saevas Romana in moenia gentes
signaque ab Euphrate cum Crassis capta sequentem ?
Qui solus regum fato celante favorem
defuit Emathiae, nunc tantas ille lacesset
auditi victoris opes aut jungere fata
tecum, Magne, volet ? Non haec fiducia genti est :
omnis in Arctois populus quicumque pruinis
nascitur, indomitus bellis et mortis amator ;
quidquid ad Eoos tractus mundique teporem
ibitur, emollit gentes clementia caeli.
Illic et laxas vestes et fluxa virorum
velamenta vides. Parthus per Medica rura,
Sarmaticos inter campos effusaque plano
Tigridis arva solo nulli superabilis hosti est
libertate fugae ; sed non, ubi terra tumebit,
aspera conscendet montis juga nec per opacas
bella geret tenebras incerto debilis arcu
nec franget nando violenti verticis amnem
nec tota in pugna perfusus sanguine membra
exiget aestivum calido sub pulvere solem.
Non aries illis, non ulla est machina belli,
aut fossas inplere valent, Parthoque sequenti
murus erit quodcumque potest obstare sagittae.
Pugna levis bellumque fugax turmaeque vagantes
et melior cessisse loco quam pellere miles ;
inlita tela dolis, nec Martem comminus usquam
ausa pati virtus, sed longe tendere nervos
et quo ferre velint permittere volnera ventis.
Ensis habet vires, et gens quaecumque virorum est
bella gerit gladiis. Nam Medos proelia prima
exarmant vacuaque jubent remeare pharetra.
Nulla manus illis, fiducia tota veneni est.
Credis, Magne, viros, quos in discrimina belli
cum ferro misisse parum est ? Temptare pudendum
auxilium tanti est, toto divisus ut orbe
a terra moriare tua, tibi barbara tellus
incumbat, te parva tegant ac vilia busta,
invidiosa tamen Crasso quaerente sepulchrum ?
Sed tua sors levior, quoniam mors ultima poena est
nec metuenda viris. At non Cornelia letum
infando sub rege timet. Num barbara nobis
est ignota Venus, quae ritu caeca ferarum
polluit innumeris leges et foedera taedae
conjugibus thalamique patent secreta nefandi
inter mille nurus ? Epulis vaesana meroque
regia non ullis exceptos legibus audet
concubitus ; tot femineis conplexibus unum
non lassat nox tota marem. Jacuere sorores
in regum thalamis sacrataque pignora matres.
Damnat apud gentes sceleris non sponte peracti
Oedipodionias infelix fabula Thebas :

Parthorum dominus quotiens sic sanguine mixto
nascitur Arsacides ? Cui fas inplere parentem,
quid rear esse nefas ? Proles tam clara Metelli
stabit barbarico conjunx millesima lecto.
Quamquam non ulli plus regia, Magne, vacabit
saevitia stimulata Venus titulisque virorum ;
nam quo plura juvent Parthum portenta, fuisse
hanc sciet et Crassi ; ceu pridem debita fatis
Assyriis trahitur cladis captiva vetustae.
Haereat Eoae volnus miserabile sortis :
non solum auxilium funesto ab rege petisse,
sed gessisse prius bellum civile pudebit.
Nam quod apud populos crimen socerique tuumque
majus erit quam quod vobis miscentibus arma
Crassorum vindicta perit ? Incurrere cuncti
debuerant in Bactra duces et, ne qua vacarent
arma, vel Arctoum Dacis Rhenique catervis
imperii nudare latus, dum perfida Susa
in tumulos prolapsa ducum Babylonque jaceret.
Assyriae paci finem, Fortuna, precamur ;
et, si Thessalia bellum civile peractum est,
ad Parthos qui vicit eat. Gens unica mundi est
de qua Caesareis possim gaudere triumphis.
Non tibi, cum primum gelidum transibis Araxen,
umbra senis maesti Scythicis confixa sagittis
ingeret has voces : "Tu, quem post funera nostra
ultorem cinerum nudae speravimus umbrae,
ad foedus pacemque venis ? " Tum plurima cladis
occurrent monimenta tibi : quae moenia trunci
lustrarunt cervice duces, ubi nomina tanta
obruit Euphrates et nostra cadavera Tigris
detulit in terras ac reddidit. Ire per ista
si potes, in media socerum quoque, Magne, sedentem
Thessalia placare potes. Quin respicis orbem
Romanum ? Si regna times projecta sub Austro
infidumque Jubam, petimus Pharon arvaque Lagi.
Syrtibus hinc Libycis tuta est Aegyptos ; at inde
gurgite septeno rapidus mare summovet amnis.
Terra suis contenta bonis, non indiga mercis
aut Jovis ; in solo tanta est fiducia Nilo.
Sceptra puer Ptolemaeus habet tibi debita, Magne,
tutelae commissa tuae. Quis nominis umbram
horreat ? innocua est aetas. Ne jura fidemque
respectumque deum veteri speraveris aula :
nil pudet adsuetos sceptris, mitissima sors est
regnorum sub rege novo." Non plura locutus
inpulit huc animos. Quantum spes ultima rerum
libertatis habes ! Victa est sententia Magni.
   Tum Cilicum liquere solum Cyproque citatas
inmisere rates, nullas cui praetulit aras
undae diva memor Paphiae, si numina nasci
credimus aut quemquam fas est coepisse deorum.
Haec ubi deseruit Pompeius litora, totos
emensus Cypri scopulos quibus exit in Austrum,
inde maris vasti transverso vertitur aestu ;
nec tenuit gratum nocturno lumine montem
infimaque Aegypti pugnaci litora velo
vix tetigit, qua dividui pars maxima Nili

in vada decurrit Pelusia septimus amnis.
Tempus erat quo Libra pares examinat horas,
non uno plus aequa die, noctique rependit
lux minor hibernae verni solacia damni.
Conperit ut regem Casio se monte tenere,
flectit iter ; nec Phoebus adhuc nec carbasa languent.
   Jam rapido speculator eques per litora cursu
hospitis adventu pavidam conpleverat aulam.
Consilii vix tempus erat ; tamen omnia monstra
Pellaeae coiere domus, quos inter Acoreus
jam placidus senio fractisque modestior annis
(hunc genuit custos Nili crescentis in arva
Memphis vana sacris ; illo cultore deorum
lustra suae Phoebes non unus vixerat Apis)
consilii vox prima fuit meritumque fidemque
sacraque defuncti jactavit pignora patris.
Sed melior suadere malis et nosse tyrannos
ausus Pompeium leto damnare Pothinus :
"Jus et fas multos faciunt, Ptolemaee, nocentes ;
dat poenas laudata fides, cum sustinet", inquit,
"quos fortuna premit. Fatis accede deisque
et cole felices, miseros fuge. Sidera terra
ut distant et flamma mari, sic utile recto.
Sceptrorum vis tota perit, si pendere justa
incipit, evertitque arces respectus honesti.
Libertas scelerum est, quae regna invisa tuetur,
sublatusque modus gladiis. Facere omnia saeve
non inpune licet, nisi cum facis. Exeat aula
qui volt esse pius. Virtus et summa potestas
non coeunt ; semper metuet quem saeva pudebunt.
Non inpune tuos Magnus contempserit annos,
qui te nec victos arcere a litore nostro
posse putat. Neu nos sceptris privaverit hospes,
pignora sunt propiora tibi : Nilumque Pharonque,
si regnare piget, damnatae redde sorori.
Aegypton certe Latiis tueamur ab armis.
Quidquid non fuerit Magni dum bella geruntur,
nec victoris erit. Toto jam pulsus ab orbe,
postquam nulla manet rerum fiducia, quaerit
cum qua gente cadat. Rapitur civilibus umbris.
Nec soceri tantum arma fugit : fugit ora senatus,
cujus Thessalicas saturat pars magna volucres,
et metuit gentes quas uno in sanguine mixtas
deseruit, regesque timet quorum omnia mersit ;
Thessaliaeque reus nulla tellure receptus
sollicitat nostrum, quem nondum perdidit, orbem.
Justior in Magnum nobis, Ptolemaee, querellae
causa data est. Quid sepositam semperque quietam
crimine bellorum maculas Pharon arvaque nostra
victori suspecta facis ? Cur sola cadenti
haec placuit tellus, in quam Pharsalica fata
conferres poenasque tuas ? Jam crimen habemus
purgandum gladio : quod nobis sceptra senatus
te suadente dedit, votis tua fovimus arma.
Hoc ferrum, quod fata jubent proferre, paravi
non tibi, sed victo ; feriam tua viscera, Magne,
malueram soceri : rapimur quo cuncta feruntur.
Tene mihi dubitas an sit violare necesse,

cum liceat ? Quae te nostri fiducia regni
huc agit, infelix ? Populum non cernis inermem
arvaque vix refugo fodientem mollia Nilo ?
Metiri sua regna decet viresque fateri.
Tu, Ptolemaee, potes Magni fulcire ruinam,
sub qua Roma jacet ? Bustum cineresque movere
Thessalicos audes bellumque in regna vocare ?
Ante aciem Emathiam nullis accessimus armis :
Pompei nunc castra placent, quae deserit orbis ?
Nunc victoris opes et cognita fata lacessis ?
Adversis non desse decet, sed laeta secutos ;
nulla fides umquam miseros elegit amicos."
   Adsensere omnes sceleri. Laetatur honore
rex puer insueto, quod jam sibi tanta jubere
permittant famuli. Sceleri delectus Achillas,
perfida qua tellus Casiis excurrit harenis
et vada testantur junctas Aegyptia Syrtes,
exiguam sociis monstri gladiisque carinam
instruit. O superi, Nilusne et barbara Memphis
et Pelusiaci tam mollis turba Canopi
hos animos ? Sic fata premunt civilia mundum ?
Sic Romana jacent ? Ullusne in cladibus istis
est locus Aegypto Phariusque admittitur ensis ?
Hanc certe servate fidem, civilia bella :
cognatas praestate manus externaque monstra
pellite, si meruit tam claro nomine Magnus
Caesaris esse nefas. Tanti, Ptolemaee, ruinam
nominis haut metuis caeloque tonante profanas
inseruisse manus, inpure ac semivir, audes ?
Non domitor mundi nec ter Capitolia curru
invectus regumque potens vindexque senatus
victorisque gener : Phario satis esse tyranno
quod poterat, Romanus erat. Quid viscera nostra
scrutaris gladio ? Nescis, puer inprobe, nescis
quo tua sit fortuna loco ; jam jure sine ullo
Nili sceptra tenes ; cecidit civilibus armis
qui tibi regna dedit. Jam vento vela negarat
Magnus et auxilio remorum infanda petebat
litora ; quem contra non longa vecta biremi
appulerat scelerata manus, Magnoque patere
fingens regna Phari celsae de puppe carinae
in parvam jubet ire ratem litusque malignum
incusat bimaremque vadis frangentibus aestum,
qui vetet externas terris adpellere classes.
Quod nisi fatorum leges intentaque jussu
ordinis aeterni miserae vicinia mortis
damnatum leto traherent ad litora Magnum,
non ulli comitum sceleris praesagia derant :
quippe fides si pura foret, si regia Magno,
sceptrorum auctori, vera pietate pateret,
venturum tota Pharium cum classe tyrannum.
Sed cedit fatis classemque relinquere jussus
obsequitur, letumque juvat praeferre timori.
Ibat in hostilem praeceps Cornelia puppem,
hoc magis inpatiens egresso desse marito
quod metuit clades : "Remane, temeraria conjunx,
et tu, nate, precor, longeque a litore casus
expectate meos et in hac cervice tyranni

explorate fidem" dixit ; sed surda vetanti
tendebat geminas amens Cornelia palmas :
"Quo sine me crudelis abis ? Iterumne relinquor,
Thessalicis summota malis ? Numquam omine laeto
distrahimur miseri. Poteras non flectere puppim,
cum fugeres alto, latebrisque relinquere Lesbi,
omnibus a terris si nos arcere parabas ?
An tantum in fluctus placeo comes ? " Haec ubi frustra
effudit, prima pendet tamen anxia puppe
attonitoque metu nec quoquam avertere visus
nec Magnum spectare potest. Stetit anxia classis
ad ducis eventum, metuens non arma nefasque
sed ne summissis precibus Pompeius adoret
sceptra sua donata manu. Transire parantem
Romanus Pharia miles de puppe salutat
Septimius, qui (pro superum pudor !) arma satelles
regia gestabat posito deformia pilo,
inmanis, violentus, atrox nullaque ferarum
mitior in caedes. Quis non, Fortuna, putasset
parcere te populis, quod bello haec dextra vacaret,
Thessaliaque procul tam noxia tela fugasses ?
Disponis gladios, ne quo non fiat in orbe,
heu ! facinus civile tibi. Victoribus ipsis
dedecus et numquam superum caritura pudore
fabula : Romanus regi sic paruit ensis,
Pellaeusque puer gladio tibi colla recidit,
Magne, tuo. Qua posteritas in saecula mittet
Septimium fama ? Scelus hoc quo nomine dicent,
qui Bruti dixere nefas ? Jam venerat horae
terminus extremae, Phariamque ablatus in alnum
perdiderat jam jura sui. Tum stringere ferrum
regia monstra parant. Ut vidit comminus ensis,
involvit voltus atque, indignatus apertum
Fortunae praebere, caput ; tum lumina pressit
continuitque animam, ne quas effundere voces
vellet et aeternam fletu corrumpere famam.
Sed postquam mucrone latus funestus Achillas
perfodit, nullo gemitu consensit ad ictum
respexitque nefas servatque inmobile corpus
seque probat moriens atque haec in pectore volvit :
"Saecula Romanos numquam tacitura labores
attendunt, aevumque sequens speculatur ab omni
orbe ratem Phariamque fidem : nunc consule famae.
Fata tibi longae fluxerunt prospera vitae ;
ignorant populi, si non in morte probaris,
an scieris adversa pati. Ne cede pudori
auctoremque dole fati : quacumque feriris,
crede manum soceri. Spargant lacerentque licebit,
sum tamen, o superi, felix, nullique potestas
hoc auferre deo. Mutantur prospera vita :
non fit morte miser. Videt hanc Cornelia caedem
Pompeiusque meus. Tanto patientius, oro,
clude, dolor, gemitus ; gnatus conjunxque peremptum,
si mirantur, amant." Talis custodia Magno
mentis erat, jus hoc animi morientis habebat.
   At non tam patiens Cornelia cernere saevum,
quam perferre, nefas miserandis aethera conplet
vocibus : "O conjunx, ego te scelerata peremi.

Letiferae tibi causa morae fuit avia Lesbos,
et prior in Nili pervenit litora Caesar ;
nam cui jus alii sceleris ? Sed quisquis in istud
a superis inmisse caput, vel Caesaris irae
vel tibi prospiciens, nescis, crudelis, ubi ipsa
viscera sint Magni ; properas atque ingeris ictus,
qua votum est victo. Poenas non morte minores
pendat et ante meum videat caput. Haud ego culpa
libera bellorum, quae matrum sola per undas
et per castra comes nullis absterrita fatis,
victum, quod reges etiam timuere, recepi.
Hoc merui, conjunx, in tuta puppe relinqui ?
Perfide, parcebas ? Te fata extrema petente
vita digna fui ? Moriar, nec munere regis.
Aut mihi praecipitem, nautae, permittite saltum,
aut laqueum collo tortosque aptare rudentes,
aut aliquis Magno dignus comes exigat ensem ;
Pompeio praestare potest quod Caesaris armis
inputet. O saevi, properantem in fata tenetis ?
Vivis adhuc, conjunx, et jam Cornelia non est
juris, Magne, sui : prohibent accersere mortem,
servor victori." Sic fata interque suorum
lapsa manus rapitur trepida fugiente carina.

At Magni cum terga sonent et pectora ferro,
permansisse decus sacrae venerabile formae
iratamque deis faciem, nil ultima mortis
ex habitu voltuque viri mutasse fatentur
qui lacerum videre caput. Nam saevus in ipso
Septimius sceleris majus scelus invenit actu
ac retegit sacros scisso velamine voltus
semianimis Magni spirantiaque occupat ora
collaque in obliquo ponit languentia transtro.
Tunc nervos venasque secat nodosaque frangit
ossa diu ; nondum artis erat caput ense rotare.
At postquam trunco cervix abscisa recessit,
vindicat hoc Pharius, dextra gestare, satelles.
Degener atque operae miles Romane secundae,
Pompei diro sacrum caput ense recidis,
ut non ipse feras ? O summi fata pudoris !
Inpius ut Magnum nosset puer, illa verenda
regibus hirta coma et generosa fronte decora
caesaries conprensa manu est, Pharioque veruto,
dum vivunt voltus atque os in murmura pulsant
singultus animae, dum lumina nuda rigescunt,
suffixum caput est, quo numquam bella jubente
pax fuit ; hoc leges Campumque et rostra movebat,
hac facie Fortuna tibi Romana placebas.
Nec satis infando fuit hoc vidisse tyranno,
volt sceleris superesse fidem. Tunc arte nefanda
summota est capiti tabes, raptoque cerebro
adsiccata cutis, putrisque effluxit ab alto
umor, et infuso facies solidata veneno est.

Ultima Lageae stirpis perituraque proles,
degener, incestae sceptris cessure sorori,
cum tibi sacrato Macedon servetur in antro
et regum cineres extructo monte quiescant,
cum Ptolemaeorum manes seriemque pudendam
pyramides claudant indignaque Mausolea,

litora Pompeium feriunt, truncusque vadosis
huc illuc jactatur aquis ! Adeone molesta
totum cura fuit socero servare cadaver ?
Hac Fortuna fide Magni tam prospera fata
pertulit, hac illum summo de culmine rerum
morte petit cladesque omnis exegit in uno
saeva die, quibus inmunes tot praestitit annos
Pompeiusque fuit qui numquam mixta videret
laeta malis, felix nullo turbante deorum
et nullo parcente miser ; semel inpulit illum
dilata Fortuna manu. Pulsatur harenis,
carpitur in scopulis hausto per volnera fluctu,
ludibrium pelagi, nullaque manente figura
una nota est Magno capitis jactura revolsi.
   Ante tamen Pharias victor quam tangat harenas,
Pompeio raptim tumulum fortuna paravit,
ne jaceat nullo vel ne meliore sepulchro :
e latebris pavidus decurrit ad aequora Cordus ;
quaestor ab Icario Cinyreae litore Cypri
infaustus Magni fuerat comes. Ille per umbras
ausus ferre gradum victum pietate timorem
conpulit, ut mediis quaesitum corpus in undis
duceret ad terram traheretque in litora Magnum.
Lucis maesta parum per densas Cynthia nubes
praebebat ; cano sed discolor aequore truncus
conspicitur. Tenet ille ducem conplexibus artis
eripiente mari ; tunc victus pondere tanto
expectat fluctus pelagoque juvante cadaver
inpellit. Postquam sicco jam litore sedit,
incubuit Magno lacrimasque effudit in omne
volnus et ad superos obscuraque sidera fatur :
"Non pretiosa petit cumulato ture sepulchra
Pompeius, Fortuna, tuus, non pinguis ad astra
ut ferat e membris Eoos fumus odores,
ut Romana suum gestent pia colla parentem,
praeferat ut veteres feralis pompa triumphos,
ut resonent tristi cantu fora, totus ut ignes
projectis maerens exercitus ambiat armis.
Da vilem Magno plebei funeris arcam,
quae lacerum corpus siccos effundat in ignes ;
robora non desint misero nec sordidus ustor.
Sit satis, o superi, quod non Cornelia fuso
crine jacet subicique facem conplexa maritum
imperat, extremo sed abest a munere busti
infelix conjunx nec adhuc a litore longe est."
Sic fatus parvos juvenis procul aspicit ignes
corpus vile suis nullo custode cremantis.
Inde rapit flammas semustaque robora membris
subducit. "Quaecumque es," ait, "neclecta nec ulli
cara tuo sed Pompeio felicior umbra,
quod jam conpositum violat manus hospita bustum,
da veniam : siquid sensus post fata relictum,
cedis et ipsa rogo paterisque haec damna sepulchri,
teque pudet sparsis Pompei manibus uri."
Sic fatus plenusque sinus ardente favilla
pervolat ad truncum, qui fluctu paene relatus
litore pendebat. Summas dimovit harenas
et collecta procul lacerae fragmenta carinae

exigua trepidus posuit scrobe. Nobile corpus
robora nulla premunt, nulla strue membra recumbunt ;
admotus Magnum, non subditus, accipit ignis.
Ille sedens juxta flammas : "O maxime", dixit,
"ductor et Hesperii majestas nominis una,
si tibi jactatu pelagi, si funere nullo
tristior iste rogus, manes animamque potentem
officiis averte meis : injuria fati
hoc fas esse jubet ; ne ponti belua quicquam,
ne fera, ne volucres, ne saevi Caesaris ira
audeat, exiguam, quantum potes, accipe flammam :
Romana succensa manu. Fortuna recursus
si det in Hesperiam, non hac in sede quiescent
tam sacri cineres ; sed te Cornelia, Magne,
accipiet nostraque manu transfundet in urnam.
Interea parvo signemus litora saxo,
ut nota sit busti ; siquis placare peremptum
forte volet plenos et reddere mortis honores,
inveniat trunci cineres et norit harenas,
ad quas, Magne, tuum referat caput." Haec ubi fatus,
excitat invalidas admoto fomite flammas.
Carpitur et lentum Magnus destillat in ignem
tabe fovens bustum. Sed jam percusserat astra
aurorae praemissa dies : ille ordine rupto
funeris attonitus latebras in litore quaerit.
Quam metuis, demens, isto pro crimine poenam,
quo te Fama loquax omnis accepit in annos ?
Condita laudabit Magni socer inpius ossa.
I modo securus veniae fassusque sepulchrum
posce caput. Cogit pietas inponere finem
officio. Semusta rapit resolutaque nondum
ossa satis nervis et inustis plena medullis
aequorea restinguit aqua congestaque in unum
parva clausit humo. Tunc, ne levis aura retectos
auferret cineres, saxo conpressit harenam,
nautaque ne bustum religato fune moveret
inscripsit sacrum semusto stipite nomen :
"Hic situs est Magnus". Placet hoc, Fortuna, sepulchrum
dicere Pompei, quo condi maluit illum
quam terra caruisse socer ? Temeraria dextra,
cur obicis Magno tumulum manesque vagantis
includis ? Situs est qua terra extrema refuso
pendet in Oceano : Romanum nomen et omne
imperium Magno tumuli est modus ; obrue saxa
crimine plena deum. Si tota est Herculis Oete
et juga tota vacant Bromio Nyseia, quare
unus in Aegypto Magni lapis ? Omnia Lagi
arva tenere potest. Si nullo caespite nomen
haeserit, erremus populi cinerumque tuorum,
Magne, metu nullas Nili calcemus harenas.
Quod si tam sacro dignaris nomine saxum,
adde actus tantos monimentaque maxuma rerum,
adde trucis Lepidi motus Alpinaque bella
armaque Sertori revocato consule victa
et currus quos egit eques, commercia tuta
gentibus et pavidos Cilicas maris ; adde subactam
barbariem gentesque vagas et quidquid in Euro
regnorum Boreaque jacet. Dic semper ab armis

civilem repetisse togam, ter curribus actis
contentum multos patriae donasse triumphos.
Quis capit haec tumulus ? Surgit miserabile bustum
non ullis plenum titulis, non ordine tanto
fastorum, solitumque legi super alta deorum
culmina et extructos spoliis hostilibus arcus
haud procul est ima Pompei nomen harena
depressum tumulo, quod non legat advena rectus,
quod nisi monstratum Romanus transeat hospes.
   Noxia civili tellus Aegyptia fato,
haud equidem inmerito Cumanae carmine vatis
cautum, ne Nili Pelusia tangeret ora
Hesperius miles ripasque aestate tumentis.
Quid tibi, saeva, precer pro tanto crimine, tellus ?
Vertat aquas Nilus quo nascitur orbe retentus,
et steriles egeant hibernis imbribus agri,
totaque in Aethiopum putres solvaris harenas.
Nos in templa tuam Romana accepimus Isim
semideosque canes et sistra jubentia luctus
et quem tu plangens hominem testaris, Osirim ;
tu nostros, Aegypte, tenes in pulvere manes.
Tu quoque, cum saevo dederis jam templa tyranno,
nondum Pompei cineres, o Roma, petisti ;
exul adhuc jacet umbra ducis. Si saecula prima
victoris timuere minas, nunc excipe saltem
ossa tui Magni, si nondum subruta fluctu
invisa tellure sedent. Quis busta timebit ?
quis sacris dignam movisse verebitur umbram ?
Imperet hoc nobis utinam scelus et velit uti
nostro Roma sinu : satis o nimiumque beatus,
si mihi contingat manes transferre revolsos
Ausoniam, si tale ducis violare sepulchrum.
Forsitan aut sulco sterili cum poscere finem
a superis aut Roma volet feralibus Austris
ignibus aut nimiis aut terrae tecta moventi,
consilio jussuque deum transibis in urbem,
Magne, tuam, summusque feret tua busta sacerdos.
Nam quis ad exustam Cancro torrente Syenen
ibit et imbrifera siccas sub Pliade Thebas
spectator Nili, quis rubri stagna profundi
aut Arabum portus mercis mutator Eoae,
Magne, petet, quem non tumuli venerabile saxum
et cinis in summis forsan turbatus harenis
avertet manesque tuos placare jubebit
et Casio praeferre Jovi ? Nil ista nocebunt
famae busta tuae : templis auroque sepultus
vilior umbra fores. Nunc est pro numine summo
hoc tumulo, Fortuna, jacens : augustius aris
victoris Libyco pulsatur in aequore saxum.
Tarpeis qui saepe deis sua tura negarunt,
inclusum Tusco venerantur caespite fulmen.
Proderit hoc olim, quod non mansura futuris
ardua marmoreo surrexit pondere moles.
Pulveris exigui sparget non longa vetustas
congeriem, bustumque cadet, mortisque peribunt
argumenta tuae. Veniet felicior aetas
qua sit nulla fides saxum monstrantibus illud ;
atque erit Aegyptus populis fortasse nepotum

871 tam mendax Magni tumulo quam Creta Tonantis.

PH_9 v.1 At non in Pharia manes jacuere favilla
2 nec cinis exiguus tantam conpescuit umbram :
3 prosiluit busto semustaque membra relinquens
4 degeneremque rogum sequitur convexa Tonantis ;
5 qua niger astriferis conectitur axibus aer,
6 quodque patet terras inter lunaeque meatus,
7 semidei manes habitant, quos ignea virtus
8 innocuos vita patientes aetheris imi
9 fecit et aeternos animam collegit in orbes :
10 non illuc auro positi nec ture sepulti
11 perveniunt. Illic postquam se lumine vero
12 inplevit, stellasque vagas miratus et astra
13 fixa polis, vidit quanta sub nocte jaceret
14 nostra dies risitque sui ludibria trunci.
15 Hinc super Emathiae campos et signa cruenti
16 Caesaris ac sparsas volitavit in aequore classes
17 et scelerum vindex in sancto pectore Bruti
18 sedit et invicti posuit se mente Catonis.
19 Ille, ubi pendebant casus dubiumque manebat,
20 quem dominum mundi facerent civilia bella,
21 oderat et Magnum, quamvis comes isset in arma
22 auspiciis raptus patriae ductuque senatus ;
23 at post Thessalicas clades jam pectore toto
24 Pompeianus erat. Patriam tutore carentem
25 excepit, populi trepidantia membra refovit,
26 ignavis manibus projectos reddidit enses
27 nec regnum cupiens gessit civilia bella
28 nec servire timens. Nil causa fecit in armis
29 ille sua : totae post Magni funera partes
30 libertatis erant. Quas ne per litora fusas
31 colligeret rapido victoria Caesaris actu,
32 Corcyrae secreta petit ac mille carinis
33 abstulit Emathiae secum fragmenta ruinae.
34 Quis ratibus tantis fugientia crederet ire
35 agmina ? quis pelagus victas artasse carinas ?
36 Dorida tum Malean et apertam Taenaron umbris,
37 inde Cythera petit, Boreaque urguente carinas
38 Creta fugit : Dictaea legit cedentibus undis
39 litora. Tunc ausum classi praecludere portus
40 inpulit ac saevas meritum Phycunta rapinas
41 sparsit et hinc placidis alto delabitur auris
42 in litus, Palinure, tuum (neque enim aequore tantum
43 Ausonio monimenta tenes, portusque quietos
44 testatur Libye Phrygio placuisse magistro),
45 cum procul ex alto tendentes vela carinae
46 ancipites tenuere animos, sociosne malorum
47 an veherent hostes ; praeceps facit omne timendum
48 victor et in nulla non creditur esse carina.
49 Ast illae puppes luctus planctusque ferebant
50 et mala vel duri lacrimas motura Catonis.
51 Nam postquam frustra precibus Cornelia nautas
52 privignique fugam tenuit, ne forte repulsus
53 litoribus Phariis remearet in aequora truncus,

ostenditque rogum non justi flamma sepulchri,
"Ergo indigna fui," dixit "Fortuna, marito
accendisse rogum gelidosque effusa per artus
incubuisse viro, laceros exurere crines
membraque dispersi pelago conponere Magni,
volneribus cunctis largos infundere fletus,
ossibus et tepida vestes inplere favilla,
quidquid ab exstincto licuisset tollere busto,
in templis sparsura deum. Sine funeris ullo
ardet honore rogus ; manus hoc Aegyptia forsan
obtulit officium grave manibus. O bene nudi
Crassorum cineres ! Pompeio contigit ignis
invidia majore deum. Similisne malorum
sors mihi semper erit ? Numquam dare justa licebit
conjugibus ? Numquam plenas plangemus ad urnas ?
Quid porro tumulis opus est aut ulla requiris
instrumenta, dolor ? Non toto in pectore portas,
inpia, Pompeium ? non imis haeret imago
visceribus ? Quaerat cineres victura superstes.
Nunc tamen, hinc longe qui fulget luce maligna,
ignis adhuc aliquid Phario de litore surgens
ostendit mihi, Magne, tui. Jam flamma resedit,
Pompeiumque ferens vanescit solis ad ortus
fumus, et invisi tendunt mihi carbasa venti.
Linquere, siqua fides, Pelusia litora nolo.
Non mihi nunc tellus, Pompeio siqua triumphos
victa dedit, non alta terens Capitolia currus
gratior ; elapsus felix de pectore Magnus :
hunc volumus quem Nilus habet, terraeque nocenti
non haerere queror ; crimen commendat harenas.
Tu pete bellorum casus et signa per orbem,
Sexte, paterna move ; namque haec mandata reliquit
Pompeius vobis in nostra condita cura :
"Me cum fatalis leto damnaverit hora,
excipite, o nati, bellum civile, nec umquam,
dum terris aliquis nostra de stirpe manebit,
Caesaribus regnare vacet. Vel sceptra vel urbes
libertate sua validas inpellite fama
nominis ; has vobis partes, haec arma relinquo.
Inveniet classes quisquis Pompeius in undas
venerit, et noster nullis non gentibus heres
bella dabit ; tantum indomitos memoresque paterni
juris habete animos. Uni parere decebit,
si faciet partes pro libertate, Catoni."
Exsolvi tibi, Magne, fidem, mandata peregi.
Insidiae valuere tuae, deceptaque vixi,
ne mihi commissas auferrem perfida voces.
Jam nunc te per inane chaos, per Tartara, conjunx,
si sunt ulla, sequar : quam longo tradita leto
incertum est ; poenas animae vivacis ab ipsa
ante feram. Potui cernens tua funera, Magne,
non fugere in mortem : planctu contusa peribit,
effluet in lacrimas, numquam veniemus ad enses
aut laqueos aut praecipites per inania jactus ;
turpe mori post te solo non posse dolore."
Sic ubi fata, caput ferali obduxit amictu
decrevitque pati tenebras puppisque cavernis
delituit saevumque arte conplexa dolorem

perfruitur lacrimis et amat pro conjuge luctum.
Illam non fluctus stridensque rudentibus Eurus
movit et exurgens ad summa pericula clamor,
votaque sollicitis faciens contraria nautis
conposita in mortem jacuit favitque procellis.

Prima ratem Cypros spumantibus accipit undis ;
inde tenens pelagus, sed jam moderatior, Eurus
in Libycas egit sedes et castra Catonis.
Tristis, ut in multo mens est praesaga timore,
aspexit patrios comites a litore Magnus
et fratrem ; medias praeceps tunc fertur in undas :
"Dic ubi sit, germane, parens ; stat summa caputque
orbis, an occidimus Romanaque Magnus ad umbras
abstulit ? " Haec fatur ; quem contra talia frater :
"O felix, quem sors alias dispersit in oras
quique nefas audis : oculos, germane, nocentis
spectato genitore fero. Non Caesaris armis
occubuit dignoque perit auctore ruinae :
rege sub inpuro Nilotica rura tenente
hospitii fretus superis et munere tanto
in proavos, cecidit donati victima regni.
Vidi ego magnanimi lacerantes pectora patris
nec credens Pharium tantum potuisse tyrannum
litore Niliaco socerum jam stare putavi.
Sed me nec sanguis nec tantum volnera nostri
adfecere senis, quantum gestata per urbem
ora ducis, quae transfixo sublimia pilo
vidimus : haec fama est oculis victoris iniqui
servari, scelerisque fidem quaesisse tyrannum.
Nam corpus Phariaene canes avidaeque volucres
distulerint, an furtivus, quem vidimus, ignis
solverit, ignoro. Quaecumque injuria fati
abstulit hos artus, superis haec crimina dono ;
servata de parte queror." Cum talia Magnus
audisset, non in gemitus lacrimasque dolorem
effudit justaque furens pietate profatur :
"Praecipitate rates e sicco litore, nautae ;
classis in adversos erumpat remige ventos,
ite, duces, mecum ; nusquam civilibus armis
tanta fuit merces : inhumatos condere manes,
sanguine semiviri Magnum satiare tyranni.
Non ego Pellaeas arces adytisque retectum
corpus Alexandri pigra Mareotide mergam ?
Non mihi pyramidum tumulis evolsus Amasis
atque alii reges Nilo torrente natabunt ?
Omnia dent poenas nudo tibi, Magne, sepulchra :
evolvam busto jam numen gentibus Isim
et tectum lino spargam per volgus Osirim,
et sacer in Magni cineres mactabitur Apis,
suppositisque deis uram caput. Has mihi poenas
terra dabit : linquam vacuos cultoribus agros,
nec, Nilus cui crescat, erit ; solusque tenebis
Aegypton, genitor, populis superisque fugatis."
Dixerat et classem saevus rapiebat in undas ;
sed Cato laudatam juvenis conpescuit iram.

Interea totis audito funere Magni
litoribus sonuit percussus planctibus aether,
exemploque carens et nulli cognitus aevo

luctus erat, mortem populos deflere potentis.
Sed magis, ut visa est lacrimis exhausta, solutas
in voltus effusa comas, Cornelia puppe
egrediens, rursus geminato verbere plangunt.
Ut primum in sociae pervenit litora terrae,
collegit vestes miserique insignia Magni
armaque et inpressas auro, quas gesserat olim,
exuvias pictasque togas, velamina summo
ter conspecta Jovi, funestoque intulit igni.
Ille fuit miserae Magni cinis. Accipit omnis
exemplum pietas, et toto litore busta
surgunt Thessalicis reddentia manibus ignem.
Sic, ubi depastis summittere gramina campis
et renovare parans hibernas Apulus herbas
igne fovet terras, simul et Garganus et arva
Volturis et calidi lucent buceta Matini.
Non tamen ad Magni pervenit gratius umbras
omne quod in superos audet convicia volgus
Pompeiumque deis obicit, quam pauca Catonis
verba sed a pleno venientia pectore veri.
"Civis obit", inquit, "multum majoribus inpar
nosse modum juris, sed in hoc tamen utilis aevo,
cui non ulla fuit justi reverentia ; salva
libertate potens, et solus plebe parata
privatus servire sibi, rectorque senatus,
sed regnantis, erat. Nil belli jure poposcit,
quaeque dari voluit, voluit sibi posse negari.
Inmodicas possedit opes, sed plura retentis
intulit. Invasit ferrum, sed ponere norat ;
praetulit arma togae, sed pacem armatus amavit ;
juvit sumpta ducem, juvit dimissa potestas.
Casta domus luxuque carens corruptaque numquam
fortuna domini. Clarum et venerabile nomen
gentibus et multum nostrae quod proderat urbi.
Olim vera fides Sulla Marioque receptis
libertatis obit : Pompeio rebus adempto
nunc et ficta perit. Non jam regnare pudebit,
nec color imperii nec frons erit ulla senatus.
O felix, cui summa dies fuit obvia victo
et cui quaerendos Pharium scelus obtulit enses !
Forsitan in soceri potuisses vivere regno.
Scire mori sors prima viris, sed proxima cogi.
Et mihi, si fatis aliena in jura venimus,
fac talem, Fortuna, Jubam ; non deprecor hosti
servari, dum me servet cervice recisa."
   Vocibus his major, quam si Romana sonarent
rostra ducis laudes, generosam venit ad umbram
mortis honos. Fremit interea discordia volgi,
castrorum bellique piget post funera Magni,
cum Tarcondimotus linquendi signa Catonis
sustulit. Hunc rapta fugientem classe secutus
litus in extremum tali Cato voce notavit :
"O numquam pacate Cilix, iterumne rapinas
vadis in aequoreas ? Magnum fortuna removit,
jam pelago pirata redis." Tum respicit omnis
in coetu motuque viros, quorum unus aperta
mente fugae tali conpellat voce regentem :
"Nos, Cato, da veniam, Pompei duxit in arma,

non belli civilis amor, partesque favore
fecimus. Ille jacet quem paci praetulit orbis,
causaque nostra perit ; patrios permitte penates
desertamque domum dulcesque revisere natos.
Nam quis erit finis si nec Pharsalia pugnae
nec Pompeius erit ? Perierunt tempora vitae :
mors eat in tutum, justas sibi nostra senectus
prospiciat flammas ; bellum civile sepulchra
vix ducibus praestare potest. Non barbara victos
regna manent, non Armenium mihi saeva minatur
aut Scythicum fortuna jugum : sub jura togati
civis eo. Quisquis Magno vivente secundus,
hic mihi primus erit. Sacris praestabitur umbris
summus honor ; dominum, quam clades cogit, habebo,
nullum, Magne, ducem : te solum in bella secutus
post te fata sequar ; nec enim sperare secunda
fas mihi nec liceat : fortuna cuncta tenentur
Caesaris ; Emathium sparsit victoria ferrum.
Clausa fides miseris, et toto solus in orbe est,
qui velit ac possit victis praestare salutem.
Pompeio scelus est bellum civile perempto,
quo fuerat vivente fides. Si publica jura,
si semper sequeris patriam, Cato, signa petamus
Romanus quae consul habet." Sic ille profatus
insiluit puppi juvenum comitante tumultu.
   Actum Romanis fuerat de rebus, et omnis
indiga servitii fervebat litore plebes.
Erupere ducis sacro de pectore voces :
"Ergo pari voto gessisti bella, juventus,
tu quoque pro dominis, et Pompeiana fuisti,
non Romana manus ? Quod non in regna laboras,
quod tibi, non ducibus, vivis morerisque, quod orbem
adquiris nulli, quod jam tibi vincere tutum est,
bella fugis quaerisque jugum cervice vacanti
et nescis sine rege pati ! Nunc causa pericli
digna viris. Potuit vestro Pompeius abuti
sanguine : nunc patriae jugulos ensesque negatis,
cum prope libertas ? Unum fortuna reliquit
jam tribus e dominis. Pudeat : plus regia Nili
contulit in leges et Parthi militis arcus.
Ite, o degeneres, Ptolemaei munus et arma
spernite. Quis vestras ulla putet esse nocentes
caede manus ? Credet faciles sibi terga dedisse,
credet ab Emathiis primos fugisse Philippis.
Vadite securi ; meruistis judice vitam
Caesare non armis, non obsidione subacti.
O famuli turpes, domini post fata prioris
itis ad heredem. Cur non majora mereri
quam vitam veniamque libet ? Rapiatur in undas
infelix conjunx Magni prolesque Metelli,
ducite Pompeios, Ptolemaei vincite munus.
Nostra quoque inviso quisquis feret ora tyranno,
non parva mercede dabit : sciat ista juventus
cervicis pretio bene se mea signa secutam.
Quin agite et magna meritum cum caede parate ;
ignavum scelus est tantum fuga." Dixit et omnes
haud aliter medio revocavit ab aequore puppes
quam, simul effetas linquunt examina ceras

atque oblita favi non miscent nexibus alas,
sed sibi quaeque volat nec jam degustat amarum
desidiosa thymum, Phrygii sonus increpat aeris,
attonitae posuere fugam studiumque laboris
floriferi repetunt et sparsi mellis amorem :
gaudet in Hyblaeo securus gramine pastor
divitias servasse casae. Sic voce Catonis
inculcata viris justi patientia Martis.
Jamque actu belli non doctas ferre quietem
constituit mentes serieque agitare laborum.
Primum litoreis miles lassatur harenis ;
proximus in muros et moenia Cyrenarum
est labor ; exclusus nulla se vindicat ira,
poenaque de victis sola est vicisse Catonis.
Inde peti placuit Libyci contermina Mauris
regna Jubae, sed iter mediis natura vetabat
Syrtibus : hanc audax sperat sibi cedere virtus.
Syrtes vel primam mundo natura figuram
cum daret, in dubio pelagi terraeque reliquit ;
nam neque subsedit penitus, quo stagna profundi
acciperet, nec se defendit ab aequore tellus,
ambigua sed lege loci jacet invia sedes :
aequora fracta vadis abruptaque terra profundo,
et post multa sonant projecti litora fluctus.
Sic male deseruit nullosque exegit in usus
hanc partem natura sui. Vel plenior alto
olim Syrtis erat pelago penitusque natabat,
sed rapidus Titan ponto sua lumina pascens
aequora subduxit zonae vicina perustae,
et nunc pontus adhuc Phoebo siccante repugnat :
mox ubi damnosum radios admoverit aevum,
tellus Syrtis erit ; nam jam brevis unda superne
innatat, et late periturum deficit aequor.
Ut primum remis actum mare propulit omne
classis onus, densis fremuit niger imbribus Auster.
In sua regna furens, temptatum classibus aequor
turbine defendit longeque a Syrtibus undas
egit et inlato confregit litore pontum.
Tum quarum recto deprendit carbasa malo,
eripuit nautis, frustraque rudentibus ausis
vela negare Noto spatium vicere carinae,
atque ultra proram tumuit sinus. Omnia siquis
providus antemnae suffixit lintea summae,
vincitur et nudis avertitur armamentis.
Sors melior classi quae fluctibus incidit altis
et certo jactata mari. Quaecumque levatae
arboribus caesis flatum effudere prementem,
abstulit has liber ventis contraria volvens
aestus et obnixum victor detrusit in Austrum.
Has vada destituunt, atque interrupta profundo
terra ferit puppes, dubioque obnoxia fato
pars sedet una ratis, pars altera pendet in undis.
Tum magis inpactis brevius mare terraque saepe
obvia consurgens : quamvis elisus ab Austro,
saepe tamen cumulos fluctus non vincit harenae.
Eminet in tergo pelagi procul omnibus arvis
inviolatus aqua sicci jam pulveris agger,
stant miseri nautae, terraeque haerente carina

litora nulla vident. Sic partem intercipit aequor ;
pars ratium major regimen clavumque secuta est
tuta fuga, nautasque loci sortita peritos
torpentem Tritonos adit inlaesa paludem.
Hanc, ut fama, deus, quem toto litore pontus
audit ventosa perflantem marmora concha,
hanc et Pallas amat, patrio quae vertice nata
terrarum primam Libyen (nam proxima caelo est,
ut probat ipse calor) tetigit stagnique quieta
voltus vidit aqua posuitque in margine plantas
et se dilecta Tritonida dixit ab unda.
Quam juxta Lethon tacitus praelabitur amnis,
infernis, ut fama, trahens oblivia venis,
atque, insopiti quondam tutela draconis,
Hesperidum pauper spoliatis frondibus hortus.
Invidus, annoso qui famam derogat aevo,
qui vates ad vera vocat. Fuit aurea silva
divitiisque graves et fulvo germine rami
virgineusque chorus, nitidi custodia luci,
et numquam somno damnatus lumina serpens
robora conplexus rutilo curvata metallo.
Abstulit arboribus pretium nemorique laborem
Alcides passusque inopes sine pondere ramos
rettulit Argolico fulgentia poma tyranno.
His igitur depulsa locis ejectaque classis
Syrtibus haud ultra Garamantidas attigit undas,
sed duce Pompeio Libyae melioris in oris
mansit. At inpatiens virtus haerere Catonis
audet in ignotas agmen committere gentes
armorum fidens et terra cingere Syrtim ;
Hoc eadem suadebat hiems quae clauserat aequor
et spes imber erat nimios metuentibus ignes,
ut neque sole viam nec duro frigore saevam
inde polo Libyes, hinc bruma temperet annus ;
atque ingressurus steriles sic fatur harenas :
"O quibus una salus placuit mea castra secutis
indomita cervice mori, componite mentes
ad magnum virtutis opus summosque labores.
Vadimus in campos steriles exustaque mundi,
qua nimius Titan et rarae in fontibus undae,
siccaque letiferis squalent serpentibus arva :
durum iter ad leges, patriaeque ruentis amorem
per mediam Libyen veniant atque invia temptent,
si quibus in nullo positum est evadere voto,
si quibus ire sat est; neque enim mihi fallere quemquam
est animus tectoque metu perducere volgus.
Hi mihi sint comites, quos ipsa pericula ducent,
qui me teste pati vel quae tristissima pulchrum
Romanumque putant. At, qui sponsore salutis
miles eget capiturque animae dulcedine, vadat
ad dominum meliore via. Dum primus harenas
ingrediar primusque gradus in pulvere ponam,
me calor aetherius feriat, mihi plena veneno
occurrat serpens, fatoque pericula vestra
praetemptate meo : sitiat, quicumque bibentem
viderit, aut umbras nemorum quicumque petentem,
aestuet, aut equitem peditum praecedere turmas,
deficiat : si quo fuerit discrimine notum,

dux an miles eam. Serpens, sitis, ardor harenae
dulcia virtuti ; gaudet patientia duris ;
laetius est, quotiens magno sibi constat, honestum.
Sola potest Libye turba praestare malorum,
ut deceat fugisse viros." Sic ille paventis
incendit virtute animos et amore laborum
inreducemque viam deserto limite carpit,
et sacrum parvo nomen clausura sepulchro
invasit Libye securi fata Catonis.

Tertia pars rerum Libye, si credere famae
cuncta velis ; at, si ventos caelumque sequaris,
pars erit Europae. Nec enim plus litora Nili,
quam Scythicus Tanais primis a Gadibus absunt,
unde Europa fugit Libyen et litora flexu
Oceano fecere locum ; sed major in unam
orbis abit Asiam. Nam, cum communiter istae
effundant Zephyrum, Boreae latus illa sinistrum
contingens dextrumque Noti discedit in ortus
Eurum sola tenens. Libycae quod fertile terraest
vergit in occasus ; sed et haec non fontibus ullis
solvitur : Arctoos raris Aquilonibus imbres
accipit et nostris reficit sua rura serenis.
In nullas vitiatur opes ; non aere nec auro
excoquitur, nullo glaebarum crimine pura
et penitus terra est. Tantum Maurusia genti
robora divitiae, quarum non noverat usum,
sed citri contenta comis vivebat et umbra.
In nemus ignotum nostrae venere secures,
extremoque epulas mensasque petimus ab orbe.
At quaecumque vagam Syrtim conplectitur ora
sub nimio projecta die, vicina perusti
aetheris, exurit messes et pulvere Bacchum
enecat et nulla putris radice tenetur.
Temperies vitalis abest, et nulla sub illa
cura Jovis terra est ; natura deside torpet
orbis et inmotis annum non sentit harenis.
Hoc tam segne solum raras tamen exerit herbas,
quas Nasamon, gens dura, legit, qui proxima ponto
nudus rura tenet, quem mundi barbara damnis
Syrtis alit. Nam litoreis populator harenis
inminet et nulla portus tangente carina
novit opes ; sic cum toto commercia mundo
naufragiis Nasamones habent. Hac ire Catonem
dura jubet virtus. Illic secura juventus
ventorum nullasque timens tellure procellas
aequoreos est passa metus. Nam litore sicco,
quam pelago, Syrtis violentius excipit Austrum,
et terrae magis ille nocens ; non montibus ortum
adversis frangit Libye scopulisque repulsum
dissipat et liquidas e turbine solvit in auras,
nec ruit in silvas annosaque robora torquens
lassatur : patet omne solum liberque meatu
Aeoliam rabiem totis exercet harenis,
et non imbriferam contorto pulvere nubem
in flexum violentus agit : pars plurima terrae
tollitur et numquam resoluto vertice pendet.
Regna videt pauper Nasamon errantia vento
discussasque domos, volitantque a culmine raptae

detecto Garamante casae. Non altius ignis
rapta vehit, quantumque licet consurgere fumo
et violare diem, tantus tenet aera pulvis.
Tum quoque Romanum solito violentior agmen
adgreditur, nullisque potest consistere miles
instabilis, raptis etiam, quas calcat, harenis.
Concuteret terras orbemque a sede moveret,
si solida Libye conpage et pondere duro
clauderet exesis Austrum scopulosa cavernis ;
sed quia mobilibus facilis turbatur harenis,
nusquam luctando stabilis manet, imaque tellus
stat, quia summa fugit. Galeas et scuta virorum
pilaque contorsit violento spiritus actu
intentusque tulit magni per inania caeli.
Illud in extrema forsan longeque remota
prodigium tellure fuit, delapsaque caelo
arma timent gentes hominumque erepta lacertis
a superis demissa putant. Sic illa profecto
sacrifico cecidere Numae, quae lecta juventus
patricia cervice movet : spoliaverat Auster
aut Boreas populos ancilia nostra ferentes.
Sic orbem torquente Noto Romana juventus
procubuit timuitque rapi ; constrinxit amictus
inseruitque manus terrae nec pondere solo,
sed nisu jacuit, vix sic inmobilis Austro,
qui super ingentis cumulos involvit harenae
atque operit tellure viros. Vix tollere miles
membra valet multo congestu pulveris haerens.
Alligat et stantis adfusae magnus harenae
agger, et inmoti terra surgente tenentur.
Saxa tulit penitus discussis proruta muris
effuditque procul miranda sorte malorum :
qui nullas videre domos, videre ruinas.
Jamque iter omne latet nec sunt discrimina terrae
[ulla, nisi aetheriae, medio velut aequore, flammae] :
sideribus novere viam, nec sidera tota
ostendit Libycae finitor circulus orae
multaque devexo terrarum margine celat.
Utque calor solvit quem torserat aera ventus,
incensusque dies, manant sudoribus artus,
arent ora siti : conspecta est parva maligna
unda procul vena, quam vix e pulvere miles
corripiens patulum galeae confudit in orbem
porrexitque duci. Squalebant pulvere fauces
cunctorum, minimumque tenens dux ipse liquoris
invidiosus erat. "Mene", inquit, "degener unum
miles in hac turba vacuum virtute putasti ?
Usque adeo mollis primisque caloribus inpar
sum visus ? Quanto poena tu dignior ista es,
qui populo sitiente bibas ! " Sic concitus ira
excussit galeam, suffecitque omnibus unda.
   Ventum erat ad templum, Libycis quod gentibus unum
inculti Garamantes habent. Stat sortiger illic
Juppiter, ut memorant, sed non aut fulmina vibrans
aut similis nostro, sed tortis cornibus Hammon.
Non illic Libycae posuerunt ditia gentes
templa, nec Eois splendent donaria gemmis.
Quamvis Aethiopum populis Arabumque beatis

gentibus atque Indis unus sit Juppiter Hammon,
pauper adhuc deus est, nullis violata per aevum
divitiis delubra tenens, morumque priorum
numen Romano templum defendit ab auro.
Esse locis superos testatur silva per omnem
sola virens Libyen. Nam quidquid pulvere sicco
separat ardentem tepida Berenicida Lepti,
ignorat frondes ; solus nemus abstulit Hammon.
Silvarum fons causa loco, qui putria terrae
alligat et domitas unda conectit harenas.
Hic quoque nil obstat Phoebo, cum cardine summo
stat librata dies ; truncum vix protegit arbor :
tam brevis in medium radiis conpellitur umbra.
Deprensum est hunc esse locum qua circulus alti
solstitii medium signorum percutit orbem.
At tibi, quaecumque es Libyco gens igne dirempta,
in Noton umbra cadit, quae nobis exit in Arcton.
Te segnis Cynosura subit, tu sicca profundo
mergi Plaustra putas nullumque in vertice semper
sidus habes inmune mari ; procul axis uterque est,
et fuga signorum medio rapit omnia caelo.
Non obliqua meant, nec Tauro Scorpios exit
rectior, aut Aries donat sua tempora Librae,
aut Astraea jubet lentos descendere Pisces.
Par Geminis Chiron, et idem quod Carcinos ardens,
umidus Aegoceros nec plus Leo tollitur Urna.

Stabant ante fores populi quos miserat Eos
cornigerique Jovis monitu nova fata petebant ;
sed Latio cessere duci, comitesque Catonem
orant exploret Libycum memorata per orbem
numina, de fama tam longi judicet aevi.
Maximus hortator scrutandi voce deorum
eventus Labienus erat : "Sors obtulit", inquit,
"et fortuna viae tam magni numinis ora
consiliumque dei ; tanto duce possumus uti
per Syrtes bellisque datos cognoscere casus.
Nam cui crediderim superos arcana daturos
dicturosque magis, quam sancto, vera, Catoni ?
Certe vita tibi semper derecta supernas
ad leges sequerisque deum. Datur ecce loquendi
cum Jove libertas : inquire in fata nefandi
Caesaris, et patriae venturos excute mores :
jure suo populis uti legumque licebit,
an bellum civile perit ? Tua pectora sacra
voce reple ; durae saltem virtutis amator
quaere quid est virtus et posce exemplar honesti."

Ille deo plenus tacita quem mente gerebat,
effudit dignas adytis e pectore voces :
"Quid quaeri, Labiene, jubes ? An liber in armis
occubuisse velim potius quam regna videre ?
An sit vita nihil ? si longa, an differat aetas ?
An noceat vis nulla bono ? Fortunaque perdat
opposita virtute minas, laudandaque velle
sit satis et numquam successu crescat honestum ?
Scimus, et hoc nobis non altius inseret Hammon.
Haeremus cuncti superis, temploque tacente
nil facimus non sponte dei ; nec vocibus ullis
numen eget, dixitque semel nascentibus auctor

quidquid scire licet, sterilesne elegit harenas
ut caneret paucis mersitque hoc pulvere verum
estque dei sedes nisi terra et pontus et aer
et caelum et virtus ? Superos quid quaerimus ultra ?
Juppiter est quodcumque vides, quodcumque moveris.
Sortilegis egeant dubii semperque futuris
casibus ancipites ; me non oracula certum,
sed mors certa facit. Pavido fortique cadendum est :
hoc satis est dixisse Jovem." Sic ille profatus
servataque fide templi discedit ab aris,
non exploratum populis Hammona relinquens.

Ipse manu sua pila gerit, praecedit anheli
militis ora pedes, monstrat tolerare vabores,
non jubet, et nulla vehitur cervice supinus
carpentoque sedens ; somni parcissimus ipse est,
ultimus haustor aquae : cum tandem fonte reperto
indiga cogatur laticis spectare juventus,
stat dum lixa bibat. Si veris magna paratur
fama bonis et si successu nuda remoto
inspicitur virtus, quidquid laudamus in ullo
majorum, fortuna fuit. Quis Marte secundo,
quis tantum meruit populorum sanguine nomen ?
Hunc ego per Syrtes Libyaeque extrema triumphum
ducere maluerim, quam ter Capitolia curru
scandere Pompei, quam frangere colla Jugurthae.
Ecce parens verus patriae, dignissimus aris,
Roma, tuis, per quem numquam jurare pudebit,
et quem, si steteris umquam cervice soluta,
nunc, olim, factura deum es. Jam spissior ignis,
et plaga, quam nullam superi mortalibus ultra
a medio fecere die, calcatur, et unda
rarior. Inventus mediis fons unus harenis
largus aquae, sed quem serpentum turba tenebat
vix capiente loco. Stabant in margine siccae
aspides, in mediis sitiebant dipsades undis.
Ductor, ut aspexit perituros fonte relicto,
adloquitur : "Vana specie conterrite leti,
ne dubita, miles, tutos haurire liquores.
Noxia serpentum est admixto sanguine pestis ;
morsu virus habent et fatum dente minantur ;
pocula morte carent." Dixit dubiumque venenum
hausit ; et in tota Libyae fons unus harena
ille fuit de quo primus sibi posceret undam.

Cur Libycus tantis exundet pestibus aer
fertilis in mortes, aut quid secreta nocenti
miscuerit natura solo, non cura laborque
noster scire valet, nisi quod volgata per orbem
fabula pro vera decepit saecula causa.
Finibus extremis Libyes, ubi fervida tellus
accipit Oceanum demisso sole calentem,
squalebant late Phorcynidos arva Medusae,
non nemorum protecta coma, non mollia sulco,
sed dominae voltu conspectis aspera saxis.
Hoc primum natura nocens in corpore saevas
eduxit pestes ; illis e faucibus angues
stridula fuderunt vibratis sibila linguis.
Ipsa flagellabant gaudentis colla Medusae,
femineae qui more comae per terga soluti

surgunt adversa subrectae fronte colubrae
vipereumque fluit depexo crine venenum.
Hoc habet infelix cunctis inpune Medusa
quod spectare licet. Nam rictus oraque monstri
quis timuit ? Quem, qui recto se lumine vidit,
passa Medusa mori est ? Rapuit dubitantia fata
praevenitque metus ; anima periere retenta
membra, nec emissae riguere sub ossibus umbrae.
Eumenidum crines solos movere furores ;
Cerberos Orpheo lenivit sibila cantu ;
Amphitryoniades vidit, cum vinceret, hydram :
hoc monstrum timuit genitor numenque secundum
Phorcys aquis Cetoque parens ipsaeque sorores
Gorgones ; hoc potuit caelo pelagoque minari
torporem insolitum mundoque obducere terram.
E caelo volucres subito cum pondere lapsae,
in scopulis haesere ferae, vicina colentes
Aethiopum totae riguerunt marmore gentes.
Nullum animal visus patiens, ipsique retrorsum
effusi faciem vitabant Gorgonos angues.
Illa sub Hesperiis stantem Titana columnis
in cautes Atlanta dedit, caeloque timente
olim Phlegraeo stantis serpente gigantas
erexit montes bellumque inmane deorum
Pallados e medio confecit pectore Gorgon.
Quo postquam partu Danaes et divite nimbo
ortum Parrhasiae vexerunt Persea pinnae
Arcados, auctoris citharae liquidaeque palaestrae,
et subitus praepes Cyllenida sustulit harpen,
harpen alterius monstri jam caede rubentem
[a Jove dilectae fuso custode juvencae],
auxilium volucri Pallas tulit innuba fratri
pacta caput monstri terraeque in fine Libyssae
Persea Phoebeos converti jussit ad ortus
Gorgonos averso sulcantem regna volatu
et clipeum laevae fulvo dedit aere nitentem,
in quo saxificam jussit spectare Medusam ;
quam sopor aeternam tracturus morte quietem
obruit haud totam : vigilat pars magna comarum,
defenduntque caput protenti crinibus hydri ;
pars jacet in medios voltus oculisque tenebras.
Offundit clausis et somni duplicat umbras.
Ipsa regit trepidum Pallas, dextraque trementem
Perseos aversi Cyllenida derigit harpen
lata colubriferi rumpens confinia colli.
Quos habuit voltus hamati volnere ferri
caesa caput Gorgon ! Quanto spirare veneno
ora rear quantumque oculos effundere mortis !
Nec Pallas spectare potest, voltusque gelassent
Perseos aversi, si non Tritonia densos
sparsisset crines texissetque ora colubris.
Aliger in caelum sic rapta Gorgone fugit.
Ille quidem pensabat iter propiusque secabat
aera, si medias Europae scinderet urbes :
Pallas frugiferas jussit non laedere terras
et parci populis. Quis enim non praepete tanto
aethera respiceret ? Zephyro convertitur ales
itque super Libyen, quae nullo consita cultu

sideribus Phoeboque vacat ; premit orbita solis
exuritque solum ; nec terra celsior ulla
nox cadit in caelum lunaeque meatibus obstat,
si flexus oblita vagi per recta cucurrit
signa nec in Borean aut in Noton effugit umbram.
Illa tamen sterilis tellus fecundaque nulli
arva bono virus stillantis tabe Medusae
concipiunt dirosque fero de sanguine rores,
quos calor adjuvit putrique incoxit harenae.
   Hic, quae prima caput movit de pulvere, tabes
aspida somniferam tumida cervice levavit.
Plenior huc sanguis et crassi gutta veneni
decidit ; in nulla plus est serpente coactum.
Ipsa caloris egens gelidum non transit in orbem
sponte sua Niloque tenus metitur harenas.
Sed quis erit nobis lucri pudor ? inde petuntur
huc Libycae mortes et fecimus aspida mercem.
At non stare suum miseris passura cruorem
squamiferos ingens haemorrhois explicat orbes,
natus et ambiguae coleret qui Syrtidos arva
Chersydros, tractique via fumante chelydri,
et semper recto lapsurus limite cenchris ;
pluribus ille notis variatam tinguitur alvum,
quam parvis pictus maculis Thebanus ophites.
Concolor exustis atque indiscretus harenis
hammodytes spinaque vagi torquente cerastae
et scytale sparsis etiamnunc sola pruinis
exuvias positura suas et torrida dipsas
et gravis in geminum vergens caput amphisbaena
et natrix violator aquae, jaculique volucres
et contentus iter cauda sulcare parias
oraque distendens avidus fumantia prester,
ossaque dissolvens cum corpore tabificus seps,
sibilaque effundens cunctas terrentia pestes,
ante venena nocens, late sibi summovet omne
volgus et in vacua regnat basiliscus harena.
Vos quoque, qui cunctis innoxia numina terris
serpitis, aurato nitidi fulgore dracones,
letiferos ardens facit Africa ; ducitis altum
aera cum pinnis, armentaque tota secuti
rumpitis ingentes amplexi verbere tauros ;
nec tutus spatio est elephans : datis omnia leto,
nec vobis opus est ad noxia fata veneno.
   Has inter pestes duro Cato milite siccum
emetitur iter tot tristia fata suorum
insolitasque videns parvo cum volnere mortes.
Signiferum juvenem Tyrrheni sanguinis Aulum
torta caput retro dipsas calcata momordit.
Vix dolor aut sensus dentis fuit, ipsaque leti
frons caret invidia nec quicquam plaga minatur.
Ecce, subit virus tacitum, carpitque medullas
ignis edax calidaque incendit viscera tabe ;
ebibit umorem circum vitalia fusum
pestis et in sicco linguam torrere palato
coepit. Defessos iret qui sudor in artus
non fuit, atque oculos lacrimarum vena refugit.
Non decus imperii, non maesti jura Catonis
ardentem tenuere virum, ne spargere signa

auderet totisque furens exquireret arvis,
quas poscebat aquas sitiens in corde venenum.
Ille vel in Tanain missus Rhodanumque Padumque
arderet Nilumque bibens per rura vagantem.
Accessit morti Libye, fatique minorem
famam dipsas habet terris adjuta perustis.
Scrutatur venas penitus squalentis harenae ;
nunc redit ad Syrtes et fluctus accipit ore,
aequoreusque placet, sed non et sufficit, umor ;
nec sentit fatique genus mortemque veneni,
sed putat esse sitim, ferroque aperire tumentis
sustinuit venas atque os inplere cruore.
Jussit signa rapi propere Cato ; discere nulli
permissum est hoc posse sitim. Sed tristior illo
mors erat ante oculos, miserique in crure Sabelli
seps stetit exiguus, quem flexo dente tenacem
avolsitque manu piloque adfixit harenis.
Parva modo serpens, sed qua non ulla cruentae
tantum mortis habet. Nam plagae proxima circum
fugit rupta cutis pallentiaque ossa retexit ;
jamque sinu laxo nudum sine corpore volnus.
Membra natant sanie, surae fluxere, sine ullo
tegmine poples erat, femorum quoque musculus omnis
liquitur, et nigra destillant inguina tabe.
Dissiluit stringens uterum membrana, fluuntque
viscera ; nec, quantus toto de corpore debet,
effluit in terras, saevum sed membra venenum
decoquit, in minimum mors contrahit omnia virus.
Vincula nervorum et laterum textura cavumque
pectus et abstrusum fibris vitalibus : omne
quidquid homo est aperit pestis. Natura profana
morte patet : manant humeri fortesque lacerti,
colla caputque fluunt. Calido non ocius Austro
nix resoluta cadit nec solem cera sequetur.
Parva loquor, corpus sanie stillasse perustum :
hoc et flamma potest ; sed quis rogus abstulit ossa ?
Haec quoque discedunt, putrisque secuta medullas
nulla manere sinunt rapidi vestigia fati.
Cinyphias inter pestes tibi palma nocendi est :
eripiunt omnes animam, tu sola cadaver.
Ecce subit facies leto diversa fluenti.
Nasidium Marsi cultorem torridus agri
percussit prester. Illi rubor igneus ora
succendit, tenditque cutem pereunte figura
miscens cuncta tumor toto jam corpore major,
humanumque egressa modum super omnia membra
efflatur sanies late pollente veneno ;
ipse latet penitus congesto corpore mersus,
nec lorica tenet distenti pectoris auctum.
Spumeus accenso non sic exundat aeno
undarum cumulus, nec tantos carbasa Coro
curvavere sinus. Tumidos jam non capit artus
informis globus et confuso pondere truncus.
Intactum volucrum rostris epulasque daturum
haud inpune feris non ausi tradere busto
nondum stante modo crescens fugere cadaver.
Sed majora parant Libycae spectacula pestes.
Inpressit dentes haemorrhois aspera Tullo,

magnanimo juveni miratorique Catonis.
Utque solet pariter totis se fundere signis
Corycii pressura croci, sic omnia membra
emisere simul rutilum pro sanguine virus.
Sanguis erant lacrimae ; quaecumque foramina novit
umor, ab his largus manat cruor ; ora redundant
et patulae nares, sudor rubet ; omnia plenis
membra fluunt venis, totum est pro volnere corpus.
At tibi, Laeve miser, fixus praecordia pressit
Niliaca serpente cruor, nulloque dolore
testatus morsus subita caligine mortem
accipis et socias somno descendis ad umbras.
Non tam veloci corrumpunt pocula leto,
stipite quae diro virgas mentita Sabaeas
toxica fatilegi carpunt matura Saitae.
Ecce procul saevos sterili se robore trunci
torsit et inmisit (jaculum vocat Africa) serpens
perque caput Pauli transactaque tempora fugit.
Nil ibi virus agit : rapuit cum volnere fatum.
Deprensum est, quae funda rotat, quam lenta volarent
quam segnis Scythicae strideret harundinis aer.
Quid prodest miseri basiliscus cuspide Murri
transactus ? Velox currit per tela venenum
invaditque manum ; quam protinus ille retecto
ense ferit totoque semel demittit ab armo,
exemplarque sui spectans miserabile leti
stat tutus pereunte manu. Quis fata putarit
scorpion aut vires maturae mortis habere ?
Ille minax nodis et recto verbere saevos
teste tulit caelo victi decus Orionis.
Quis calcare tuas metuat, salpuga, latebras ?
Et tibi dant Stygiae jus in sua fila sorores.
Sic nec clara dies nec nox dabat atra quietem
suspecta miseris in qua tellure jacebant.
Nam neque congestae struxere cubilia frondes,
nec culmis crevere tori, sed corpora fatis
expositi volvuntur humo calidoque vapore
adliciunt gelidas nocturno frigore pestes
innocuosque diu rictus torpente veneno
inter membra fovent. Nec, quae mensura viarum
quisve modus, norunt caelo duce ; saepe querentes :
"Reddite, di," clamant, "miseris, quae fugimus, arma,
reddite Thessaliam. Patimur cur segnia fata
in gladios jurata manus ? Pro Caesare pugnant
dipsades et peragunt civilia bella cerastae.
Ire libet qua zona rubens atque axis inustus
solis equis, juvat aetheriis ascribere causis
quod peream, caeloque mori. Nil, Africa, de te
nec de te, natura, queror : tot monstra ferentem
gentibus ablatum dederas serpentibus orbem
inpatiensque solum. Cereris cultore negato
damnasti atque homines voluisti desse venenis.
In loca serpentum nos venimus : accipe poenas
tu, quisquis superum commercia nostra perosus
hinc torrente plaga, dubiis hinc Syrtibus orbem
abrumpens medio posuisti limite mortes.
Per secreta tui bellum civile recessus
vadit et arcani miles tibi conscius orbis

claustra ferit mundi. Forsan majora supersunt
ingressis. Coeunt ignes stridentibus undis,
et premitur natura poli. Sed longius ista
nulla jacet tellus, quam fama cognita nobis
tristia regna Jubae. Quaeremus forsitan istas
serpentum terras ; habet hoc solacia caelum :
vivit adhuc aliquid. Patriae non arva requiro
Europamque alios soles Asiamque videntem :
qua te parte poli, qua te tellure reliqui,
Africa ? Cyrenis etiamnunc bruma rigebat :
exiguane via legem convertimus anni ?
Imus in adversos axes, evolvimur orbe,
terga damus ferienda Noto. Nunc forsitan ipsa est
sub pedibus jam Roma meis. Solacia fati
haec petimus : veniant hostes Caesarque sequatur
qua fugimus." Sic dura suos patientia questus
exonerat. Cogit tantos tolerare labores
summa ducis virtus, qui nuda fusus harena
excubat atque omni fortunam provocat hora.
Omnibus unus adest fatis ; quocumque vocatus,
advolat atque ingens meritum majusque salute
contulit, in letum vires, puduitque gementem
illo teste mori. Quod jus habuisset in ipsum
ulla lues ? Casus alieno in pectore vincit
spectatorque docet magnos nil posse dolores.

Vix miseris serum tanto lassata periclo
auxilium Fortuna dedit. Gens unica terras
incolit a saevo serpentum innoxia morsu,
Marmaridae Psylli. Par lingua potentibus herbis,
ipse cruor tutus nullumque admittere virus
vel cantu cessante potens. Natura locorum
jussit ut inmunes mixtis serpentibus essent ;
profuit in mediis sedem posuisse venenis.
Pax illis cum morte data est. Fiducia tanta est
sanguinis : in terras parvus cum decidit infans,
ne qua sit externae Veneris mixtura timentes,
letifica dubios explorant aspide partus.
Utque Jovis volucer, calido cum protulit ovo
inplumis natos, solis convertit ad ortus :
qui potuere pati radios et lumine recto
sustinuere diem, caeli servantur in usus,
qui Phoebo cessere, jacent : sic pignora gentis
Psyllus habet, siquis tactos non horruit angues,
siquis donatis lusit serpentibus infans.
Nec solum gens illa sua contenta salute
excubat hospitibus, contraque nocentia monstra
Psyllus adest populis. Qui tum Romana secutus
signa, simul jussit statui tentoria ductor,
primum, quas valli spatium conprendit, harenas
expurgat cantu verbisque fugantibus angues.
Ultima castrorum medicatus circumit ignis.
Hic ebulum stridet peregrinaque galbana sudant,
et tamarix non laeta comas Eoaque costos
et panacea potens et Thessala centaurea
peucedanonque sonant flammis Erycinaque thapsos,
et larices fumoque gravem serpentibus urunt
habrotonum et longe nascentis cornua cervi.
Sic nox tuta viris. At siquis peste diurna

fata trahit, tunc sunt magicae miracula gentis
Psyllorumque ingens et rapti pugna veneni.
Nam primum tacta designat membra saliva,
quae cohibet virus retinetque in volnere pestem ;
plurima tunc voluit spumanti carmina lingua
murmure continuo, nec dat suspiria cursus
volneris, aut minimum patiuntur fata tacere.
Saepe quidem pestis nigris inserta medullis
excantata fugit ; sed si quod tardius audit
virus et elicitum jussumque exire repugnat,
tum super incumbens pallentia volnera lambit
ore venena trahens et siccat dentibus artus
extractamque potens gelido de corpore mortem
expuit, et cujus morsus superaverit anguis,
jam promptum Psyllis vel gustu nosse veneni.
Hoc igitur tandem levior Romana juventus
auxilio late squalentibus errat in arvis.
Bis positis Phoebe flammis, bis luce recepta
vidit arenivagum surgens fugiensque Catonem.
Jamque illi magis atque magis durescere pulvis
coepit et in terram Libye spissata redire,
jamque procul rarae nemorum se tollere frondes,
surgere congesto non culta mapalia culmo.
Quanta dedit miseris melioris gaudia terrae,
cum primum saevos contra videre leones !
Proxima Leptis erat, cujus statione quieta
exegere hiemem nimbis flammisque carentem.
Caesar ut Emathia satiatus clade recessit,
cetera curarum projecit pondera soli
intentus genero ; cujus vestigia frustra
terris sparsa legens fama duce tendit in undas
Threiciasque legit fauces et amore notatum
aequor et Heroas lacrimoso litore turres,
qua pelago nomen Nepheleias abstulit Helle.
Non Asiam brevioris aquae disterminat usquam
fluctus ab Europa, quamvis Byzantion arto
Pontus et ostriferam dirimat Calchedona cursu
Euxinumque ferens parvo ruat ore Propontis.
Sigeasque petit famae mirator harenas
et Simoentis aquas et Graio nobile busto
Rhoetion et multum debentis vatibus umbras.
Circumit exustae nomen memorabile Trojae
magnaque Phoebei quaerit vestigia muri.
Jam silvae steriles et putres robore trunci
Assaraci pressere domos et templa deorum
jam lassa radice tenent, ac tota teguntur
Pergama dumetis : etiam periere ruinae.
Aspicit Hesiones scopulos silvaque latentis
Anchisae thalamos, quo judex sederit antro,
unde puer raptus caelo, quo vertice Nais
luxerit Oenone ; nullum est sine nomine saxum.
Inscius in sicco serpentem pulvere rivum
transierat, qui Xanthus erat. Securus in alto
gramine ponebat gressus : Phryx incola manes
Hectoreos calcare vetat ; discussa jacebant
saxa nec ullius faciem servantia sacri :
"Herceas", monstrator ait, "non respicis aras ? "
O sacer et magnus vatum labor ! Omnia fato

eripis et populis donas mortalibus aevum.
Invidia sacrae, Caesar, ne tangere famae ;
nam, siquid Latiis fas est promittere Musis,
quantum Zmyrnaei durabunt vatis honores,
venturi me teque legent ; Pharsalia nostra
vivet, et a nullo tenebris damnabimur aevo.
   Ut ducis inplevit visus veneranda vetustas,
erexit subitas congestu caespitis aras
votaque turicremos non inrita fudit in ignes :
"Di cinerum, Phrygias colitis quicumque ruinas,
Aeneaeque mei, quos nunc Lavinia sedes
servat et Alba, lares, et quorum lucet in aris
ignis adhuc Phrygius, nullique aspecta virorum
Pallas, in abstruso pignus memorabile templo,
gentis Iuleae vestris clarissimus aris
dat pia tura nepos et vos in sede priori
rite vocat : date felices in cetera cursus,
restituam populos ; grata vice moenia reddent
Ausonidae Phrygibus, Romanaque Pergama surgent."
Sic fatus repetit classes et tota secundis
vela dedit Coris avidusque urguente procella
Iliacas pensare moras Asiamque potentem
praevehitur pelagoque Rhodon spumante relinquit.
Septima nox Zephyro numquam laxante rudentes
ostendit Phariis Aegyptia litora flammis.
Sed prius orta dies nocturnam lampada texit
quam tutas intraret aquas. Ibi plena tumultu
litora et incerto turbatas murmure voces
accipit, ac dubiis veritus se credere regnis
abstinuit tellure rates. Sed dira satelles
regis dona ferens medium provectus in aequor
colla gerit Magni Phario velamine tecta
ac prius infanda commendat crimina voce :
"Terrarum domitor, Romanae maxime gentis,
et, quod adhuc nescis, genero secure perempto,
rex tibi Pellaeus belli pelagique labores
donat et, Emathiis quod solum defuit armis,
exhibet. Absenti bellum civile peractum est :
Thessalicas quaerens Magnus reparare ruinas
ense jacet nostro. Tanto te pignore, Caesar,
emimus ; hoc tecum percussum est sanguine foedus.
Accipe regna Phari nullo quaesita cruore ;
accipe Niliaci jus gurgitis ; accipe quidquid
pro Magni cervice dares, dignumque clientem
castris crede tuis, cui tantum fata licere
in generum voluere tuum. Nec vile putaris
hoc meritum, facili nobis quod caede peractum est.
Hospes avitus erat, depulso sceptra parenti
reddiderat. Quid plura feram ? Tu nomina tanto
invenies operi vel famam consule mundi.
Si scelus est, plus te nobis debere fateris,
quod scelus hoc non ipse facis." Sic fatus opertum
detexit tenuitque caput. Jam languida morte
effigies habitum noti mutaverat oris.
Non primo Caesar damnavit munera visu
avertitque oculos ; voltus, dum crederet, haesit,
utque fidem vidit sceleris tutumque putavit
jam bonus esse socer, lacrimas non sponte cadentis

effudit gemitusque expressit pectore laeto,
non aliter manifesta potens abscondere mentis
gaudia quam lacrimis, meritumque inmane tyranni
destruit et generi mavolt lugere revolsum
quam debere caput. Qui duro membra senatus
calcarat voltu, qui sicco lumine campos
viderat Emathios, uni tibi, Magne, negare
non audet gemitus. O sors durissima fati !
Huncine tu, Caesar, scelerato Marte petisti
qui tibi flendus erat ? non mixti foedera tangunt
te generis nec nata jubet maerere neposque,
credis apud populos Pompei nomen amantis
hoc castris prodesse tuis. Fortasse tyranni
tangeris invidia captique in viscera Magni
hoc alii licuisse doles quererisque perisse
vindictam belli raptumque e jure superbi
victoris generum. Quisquis te flere coegit
impetus, a vera longe pietate recessit.
Scilicet hoc animo terras atque aequora lustras,
necubi suppressus pereat gener. O bene rapta
arbitrio mors ista tuo ! Quam magna remisit
crimina Romano tristis fortuna pudori,
quod te non passa est misereri, perfide, Magni
viventis ! Nec non his fallere vocibus audet
adquiritque fidem simulati fronte doloris :
   "Aufer ab aspectu nostro funesta, satelles,
regis dona tui. Pejus de Caesare vestrum
quam de Pompeio meruit scelus. Unica belli
praemia civilis, victis donare salutem,
perdidimus. Quod si Phario germana tyranno
non invisa foret, potuissem reddere regi
quod meruit, fratrique tuum pro munere tali
misissem, Cleopatra, caput. Secreta quid arma
movit et inseruit nostro sua tela labori ?
Ergo in Thessalicis Pellaeo fecimus arvis
jus gladio ? Vestris quaesita licentia regnis ?
Non tuleram Magnum mecum Romana regentem :
te, Ptolemaee, feram ? Frustra civilibus armis
miscuimus gentes, siqua est hoc orbe potestas
altera quam Caesar, si tellus ulla duorum est.
Vertissem Latias a vestro litore proras :
famae cura vetat, ne non damnasse cruentam
sed videar timuisse Pharon. Nec fallere vosmet
credite victorem : nobis quoque tale paratum
litoris hospitium ; ne sic mea colla gerantur
Thessaliae fortuna facit. Majore profecto
quam metui poterat discrimine gessimus arma :
exilium generique minas Romamque timebam :
poena fugae Ptolemaeus erat. Sed parcimus annis
donamusque nefas. Sciat hac pro caede tyrannus
nil venia plus posse dari. Vos condite busto
tanti colla ducis, sed non ut crimina solum
vestra tegat tellus : justo date tura sepulchro
et placate caput cineresque in litore fusos
colligite atque unam sparsis date manibus urnam.
Sentiat adventum soceri vocesque querentis
audiat umbra pias. Dum nobis omnia praefert,
dum vitam Phario mavolt debere clienti,

laeta dies rapta est populis, concordia mundo
nostra perit. Caruere deis mea vota secundis,
ut te conplexus positis felicibus armis
adfectus a te veteres vitamque rogarem,
Magne, tuam dignaque satis mercede laborum
contentus par esse tibi. Tunc pace fideli
fecissem ut victus posses ignoscere divis,
fecisses ut Roma mihi." Nec talia fatus
invenit fletus comitem nec turba querenti
credidit ; abscondunt gemitus et pectora laeta
fronte tegunt hilaresque nefas spectare cruentum
- o bona libertas ! - cum Caesar lugeat, audent.

PH_10

Ut primum terras Pompei colla secutus
attigit et diras calcavit Caesar harenas,
pugnavit fortuna ducis fatumque nocentis
Aegypti, regnum Lagi Romana sub arma
iret an eriperet mundo Memphiticus ensis
victoris victique caput. Tua profuit umbra,
Magne, tui socerum rapuere a sanguine manes
[ne populus post te Nilum Romanus haberet].
Inde Paraetoniam fertur securus in urbem
pignore tam saevi sceleris sua signa secutam.
Sed fremitu volgi fasces et jura querentis
inferri Romana suis discordia sensit
pectora et ancipites animos, Magnumque perisse
non sibi. Tum voltu semper celante pavorem
intrepidus superum sedes et templa vetusti
numinis antiquas Macetum testantia vires
circuit et nulla captus dulcedine rerum,
non auro cultuque deum, non moenibus urbis,
effossum tumulis cupide descendit in antrum.
Illic Pellaei proles vaesana Philippi,
felix praedo, jacet terrarum vindice fato
raptus ; sacratis totum spargenda per orbem
membra viri posuere adytis ; fortuna pepercit
manibus, et regni duravit ad ultima fatum.
Nam sibi libertas umquam si redderet orbem,
ludibrio servatus erat, non utile mundo
editus exemplum, terras tot posse sub uno
esse viro. Macetum fines latebrasque suorum
deseruit victasque patri despexit Athenas
perque Asiae populos fatis urguentibus actus
humana cum strage ruit gladiumque per omnis
exegit gentes ; ignotos miscuit amnes
Persarum Euphraten, Indorum sanguine Gangen :
terrarum fatale malum fulmenque quod omnis
percuteret pariter populos et sidus iniquum
gentibus. Oceano classes inferre parabat
exteriore mari. Non illi flamma nec undae
nec sterilis Libye nec Syrticus obstitit Hammon.
Isset in occasus mundi devexa secutus
ambissetque polos Nilumque a fonte bibisset :
occurrit suprema dies, naturaque solum
hunc potuit finem vaesano ponere regi ;

qui secum invidia qua totum ceperat orbem
abstulit imperium, nulloque herede relicto
totius fati lacerandas praebuit urbes.
Sed cecidit Babylone sua Parthoque verendus.
Pro pudor ! Eoi propius timuere sarisas,
quam nunc pila timent populi ; licet usque sub Arcto
regnemus Zephyrique domos terrasque premamus
flagrantis post terga Noti : cedemus in ortus
Arsacidum domino. Non felix Parthia Crassis
exiguae secura fuit provincia Pellae.
   Jam Pelusiaco veniens a gurgite Nili
rex puer inbellis populi sedaverat iras,
obside quo pacis Pellaea tutus in aula
Caesar erat, cum se parva Cleopatra biremi
corrupto custode Phari laxare catenas
intulit Emathiis ignaro Caesare tectis,
dedecus Aegypti, Latii feralis Erinys,
Romano non casta malo. Quantum inpulit Argos
Iliacasque domos facie Spartana nocenti,
Hesperios auxit tantum Cleopatra furores.
Terruit illa suo, si fas, Capitolia sistro
et Romana petit inbelli signa Canopo
Caesare captivo Pharios ductura triumphos ;
Leucadioque fuit dubius sub gurgite casus,
an mundum ne nostra quidem matrona teneret.
Hoc animi nox illa dedit quae prima cubili
miscuit incestam ducibus Ptolemaida nostris.
Quis tibi vaesani veniam non donet amoris,
Antoni, durum cum Caesaris hauserit ignis
pectus ? Et in media rabie medioque furore
et Pompeianis habitata manibus aula
sanguine Thessalicae cladis perfusus adulter
admisit Venerem curis et miscuit armis
inlicitosque toros et non ex conjuge partus.
Pro pudor ! oblitus Magni tibi, Julia, fratres
obscaena de matre dedit, partesque fugatas
passus in extremis Libyae coalescere regnis
tempora Niliaco turpis dependit amori,
dum donare Pharon, dum non sibi vincere mavolt.
Quem formae confisa suae Cleopatra sine ullis
tristis adit lacrimis, simulatum compta dolorem
qua decuit, veluti laceros dispersa capillos,
et sic orsa loqui : "Siqua est, o maxime Caesar,
nobilitas, Pharii proles clarissima Lagi,
exul in aeternum sceptris depulsa paternis,
ni tua restituit veteri me dextera fato,
conplector regina pedes. Tu gentibus aequum
sidus ades nostris. Non urbes prima tenebo
femina Niliacas : nullo discrimine sexus
reginam scit ferre Pharos. Lege summa perempti
verba patris, qui jura mihi communia regni
et thalamos cum fratre dedit. Puer ipse sororem,
sit modo liber, amat ; sed habet sub jure Pothini
adfectus ensesque suos. Nil ipsa paterni
juris inire peto : culpa tantoque pudore
solve domum, remove funesta satellitis arma
et regem regnare jube. Quantosne tumores
mente gerit famulus Magni cervice revolsa !

jam tibi (sed procul hoc avertant fata) minatur.
Sat fuit indignum, Caesar, mundoque tibique
Pompeium facinus meritumque fuisse Pothini."
Nequiquam duras temptasset Caesaris aures :
voltus adest precibus faciesque incesta perorat.
Exigit infandam corrupto judice noctem.
Pax ubi parta ducis donisque ingentibus empta est,
excepere epulae tantarum gaudia rerum,
explicuitque suos magno Cleopatra tumultu
nondum translatos Romana in saecula luxus.
Ipse locus templi, quod vix corruptior aetas
extruat, instar erat ; laqueataque tecta ferebant
divitias crassumque trabes absconderat aurum.
Nec summis crustata domus sectisque nitebat
marmoribus, stabatque sibi non segnis achates
purpureusque lapis, totaque effusus in aula
calcabatur onyx, hebenus Mareotica vastos
non operit postes, sed stat pro robore vili
auxilium, non forma domus. Ebur atria vestit,
et suffecta manu foribus testudinis Indae
terga sedent crebro maculas distincta zmaragdo.
Fulget gemma toris, et iaspide fulva supellex ;
strata micant, Tyrio cujus pars maxima fuco
cocta diu virus non uno duxit aeno ;
pars auro plumata nitet, pars ignea cocco,
ut mos est Phariis miscendi licia telis.
Tum famulae numerus turbae populusque minister.
Discolor hos sanguis, alios distinxerat aetas ;
haec Libycos, pars tam flavos gerit altera crines,
ut nullis Caesar Rheni se dicat in arvis
tam rutilas vidisse comas ; pars sanguinis usti
torta caput refugosque gerens a fronte capillos ;
nec non infelix ferro mollita juventus
atque exsecta virum ; stat contra fortior aetas
vix ulla fuscante tamen lanugine malas.
Discubuere toris reges majorque potestas,
Caesar ; et inmodice formam fucata nocentem,
nec sceptris contenta suis nec fratre marito,
plena maris rubri spoliis, colloque comisque
divitias Cleopatra gerit cultuque laborat ;
candida Sidonio perlucent pectora filo,
quod Nilotis acus conpressum pectine Serum
solvit et extenso laxavit stamina velo.
Dentibus hic niveis sectos Atlantide silva
inposuere orbes, quales ad Caesaris ora
nec capto venere Juba. Pro caecus et amens
ambitione furor, civilia bella gerenti
divitias aperire suas, incendere mentem
hospitis armati. Non sit licet ille nefando
Marte paratus opes mundi quaesisse ruina :
pone duces priscos et nomina pauperis aevi,
Fabricios Curiosque graves, hic ille recumbat
sordidus Etruscis abductus consul aratris :
optabit patriae talem duxisse triumphum.
Infudere epulas auro, quod terra, quod aer,
quod pelagus Nilusque dedit, quod luxus inani
ambitione furens toto quaesivit in orbe
non mandante fame ; multas volucresque ferasque

Aegypti posuere deos, manibusque ministrat
Niliacas crystallos aquas, gemmaeque capaces
excepere merum, sed non Mareotidos uvae,
nobile sed paucis senium cui contulit annis
indomitum Meroe cogens spumare Falernum.
Accipiunt sertas nardo florente coronas
et numquam fugiente rosa, multumque madenti
infudere comae quod nondum evanuit aura
cinnamon externa nec perdidit aera terrae,
advectumque recens vicinae messis amomon.
Discit opes Caesar spoliati perdere mundi,
et gessisse pudet genero cum paupere bellum,
et causas Martis Phariis cum gentibus optat.
   Postquam epulis Bacchoque modum lassata voluptas
inposuit, longis Caesar producere noctem
inchoat adloquiis summaque in sede jacentem
linigerum placidis conpellat Acorea dictis :
"O sacris devote senex, quodque arguit aetas,
non neclecte deis, Phariae primordia gentis
terrarumque situs volgique edissere mores
et ritus formasque deum ; quodcumque vetustis
insculptum est adytis profer, noscique volentes
prode deos. Si Cecropium sua sacra Platona
majores docuere tui, quis dignior umquam
hoc fuit auditu mundique capacior hospes ?
Fama quidem generi Pharias me duxit ad urbes,
sed tamen et vestri ; media inter proelia semper
stellarum caelique plagis superisque vacavi,
nec meus Eudoxi vincetur fastibus annus.
Sed, cum tanta meo vivat sub pectore virtus,
tantus amor veri, nihil est quod noscere malim
quam fluvii causas per saecula tanta latentis
ignotumque caput ; spes sit mihi certa videndi
Niliacos fontes, bellum civile relinquam."
Finierat, contraque sacer sic orsus Acoreus :
   "Fas mihi magnorum, Caesar, secreta parentum
edere ad hoc aevi populis ignota profanis.
Sit pietas aliis miracula tanta silere ;
ast ego caelicolis gratum reor, ire per omnis
hoc opus et sacras populis notescere leges.
Sideribus, quae sola fugam moderantur Olympi
occurruntque polo, diversa potentia prima
mundi lege data est. Sol tempora dividit aevi,
mutat nocte diem radiisque potentibus astra
ire vetat cursusque vagos statione moratur ;
luna suis vicibus Tethyn terrenaque miscet ;
frigida Saturno glacies et zona nivalis
cessit ; habet ventos incertaque fulmina Mavors ;
sub Jove temperies et numquam turbidus aer ;
at fecunda Venus cunctarum semina rerum
possidet ; inmensae Cyllenius arbiter undaest.
Hunc ubi pars caeli tenuit, qua mixta Leonis
sidera sunt Cancro, rapidos qua Sirius ignes
exerit et varii mutator circulus anni
Aegoceron Cancrumque tenet, cui subdita Nili
ora latent ; quae cum dominus percussit aquarum
igne superjecto, tunc Nilus fonte soluto
exit, ut Oceanus lunaribus incrementis

jussus adest, auctusque suos non ante coartat
quam nox aestivas a sole receperit horas.
Vana fides veterum, Nilo, quod crescat in arva,
Aethiopum prodesse nives. Non Arctos in illis
montibus aut Boreas. Testis tibi sole perusti
ipse color populi calidique vaporibus Austri.
Adde quod omne caput fluvii, quodcumque soluta
praecipitat glacies, ingresso vere tumescit
prima tabe nivis : Nilus neque suscitat undas
ante Canis radios nec ripis alligat amnem
ante parem nocti Libra sub judice Phoebum.
Inde etiam leges aliarum nescit aquarum :
nec tumet hibernus, cum longe sole remoto
officiis caret unda suis ; dare jussus iniquo
temperiem caelo mediis aestatibus exit
sub torrente plaga, neu terras dissipet ignis,
Nilus adest mundo contraque incensa Leonis
ora tumet Cancroque suam torrente Syenen
inploratus adest nec campos liberat undis,
donec in autumnum declinet Phoebus et umbras
extendat Meroe. Quis causas reddere possit ?
Sic jussit natura parens discurrere Nilum,
sic opus est mundo. Zephyros quoque vana vetustas
his ascripsit aquis, quorum stata tempora flatus
continuique dies et in aera longa potestas,
vel quod ab occiduo depellunt nubila caelo
trans Noton et fluvio cogunt incumbere nimbos,
vel quod aquas totiens rumpentis litora Nili
adsiduo feriunt coguntque resistere fluctu :
ille mora cursus adversique obice ponti
aestuat in campos. Sunt qui spiramina terris
esse putent magnosque cavae conpagis hiatus ;
commeat hac penitus tacitis discursibus unda
frigore ab Arctoo medium revocata sub axem,
cum Phoebus pressit Meroen tellusque perusta
illuc duxit aquas, trahitur Gangesque Padusque
per tacitum mundi : tunc omnia flumina Nilus
uno fonte vomens non uno gurgite perfert.
Rumor ab Oceano, qui terras alligat omnes,
exundante procul violentum erumpere Nilum
aequoreosque sales longo mitescere tractu.
Nec non Oceano pasci Phoebumque polosque
credimus : hunc, calidi tetigit cum bracchia Cancri,
sol rapit, atque undae plus quam quod digerat aer
tollitur ; hoc noctes referunt Niloque profundunt.
Ast ego, si tantam jus est mihi solvere litem,
quasdam, Caesar, aquas post mundi sera peracti
saecula concussis terrarum erumpere venis
non id agente deo, quasdam conpage sub ipsa
cum toto coepisse reor, quas ille creator
atque opifex rerum certo sub jure coercet.
Quae tibi noscendi Nilum, Romane, cupido est,
et Phariis Persisque fuit Macetumque tyrannis,
nullaque non aetas voluit conferre futuris
notitiam ; sed vincit adhuc natura latendi.
Summus Alexander regum, quem Memphis adorat,
invidit Nilo misitque per ultima terrae
Aethiopum lectos ; illos rubicunda perusti

zona poli tenuit : Nilum videre calentem.
Venit ad occasus mundique extrema Sesostris
et Pharios currus regum cervicibus egit :
ante tamen vestros amnes, Rhodanumque Padumque,
quam Nilum de fonte bibit. Vaesanus in ortus
Cambyses longi populos pervenit ad aevi
defectusque epulis et pastus caede suorum
ignoto te, Nile, redit. Non fabula mendax
ausa loqui de fonte tuo est. Ubicumque videris
quaereris, et nulli contingit gloria genti
ut Nilo sit laeta suo. Tua flumina prodam,
qua deus undarum celator, Nile, tuarum
te mihi nosse dedit. Medio consurgis ab axe ;
ausus in ardentem ripas attollere Cancrum
in Borean is rectus aquis mediumque Booten ;
cursus in occasus flexu torquetur et ortus
nunc Arabum populis, Libycis nunc aequus harenis,
teque vident primi, quaerunt tamen hi quoque, Seres,
Aethiopumque feris alieno gurgite campos,
et te terrarum nescit cui debeat orbis.
Arcanum natura caput non prodidit ulli,
nec licuit populis parvum te, Nile, videre,
amovitque sinus et gentes maluit ortus
mirari quam nosse tuos. Consurgere in ipsis
jus tibi solstitiis, aliena crescere bruma
atque hiemes adferre tuas, solique vagari
concessum per utrosque polos. Hic quaeritur ortus,
illic finis aquae. Late tibi gurgite rupto
ambitur nigris Meroe fecunda colonis
laeta comis hebeni, quae quamvis arbore multa
frondeat, aestatem nulla sibi mitigat umbra :
linea tam rectum mundi ferit illa Leonem.
Inde plagas Phoebi damnum non passus aquarum
praeveheris sterilesque diu metiris harenas,
nunc omnes unum vires collectus in amnem,
nunc vagus et spargens facilem tibi cedere ripam.
Rursus multifidas revocat piger alveus undas,
qua dirimunt Arabum populis Aegyptia rura
regni claustra Philae. Mox te deserta secantem,
qua jungunt nostrum rubro commercia ponto,
mollis lapsus agit. Quis te tam lene fluentem
moturum totas violenti gurgitis iras,
Nile, putet ? Sed, cum lapsus abrupta viarum
excepere tuos et praecipites cataractae
ac nusquam vetitis ullas obsistere cautes
indignaris aquis, spuma tunc astra lacessis ;
cuncta fremunt undis, ac multo murmure montis
spumeus invitis canescit fluctibus amnis.
Hinc, Abaton quam nostra vocat veneranda vetustas,
petra patens primos sentit percussa tumultus
et scopuli, placuit fluvii quos dicere venas,
quod manifesta novi primum dant signa tumoris.
Hinc montes natura vagis circumdedit undis,
qui Libyae te, Nile, negent, quos inter in alta
it convalle tacens jam moribus unda receptis.
Prima tibi campos permittit apertaque Memphis
rura modumque vetat crescendi ponere ripas."
   Sic velut in tuta securi pace trahebant

noctis iter mediae. Sed non vaesana Pothini
mens inbuta semel sacra jam caede vacabat
a scelerum motu ; Magno nihil ille perempto
jam putat esse nefas ; habitant sub pectore manes,
ultricesque deae dant in nova monstra furorem.
Dignatur viles isto quoque sanguine dextras,
quo Fortuna parat victos perfundere patres,
poenaque civilis belli, vindicta senatus,
paene data est famulo. Procul hoc avertite, fata,
crimen, ut haec Bruto cervix absente secetur.
In scelus it Pharium Romani poena tyranni,
exemplumque perit. Struit audax inrita fatis
nec parat occultae caedem committere fraudi
invictumque ducem detecto Marte lacessit.
Tantum animi delicta dabant, ut colla ferire
Caesaris et socerum jungi tibi, Magne, juberet,
atque haec dicta monet famulos perferre fideles
ad Pompeianae socium sibi caedis Achillam,
quem puer inbellis cunctis praefecerat armis
et dederat ferrum nullo sibi jure retento
in cunctos in seque simul. "Tu mollibus", inquit,
"nunc incumbe toris et pinguis exige somnos :
invasit Cleopatra domum ; nec prodita tantum est,
sed donata Pharos. Cessas accurrere solus
ad dominae thalamos ? Nubit soror inpia fratri ;
nam Latio jam nupta duci est, interque maritos
discurrens Aegypton habet Romamque meretur.
Expugnare senem potuit Cleopatra venenis.
Crede, miser, puero : quem nox si junxerit una,
et semel amplexus incesto pectore passus
hauserit obscaenum titulo pietatis amorem,
meque tuumque caput per singula forsitan illi
oscula donabit. Crucibus flammisque luemus,
si fuerit formosa soror. Nil undique restat
auxilii : rex hinc conjunx, hinc Caesar adulter.
Et sumus, ut fatear, tam saeva judice sontes.
Quem non e nobis credit Cleopatra nocentem,
a quo casta fuit ? Per te quod fecimus una
perdidimusque nefas, perque ictum sanguine Magni
foedus, ades, subito bellum molire tumultu,
inrue ; nocturnas rumpamus funere taedas
crudelemque toris dominam mactemus in ipsis
cum quocumque viro. Nec nos deterreat ausis
Hesperii fortuna ducis : quae sustulit illum
inposuitque orbi, communis gloria nobis ;
nos quoque sublimes Magnus facit. Aspice litus,
spem nostri sceleris, pollutos consule fluctus
quid liceat nobis, tumulumque e pulvere parvo
aspice Pompei non omnia membra tegentem :
quem metuis par hujus erat. Non sanguine clari
(quid refert ?) Nec opes populorum et regna movemus :
ad scelus ingentis fati sumus. Attrahit illos
in nostras fortuna manus. En altera venit
victima nobilior : placemus caede secunda
Hesperias gentes : jugulus mihi Caesaris haustus
hoc praestare potest, Pompei caede nocentis
ut populus Romanus amet. Quid nomina tanta
horremus viresque ducis, quibus ille relictis

miles erit ? Nox haec peraget civilia bella
inferiasque dabit populis et mittet ad umbras
quod debetur adhuc mundo caput. Ite feroces
Caesaris in jugulum ; praestet Lagea juventus
hoc regi, Romana sibi. Tu parce morari ;
plenum epulis madidumque mero Venerique paratum
invenies ; aude, superi tot vota Catonum
Brutorumque tibi tribuent." Non lentus Achillas
suadenti parere nefas haud clara movendis,
ut mos, signa dedit castris nec prodidit arma
ullius clangore tubae : temere omnia saevi
instrumenta rapit belli. Pars maxima turbae
plebis erat Latiae ; sed tanta oblivio mentis
cepit in externos corrupto milite mores,
ut duce sub famulo jussuque satellitis irent,
quos erat indignum Phario parere tyranno.
Nulla fides pietasque viris qui castra secuntur,
venalesque manus : ibi fas ubi proxima merces ;
aere merent parvo jugulumque in Caesaris ire
non sibi dant. Pro fas ! ubi non civilia bella
invenit imperii fatum miserabile nostri ?
Thessaliae subducta acies in litore Nili
more furit patrio. Quid plus te, Magne, recepto
ausa foret Lagea domus ? Dat scilicet omnis
dextera quod debet superis, nullique vacare
fas est Romano. Latium sic scindere corpus
dis placitum ; non in soceri generique favorem
discedunt populi. Civilia bella satelles
movit, et in partem Romani venit Achillas ;
et nisi fata manus a sanguine Caesaris arcent,
hae vincent partes. Aderat maturus uterque,
et districta epulis ad cunctas aula patebat
insidias, poteratque cruor per regia fundi
pocula Caesareus mensaeque incumbere cervix ;
sed metuunt belli trepidos in nocte tumultus,
ne caedes confusa manu permissaque fatis
te, Ptolemaee, trahat. Tanta est fiducia ferri :
non rapuere nefas, summi contempta facultas
est operis, visum famulis reparabile damnum
illam mactandi dimittere Caesaris horam.
Servatur poenas in aperta luce daturus ;
donata est nox una duci, vixitque Pothini
munere Phoebeos Caesar dilatus in ortus.
Lucifer a Casia prospexit rupe diemque
misit in Aegypton primo quoque sole calentem,
cum procul a muris acies non sparsa maniplis
nec vaga conspicitur, sed justos qualis ad hostes
recta fronte venit ; passuri comminus arma
laturique ruunt. At Caesar moenibus urbis
diffisus foribus clausae se protegit aulae,
degeneres passus latebras ; nec tota vacabat
regia conpresso : minima collegerat arma
parte domus. Tangunt animos iraeque metusque,
et timet incursus indignaturque timere.
Sic fremit in parvis fera nobilis abdita claustris
et frangit rabidos praemorso carcere dentes,
nec secus in Siculis fureret tua flamma cavernis,
obstrueret summam siquis tibi, Mulciber, Aetnam.

Audax Thessalici nuper qui rupe sub Haemi
Hesperiae cunctos proceres aciemque senatus
Pompeiumque ducem causa sperare vetante
non timuit fatumque sibi promisit iniquum,
expavit servile nefas, intraque penates
obruitur telis. Quem non violasset Alanus,
non Scytha, non fixo qui ludit in hospite Maurus,
hic, cui Romani spatium non sufficit orbis,
parvaque regna putet Tyriis cum Gadibus Indos,
ceu puer inbellis vel captis femina muris,
quaerit tuta domus, spem vitae in limine clauso
ponit et incerto lustrat vagus atria cursu,
non sine rege tamen, quem ducit in omnia secum,
sumpturus poenas et grata piacula morti
missurusque tuum, si non sint tela nec ignes,
in famulos, Ptolemaee, caput. Sic barbara Colchis
creditur ultorem metuens regnique fugaeque
ense suo fratrisque simul cervice parata
expectasse patrem. Cogunt tamen ultima rerum
spem pacis temptare ducem, missusque satelles
regius, ut saevos absentis voce tyranni
corriperet famulos, quo bellum auctore moverent.
Sed neque jus mundi valuit nec foedera sancta
gentibus : orator regis pacisque sequester
aestimat in numero scelerum ponenda tuorum,
tot monstris Aegypte nocens. Non Thessala tellus
vastaque regna Jubae, non Pontus et inpia signa
Pharnacis et gelido circumfluus orbis Hibero
tantum ausus scelerum, non Syrtis barbara, quantum
deliciae fecere tuae. Premit undique bellum,
inque domum jam tela cadunt quassantque penates.
Non aries uno moturus limina pulsu
fracturusque domum, non ulla est machina belli,
nec flammis mandatur opus ; sed caeca juventus
consilii vastos ambit divisa penates,
et nusquam totis incursat viribus agmen.
Fata vetant, murique vicem Fortuna tuetur.
   Nec non et ratibus temptatur regia, qua se
protulit in medios audaci margine fluctus
luxuriosa domus. Sed adest defensor ubique
Caesar et hos aditus gladiis, hos ignibus arcet
obsessusque gerit, tanta est constantia mentis,
expugnantis opus. Piceo jubet unguine tinctas
lampadas inmitti junctis in vela carinis ;
nec piger ignis erat per stuppea vincula perque
manantis cera tabulas, et tempore eodem
transtraque nautarum summique arsere ceruchi.
Jam prope semustae merguntur in aequora classes,
jamque hostes et tela natant. Nec puppibus ignis
incubuit solis ; sed quae vicina fuere
tecta mari, longis rapuere vaporibus ignem,
et cladem fovere Noti, percussaque flamma
turbine non alio motu per tecta cucurrit
quam solet aetherio lampas decurrere sulco
materiaque carens atque ardens aere solo.
Illa lues paulum clausa revocavit ab aula
urbis in auxilium populos. Nec tempora cladis
perdidit in somnos, sed caeca nocte carinis

insiluit Caesar semper feliciter usus
praecipiti cursu bellorum et tempore rapto :
nunc claustrum pelagi cepit Pharon. Insula quondam
in medio stetit illa mari sub tempore vatis
Proteos, at nunc est Pellaeis proxima muris.
Illa duci geminos bellorum praestitit usus :
abstulit excursus et fauces aequoris hosti
Caesar et auxiliis ut vidit libera ponti
ostia permisit. Nec poenas inde Pothini
distulit ulterius, sed non qua debuit ira,
non cruce, non flammis rapuit, non dente ferarum :
heu facinus ! gladio cervix male caesa pependit ;
Magni morte perit. Nec non subrepta paratis
a famulo Ganymede dolis pervenit ad hostis
Caesaris Arsinoe ; quae castra carentia rege
ut proles Lagea tenet famulumque tyranni
terribilem justo transegit Achillea ferro.
Altera, Magne, tuis jam victima mittitur umbris ;
nec satis hoc Fortuna putat. Procul absit ut ista
vindictae sit summa tuae. Non ipse tyrannus
sufficit in poenas, non omnis regia Lagi :
dum patrii veniant in viscera Caesaris enses,
Magnus inultus erit. Sed non auctore furoris
sublato cecidit rabies ; nam rursus in arma
auspiciis Ganymedis eunt ac multa secundo
proelia Marte gerunt. Potuit discrimine summo
Caesaris una dies in famam et saecula mitti.
   Molis in exiguae spatio stipantibus armis,
dum parat in vacuas Martem transferre carinas,
dux Latius tota subitus formidine belli
cingitur : hinc densae praetexunt litora classes,
hinc tergo insultant pedites. Via nulla salutis,
non fuga, non virtus, vix spes quoque mortis honestae ;
non acie fusa nec magnae stragis acervis
vincendus tum Caesar erat, sed sanguine nullo.
Captus sorte loci pendet, dubiusque timeret
optaretne mori, respexit in agmine denso
Scaevam perpetuae meritum jam nomina famae
ad campos, Epidamne, tuos, ubi solus apertis
obsedit muris calcantem moenia Magnum.